

Rudolf Rasch

Duizend brieven over muziek van, aan en rond
Constantijn Huygens

1640 augustus

Verwijzingen naar deze tekst graag op de volgende manier:
Rudolf Rasch, Duizend brieven over muziek van, aan en rond Constantijn Huygens: 1640 augustus
<https://huygens-muziekbrieven.sites.uu.nl/>
Voor opmerkingen, suggesties, aanvullingen en correcties: r.a.rasch@uu.nl
© Rudolf Rasch, Utrecht/Houten, 2018
24 augustus 2018

[CONSTANTIJN HUYGENS] (RIJNBERG)
AAN JOHAN ALBERT BAN [HAARLEM]
11 AUGUSTUS 1640
2480

Vervolg op Huygens' brief van 26 juni 1640 (2422).

Samenvatting: Huygens vraagt Ban waarom hij niets van hem hoort en vraagt naar diens antwoord aan de Fransen met betrekking tot Boëssets zetting van *Me veux-tu voir mourir*.

De brief kruiste Bans brief aan Huygens van 13 augustus 1640 (2482), die het antwoord is op Huygens' brief van 26 juni 1640 (2822). De onderhavige brief is door Ban beantwoord op 23 september 1640 (2546A).

Primaire bronnen: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLIV, nr. 287, fol. 353r: ontwerp (autograaf).

— Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLV, nr. 287, fol. 100v: later afschrift naar ontwerp (Constantijn [V] Huygens).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2480, p. 84: samenvatting.

— Waard 10, nr. 904, p. 2: samenvatting.

Namen: Jacob van Campen; Marin Mersenne.

Titel: 'Compendium musicæ' (Ban).

Glossarium: cantio (lied).

Transcriptie

¹Amplissime Banni,

²Cur, qui totus es vocalis et consonans, et cum vocibus consonantibusque perpetuò rem habes, tanto præter morem intervallo, nec vocalem mihi nec consonantem imputes, toties hoc per communem Campenium aliosque amicos flagitanti, prorsus divinare nequeo. Libera me hoc solo metu, ecquid intercesserit, quod ei gratiæ quam apud te non merui, possedissem tamen arbitror, aliquid detraxerit. Eâdemque operâ quid Mersenno de cantionibus Gallorum reponendum sit, aut jam ipse reposueris, indica. Jam enim suppeterere desiit, quo assiduum creditorem honestè summoveam. Vale. Scribo raptim. Rhenobercæ, 11 Augusti 1640.

Compendium illud libri tui, eritne cum visurus sum?

Vertaling

Waarde Ban,

Waarom u, die geheel klinkend en medeklinkend zijt, en zich voortdurend met klinkers en medeklinkers bezighoudt, mij zoveel langer dan gebruikelijk laat wachten op enige klinker of medeklinker, terwijl ik daar via [de heer Jacob] van Campen en andere gemeenschappelijke vrienden steeds om vraag, kan ik volstrekt niet bevroeden. Bevrijd mij slechts van deze vrees dat er iets tussen ons is gekomen dat afbreuk heeft gedaan aan de vriendschap bij u die ik niet heb verdiend, maar toch denk te hebben bezeten. En geef dan bij diezelfde gelegenheid weer wat aan [Marin] Mersenne over die liederen van de Fransen geantwoord moet worden, of wat u al hebt geantwoord. Er is immers niets meer aanwezig waarmee ik die onvermoeibare ³schuldeiser op een nette manier van mij af kan houden. Vaarwel. Ik schrijf in haast. Rijnberg, 11 augustus 1640.

Wanneer zal ik uw 'Compendium musicæ' eens te zien krijgen?

1. XLV: <Bannio>.

2. XLV: <ut>.

3. Marin Mersenne.

JOAN ALBERT BAN (HAARLEM)
AAN [CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG | RIJNBERG)]
13 AUGUSTUS 1640
2482

Antwoord op Huygens' brief van 26 juni 1640 (2422). De brief is *niet* het antwoord op Huygens' brief van 11 augustus 1640 (2480). De woordspeling in de eerste zin van die brief wordt door Ban beantwoord in diens brief aan Huygens van 23 september (2546A). Huygens' brief van 11 augustus en Bans brief van de 13de hebben elkaar dus gekruist.

Samenvatting: Ban verontschuldigt zich voor zijn lange stilzwijgen: hij is ernstig ziek geweest. Hij zegt composities van hem, alsmede de Franse muzieknotatie [Le Maire's *musique almérique*] aan Anna Maria van Schurman te hebben opgestuurd en er een analytische brief aan te hebben toegevoegd.

Door Huygens te Rijnberg ontvangen op 20 augustus 1640. Huygens heeft de brief niet beantwoord, vermoedelijk in afwachting van Bans antwoord op zijn brief van 11 augustus (2480). Dat antwoord zou Bans brief van 23 september worden (2546A).

Primaire bron: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (dubbelvel, 20x30cm, ab | -; autograaf).

Vroegere uitgaven: Jonckbloet 1882, [Ban] nr. 8, p. LXIX: onvolledig (<Porro ex jussione tuâ ... copiam præstabo>).

— Worp 3, nr. 2482, pp. 84-85: samenvatting.

— Waard 10, nr. 905, p. 3: samenvatting (naar Worp).

Namen: Jean le Maire; Marin Mersenne; Anna Maria van Schurman; Johan Godschalk van Schurman.

Titels: 'Compendium musicæ' (Ban); *Me veux-tu voir mourir* (Boësset 1639).

Glossarium: character (noot); cantio (lied); modulatio (muziekstuk); musica (muziek).

Transcriptie

¹Nobilissime ac generose vir,

Quod mihi in votis erat, tibi que tam efficaciter addixeram, ut 'Compendium musicæ' mox quam primum transmitterem, id reluctantante fortunâ, vel fato, hâctenus præstare non potui. Toto enim trimestri passio colica me non solum torsit, verum etiam propemodum exanimavit. Tota causa morbi in massâ sanguinis erat, bile effervescente porosque aperiente, adeò, ut aërem vix subire auderem. Quinque purgantibus usus sum, unoque vomitorio; vena quoque ter mihi secta est, sanguinemque ad LXV uncias misi. Inde levamen quidem sensi; caussam verò morbi nondum superavi. Aquilo crebrius spirans capitalis mihi hostis fuit, qui me domo lectuloque conclusit. Tentavi bis sub auram prodire, ut cælum animumque mutarem, sed toties recidivam passus; jam ultimâ vice magis affligor. Alii à sedentariâ vitâ, nimioque studio (nec enim intelligunt delectationem meam in musicis esse), alii ab aëris injuriâ, alii à rudioribus cibis, quos vehementer appeto, caussam mali statuunt. Ego vero unâ dietâ omnia superare spero. Hâctenus ergo et studia occupationesque literaria mihi interdicta fuerunt. Imò ardor ille zelusque sciendi discendique (quem in me nosti) deferbuit, fervescensque spe sanitatis temperandus fuit. Accessit tandem febris, quæ fortuitò crudiores decoxit humores; adhibitisque purgantibus et refrigerantibus (ob colicam passionem hactenus non permissis) in valetudinis portum | b | prospicere videor. Jam enim calamum chartæ committere paulatim incipio; votisque omnibus veniam tam prolixè taciturnitatis negligentiaque efflagito. Porrò ex jussione tuâ admirabili puellæ Scurmanniæ (cujus frater me ante decendium invisit, et Mersenni nomine salutavit) cantiones Gallicas characteresque novos (τ• πάρεργα Gallicorum) transmisi. Addidique epistolam anatomicam in Parasinam modulationem, cujus intra paucos dies tibi copiam præstabo. Nunc autem unico verbo refero, supplicoque, ut procrastinatam vi morbi promissionem non solum excuses, verum etiam sub spe melioris valetudinis nonnihil differri patiaris. Sic ama tuum Bannium tibi devotissimum, et vale. Harlemi, Idibus Sextilibus MDCXL.

1. Ontvangstnotitie van Huygens: <Ṙ 20 Augusti 40, Rhynderck.>.

Nobili Dominationæ Tuæ servus
J. Alb. Bannius, 1640.

Vertaling

Edele heer,

Wat mijn wens was en wat ik u zo nadrukkelijk had beloofd, namelijk dat ik u zo spoedig mogelijk mijn ‘Compendium musicæ’ zou opsturen, heb ik, door tegenwerking van de fortuin, ofwel het noodlot, nog niet kunnen doen. De afgelopen maanden ben ik niet alleen gekweld door kolieken, maar zelfs bijna geheel door hen ontzield. De oorzaak van de ziekte lag volledig in de hoeveelheid bloed, terwijl mijn gal opspeelde en door de poriën naar buiten kwam, zozeer dat ik mij nauwelijks naar buiten durfde te begeven. Ik heb vijf purgaties ondergaan en een vomatie, alsmede drie aderlatingen, waarbij ik bijkans 65² ons bloed heb verloren. Daarna voelde ik mij iets beter; maar de oorzaak van de ziekte had ik nog niet overwonnen. Een voortdurende krachtige noordenwind, die mij thuis en in bed hield, was mijn voornaamste vijand. Tot tweemaal toe probeerde ik naar buiten te gaan om een andere hemel en een ander gemoed te zien, maar steeds ben ik op mijn schreden teruggekeerd, ja, de laatste maal ben ik zelfs zieker geworden. Sommigen wijten mijn ziekte aan mijn zittend leven en aan een teveel aan studie (maar zij begrijpen niet dat muziek mijn lust en mijn leven is), anderen aan de invloed van de lucht, weer anderen aan het rauwe voedsel, dat ik zo graag eet. Ik hoop nu met één dieet alles weer te boven te komen. Tot nu toe waren daarom studeren en schrijven mij ontzegd. Zelfs mijn vuur en ijver om te weten en te leren (die u in mij weet) waren tot rust gekomen, en de drang daartoe moest worden gematigd om hoop op gezondheid te hebben. Toch is er nog een koorts bijgekomen, die toevallig wel de slechtste sappen heeft doen verminderen. Met behulp van purgaties en verkoelingen (die vanwege de kolieken tot nu toe niet waren toegestaan) schijn ik weer gezond te kunnen worden. Reeds begin ik weer een beetje de pen op het papier te zetten, en ik vraag dringend om vergiffenis voor mijn stilzwijgen. Verder heb ik op uw verzoek aan de bewonderenswaardige mejuffrouw [Anna Maria van] Schurman (wier broer [Johan Godschalk] mij tien dagen geleden opzocht, en mij namens Mersenne groette) de Franse³ liederen en de nieuwe⁴ muzieknotatie (‘de bijzaken’ van de Fransen) opgestuurd. Ik heb er een analytische⁵ brief over de Parijse⁶ compositie bijgevoegd, waarvan ik u binnen enkele dagen een afschrift zal doen toekomen. Nu vermeld ik de brief slechts met een enkel woord en vraag u of u niet alleen het uitstel van de inlossing van mijn belofte door mijn ziekte verontschuldigt, maar zelfs nog verder uitstel wilt velen vanwege de hoop op herstel. Gedenk aldus de u toegewijde Ban, en vaarwel. Haarlem, 13 augustus 1640.

Uw dienaar
Joan Albert Ban, 1640.

2. Een 17de-eeuws ons was ongeveer 30 gram, zodat de totale hoeveelheid van 65 ons zou neerkomen op ongeveer 2 kilogram.

3. Volgens Bans brief aan Huygens van 23 september 1640 (2564A) had hij een twaalfstal liederen van zijn hand aan Anna Maria van Schurman opgestuurd.

4. De *musique almérique* van Jean le Maire.

5. Ban aan Anna Maria van Schurman, 20 augustus 1640 (2495A). Hoewel Ban hier schrijft dat hij de brief en de muzieknotatievoorbeelden van Le Maire al heeft opgestuurd (*transmisi, addidi*), zijn alle bewaarde afschriften van de brief uitdrukkelijk op 20 augustus gedateerd, een week na de onderhavige brief.

6. *Me veux-tu voir mourir* van Antoine Boësset.

CONSTANTIJN HUYGENS (RIJNBERG)
AAN [RENÉ DESCARTES (LEIDEN)]
14 AUGUSTUS 1640
2485

Antwoord op Descartes' brief van 31 juli 1640 (Adam 3, nr. 197, pp. 101-104; Worp 3, nr. 2464, pp. 73-74; Roth 1926, nr. 56, pp. 134-137), door Huygens te Rijnberg ontvangen op 9 augustus 1640.

Samenvatting: Huygens schrijft over verschillende zaken zoals de afloop van de affaire Stampioen en Descartes' plan om naar Parijs te reizen. In het postscriptum vraagt hij of Descartes zijn 'Orgelgebruyck' wil doorlezen en er een oordeel over wil geven. Descartes kan het handschrift door Wickevoort toegezonden krijgen en het na lezing terugsturen aan zijn (Huygens') broer Maurits.

Door Descartes beantwoord op 27 augustus 1640 (2485).

Primaire bronnen: Parijs, Bibl. Nat., Ms. Fr. Nouv. Acq. 23084, fols. 113-114: brief (dubbelvel, 20x30 cm, abc | -; autograaf).

— Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLIX dl. 1, pp. 953-955: afschrift vóór verzending (Constantijn Huygens jr.).

Vroegere uitgaven: Bierens 1887, pp. 101-104: volledig (naar afschrift).

— Adam 3, nr. 201, pp. 150-154: volledig (naar afschrift).

— Worp 3, nr. 2485, pp. 85-86: volledig (naar afschrift).

— Roth 1926, nr. 57, pp. 138-141: volledig (naar brief).

— Adam&Milhaud 4, nr. 256, pp. 135: volledig.

— Adam 3R, pp. 754-757 = Roth 1926, pp. 138-141.

Namen: Maurits Huygens; Jan Janszoon Stampioen; Anton Studler van Surck (heer van Bergen); Jacob van Waessenaer; Joachim van Wickevoort.

Plaatsen: Amsterdam; Parijs.

Titels: 'Orgelgebruyck'; *Meditationes* (Descartes 1641); *Den on-wissen wis-konstenaar* (Waessenaer 1640)

Glossarium: orgues (orgel).

Transcriptie

¹Monsieur,

Je ne responds pas si tard qu'il semble, car vostre paquet avoit vieilli de 12 jours, avant que m'estre rendu. Après ceste justification, qui est fondée sur ²la vérité, et au défaut de laquelle toutefois vous estes prié de vouloir suppléer par la considération de mes occupations très-assiduelles, j'adjoustray que, venant de lire la Préface qui se va publier sous le nom de Waessenaer, elle me semble un discours véritable, judicieux et discret, et portant des coups avec lesquels on prendra congé de bonne grace de ces petites noises, pour enfin ne répondre plus au fol selon sa folie, qui ne prendroit point de fin. J'estime que vous n'aurez pas voulu prendre la peine | 102 | de l'escire en Flamend, et de là vous juge heureux d'avoir trouver de si bons interprètes, qui véritablement vous suivent de si bonne façon et en termes si propres que la traduction seulement n'y paroist pas, qui n'est pas un don commun à tous translateurs. Monsieur van Surck, qui est poli en tout, vous y pourra avoir de sa diligence; qui que ce soit, vous lui en avez un peu bien d'obligation.

Je vous supplie de me pardonner si je vous ay compté *Sabinorum somnia*, de ce que vous auriez sous la presse de métaphysique. Mes rapporteurs l'auront souhaité ainsi, et moy de mesme, affamé que je suis sans cesse de vos escrits. Ainsi, Monsieur, | b | j'advoue que les Jésuites se mettent en posture de gagner mon amitié, en ce qu'ils vont vous tailler de la besogne, et en fin j'attendray, et toute raison le requiert, que tant

1. Den Haag: met niet-autografisch opschrift 'Copie' en autografisch pseudo-adres: 'À Monsieur Descartes. Rijnberck le 14e d'Aoust 1640.'

2. Den Haag: <la> ontbreekt.

d'autres | 954 | objections qui vous ont esté faites, paroissent un jour en ordre avec vos solutions, ne se pouvant dire combien tout le public s'en ³tiendra obligé à vostre amitié.

Le perpétuel mouvement de ceste armée m'a fait négliger de vous envoyer de certaines Thèses Philosophiques, et pour la pluspart Mathématiques, que le Père Mersenne me mande avoir disputées à Paris, où on s'en prend aussi à vostre matière subtile et autres positions. Et maintenant qu'il seroit temps de vous les communiquer, je les trouve esgarées, mes gens me faisant croire que, parmi d'autres paquets de réserve, je les auroy envoyées dans mon bateau. Elles paroistront en quelque endroit, et vous les aurez, *si tanti est*, et n'aymez mieuz d'attendre à les veoir à vostre arrivée à Paris, où le Père Mersenne vous en cornera bien d'autres.

Mais, Monsieur, ce sera à mon très-grand regret, car, en me nommant le dessein de ce voyage, il m'a semblé d'un coup de tonnerre qui me frappast, et vous dis franche- | 103 | -ment, bien que ce me soit *prævisum telum*, qu'il me touche ⁴pas trop vivement. Ce que je pense y avoir preveu, est le desplaisir que ce sot garçon vous aura | c | donné, comme souvent de mauvais objects particuliers sont capables de donner un desgoust universel de quelque país. Mais, si j'ay bien deviné, je vous prie que le soleil ne se couche pas dessus vostre ire, et voyez si ces affaires domestiques ne se pourroyent commettre à ceux qui les ont ⁵soignées si longtemps. Si ma conjecture est faulse, au moins ranimez-nous de cette assurance, que vous n'avez rien veu de si hideux en ma patrie, qui vous la puisse faire abhorrer | 955 | pour tousjours, et sçachons quel terme d'exil passif vous nous donnez.

J'en vivray en inquiétude, jusques à ce qu'aurez prins la peine de m'en esclarcir, car véritablement et sans ⁶couleurs de cour, qui sont indignes de vostre entretien, vous ne lairrez personne icy, qui se ressent plus de vostre absence, ni qui regrette plus vivement de n'avoir jamais eu moyen de vous tesmoigner d'effect, comme il est d'entière affection,

Monsieur,

vostre très-humble et très-acquis serviteur
C. Huygens.

À Rhynderck, le 14e d'Aoust 1640.

Monsieur,

Maintenant que nous sommes sur la communication de discours Flamens, je vous supplie d'aggréer que j'en soubsmette un à vostre censure, que j'escrivis l'hiver passé (non pas de jour, mais de nuit; car vous sçavez que le soleil ne me void guères à moy) sur le subject de l'usage des orgues en l'Eglise. Monsieur de Wicquefort en est présentement en possession. S'il vous valoit la peine de le luy demander par lettre, estant si proche d'Amsterdam, l'adresse en seroit plus seure et courte, que si je le faisoy renvoyer à mon frère, pour vous le faire tenir. Vous m'obligerez extrêmement de perdre une couple d'heures à le visiter, et de m'en dire franchement vostre opinion. En mesme temps, vous pourrez, s'il vous plaist, renvoyer l'exemplaire manuscrit à mon frère, car il n'y en a point que cestuy-là. Et je prétends le faire imprimer, pour introduire ce que je croy utile, ou faire abroger ce qui est scandaleux sans doubtte.

3. Den Haag: <tiendras>.

4. Den Haag: <par>.

5. Den Haag: <signées>.

6. Den Haag: <couleur>.

Vertaling

Mijnheer,

Ik antwoord niet zo traag als het schijnt, want uw pakket heeft er twaalf dagen over gedaan om mij te bereiken. Na deze rechtvaardiging die op de waarheid berust en bij gebreke waarvan u wel mijn drukke werkzaamheden in aanmerking wilt nemen, ga ik toevoegen dat ik het ⁷voorwoord dat binnenkort wordt uitgegeven onder de naam [Jacob van] Waessenaer en dat ik juist heb gelezen mij voorkomt als een echt vertoog, overwogen en zorgvuldig, dat slagen uitdeelt waarmee men afscheid zal nemen van dit onbeduidende gekrakeel, zodat tot slot de ⁸dwaas niet meer naar zijn dwaasheid wordt beantwoord, die geen einde zou nemen. Ik neem aan dat u niet de moeite hebt genomen om het in het Nederlands te schrijven, en prijs u daarom gelukkig dat u zulke goede vertalers hebt gevonden, die werkelijk uw gedachten op een zó goede manier weergeven en in zulke goede bewoordingen dat men vergeet dat het om een vertaling gaat, hetgeen niet alle vertalers gegeven is. De heer [Anton Studler] van Surck, die overal bekwaam in is, zal zich er ook voor hebben ingezet; hoe het ook zij, u bent hem iets verschuldigd.

Ik vraag u om vergeving als ik u ⁹‘Sabijnse dromen’ heb toegedicht, over wat u van de ⁹‘Métaphysique’ al ter perse zou hebben. Mijn informanten zullen het zo hebben gewenst, en ik evenzeer, zo hongerig als ik steeds ben naar uw geschriften. Zo beken ik ook, mijnheer, dat de jezuiten zich opmaken om mijn vriendschap te verwerven omdat ze de zaken voor u klaar gaan zetten, en uiteindelijk verwacht ik dat (en alle redelijkheid vereist dat) zovele andere tegenwerpingen die men u heeft gemaakt op een dag in het licht verschijnen met uw antwoorden; ik kan u niet zeggen hoezeer het publiek zich daardoor aan u verplicht zal voelen.

De eeuwigdurende verplaatsingen van dit leger hebben mij tot nu toe verhinderd u zekere filosofische (voor het grootste gedeelte wiskundige) stellingen te sturen, die pater Mersenne, naar hij mij meedeelt, heeft betwist in Parijs, waar men ook aanvallen doet op uw ‘subtiële materie’ en andere opvattingen. Maar nu het moment is gekomen ze u toe te sturen, bemerk ik dat ze zijn zoekgeraakt; bij mij thuis wil men mij laten geloven dat ik ze met andere spullen naar mijn boot heb gezonden. Zij zullen wel ergens opduiken en dan zult u ze ontvangen, ¹⁰als u het op prijs stelt en als u niet liever wilt wachten om ze bij uw aankomst in Parijs te zien, waar pater Mersenne er u ongetwijfeld nog heel wat andere zal voorschotelen.

Maar, mijnheer, dat zal ik toch zeer betreuren, want toen men mij het plan van deze reis kwam vertellen, was dat voor mij een donderslag bij heldere hemel, en ik zeg u dat eerlijk, hoewel het een ¹⁰‘voorzien bliksemschicht’ is, die mij niet te zeer treft. Datgene waardoor ik denk het te hebben voorzien is het ongenoegen dat deze dwaze ¹⁰kerel u zal hebben verschaft, zoals dikwijls bepaalde slechte lieden in staat zijn een algemene afkeer van een land te bewerkstelligen. Maar, als ik het goed heb geraden, vraag ik u de zon niet te laten ondergaan op uw toorn, en zie of deze binnenlandse zaken niet zouden kunnen worden terugverwezen naar hen die er zo lang al zorg voor hebben gedragen. Maar als mijn gissing fout is, geef ons dan de verzekering dat u nooit in mijn vaderland iets hebt gezien dat zo erg is dat het u dat [vaderland] kan laten verafschuwen voor altijd, en wij moeten dan weten voor hoelang u ons deze passieve verbanning oplegt. Ik zal in onrust leven totdat u de moeite hebt genomen mij opheldering erover te verschaffen, want - waarlijk en zonder vleierij, die de omgang met u onwaardig is - u zult hier niemand achterlaten die zich uw afwezigheid meer aantrekt, noch iemand die het oprechter betreurt nooit in staat te zijn geweest om u werkelijk te tonen hoezeer hij van ganser harte is,

mijnheer,

uw nederige en toegewijde dienaar

7. Jacob van Waessenaer, *Den on-wissen wis-konstenaar J.J. Stampioennius* (Leiden: Jean Maire, 1640).

8. Jan Janszoon Stampioen.

9. Het gaat hier om Descartes' *Meditationes de primâ philosophiâ*. Descartes zou het handschrift pas in november 1640 naar Mersenne in Parijs sturen om het aldaar te laten drukken. De Parijse editie verscheen in 1641, een Amsterdamse volgde in 1642.

10. Jan Janszoon Stampioen.

Constantijn Huygens.

Rijnberg, 14 augustus 1640.

Mijnheer,

Nu wij het toch hebben over het uitwisselen van Nederlandse geschriften, vraag ik u mij toe te staan dat ik er ¹¹één ter beoordeling aan u voorleg, dat ik deze winter heb geschreven (niet overdag, maar 's nachts, want u weet dat de zon mij niet vaak thuis treft) over het onderwerp van het gebruik van het orgel in de kerk. De heer [Joachim van] Wickevoort heeft het nu in zijn bezit. Als u het de moeite waard vindt het aan hem te vragen per brief, nu u zo dicht bij Amsterdam bent, zult u het met meer zekerheid en sneller hebben dan wanneer ik het aan mijn ¹²broer zou laten sturen om het u te doen toekomen. U zou mij zeer verplichten wanneer u enkele uren eraan zou kunnen besteden en u mij openhartig uw oordeel geeft. Bij dezelfde gelegenheid kunt u, alstublieft, het handschrift terugsturen aan mijn broer, want het is het ¹³enige dat er is. Ik ben van plan het te laten drukken, ¹⁴om ingang te doen vinden wat ik nuttig vind en te laten ophouden wat waarschijnlijk aanstootgevend is.

11. 'Orgelgebruyck.'

12. Maurits Huygens.

13. Dit is niet geheel juist, want Huygens bezat ook nog het nagenoeg gelijklopende ontwerp.

14. Hier weerklinkt een zin uit Streso's brief aan Huygens van 20 april 1640 (2344).

JOAN ALBERT BAN (HAARLEM)
AAN ANNA MARIA VAN SCHURMAN (UTRECHT)
20 AUGUSTUS 1640
2495A

Hoewel de onderhavige brief noch door Huygens is geschreven, noch aan hem is gericht, speelt hij in de hieropvolgende briefwisseling een dermate belangrijke rol dat een weergave hier niet achterwege kan blijven. Ban schreef de brief op Huygens' aansporing daartoe in zijn brief aan Ban van 26 juni 1640 (**2422**).

Samenvatting: 1. Ban schrijft op aanraden van Huygens aan Anna Maria van Schurman. 2-5. Hij vertelt hoe hij op verzoek van Mersenne het vers *Me veux-tu voir mourir* op muziek heeft gezet, nadat Boësset dat reeds buiten zijn weten had gedaan, en hoe de Fransen op zijn compositie hebben gereageerd. 6-9. Alvorens op de bespreking van de muzikale bewerkingen van *Me veux-tu voir mourir* door Boësset en hemzelf in te gaan, geeft hij uitleg van zijn muzikale denkbeelden. 10-19. Vervolgens bespreekt hij uitvoerig de melodie van Boëssets bewerking. Deze schiet in alle opzichten tekort, omdat enerzijds de accenten van de tekst niet in melodie en ritme zijn verwerkt (behalve soms door toeval) en anderzijds de emotionele aspecten van de tekst niet zijn weergegeven in de melodie (behalve soms door toeval). 20-30. Na een hernieuwde inleiding met wat algemene opmerkingen gaat hij in op de bas van Boësset. Ook daarin is niet veel goeds te ontwaren. 31-32. Op 5 mei 1640 vervaardigde hij zelf een zetting van *Me veux-tu voir mourir*. 33-35. Hij bespreekt de algemene kenmerken en de melodie van zijn zetting. Deze voldoen uiteraard geheel aan de door hem opgestelde normen wat betreft de muzikale weergave van accenten en emoties. 36-38. Nu komt zijn baslijn aan bod, die in zijn ogen even volmaakt is. 39-40. Hij legt nog eens zijn relatie met Mersenne en Huygens uit. 41-42. Hij stuurt namens Mersenne en Huygens aan Anna Maria voorbeelden van de nieuwe muzieknotatie van Le Maire en brengt enkele bespiegelingen over muzieknotatie te berde. 43-47. Tot slot stelt hij zich onder de bescherming van Anna Maria van Schurman.

Bijlage: voorbeeld muzieknotatie Le Maire.

Over een echt antwoord van Anna Maria van Schurman is niets bekend. Begin september 1642 ontving Ban uit handen van Anthoine Robert een kort bedankbriefje namens Anna Maria geschreven door haar broer Johan Godschalk van Schurman, zoals blijkt uit Bans brief aan Huygens van 16 september 1642 (**3155**).

Ban stuurde met zijn brief van 23 september 1640 aan Huygens (**2546A**) een afschrift van de onderhavige brief mee (vermoedelijk nu Leiden, Univ. Bibl., Cod. Bibl. Publ. Lat. 2212). Huygens stuurde het door naar Mersenne, die het liet kopiëren (nu Paris, Bibl. Maz., Ms. 3696) en die, vermoedelijk voor Boësset, een Franse samenvatting liet maken, het zogenaamde 'Examen', dat met Mersennes brief aan Huygens van 3 november werd meegezonden (**2564**). Het afschrift werd later door Mersenne teruggezonden. Tegen die tijd had Huygens al een tweede afschrift van de brief van Ban in bezit (nu Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37).

Primaire bronnen: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug 37: afschrift (zes dubbelvellen, fols. 1-11, 20x31cm; apograaf).

— Leiden, Univ. Bibl., Cod. Bibl. Publ. Lat. 2212: afschrift (zes dubbelvellen, gemarkeerd A, B, C, D, E, F, fols. 2-13, 20x30cm; apograaf).

— Parijs, Bibl. Maz., Ms. 3696, fols. 3r-34r: afschrift (apograaf).

— De Waard vermeldt een afschrift in het Kon. Huisarchief te Den Haag, maar dit betreft vermoedelijk een vergissing.

Vroegere uitgaven: Jonckbloet 1882, pp. XXXII-XXXIII (n. 1): fragment [45] (<Hugenius, cujus ... sibi conciliet.>).

— Waard 10, nr. 909, pp. 18-46: volledig, naar het Parijse afschrift.

Namen: Areus; Athenæus; Antoine Boësset; Boëthius; William Boswell; William Braithwait; Jacob Cats; Cicero; Erasmus; Aulus Gellius; Constantijn Huygens; Karel I; Marin Mersenne; John Norton; Ovidius; Stratonicus; Titus Vespasianus; Johannes Trithemius; Adolphus Vorstius.

Plaatsen: Frankrijk; Londen.

Titels: *Harmonicorum libri XII* (Mersenne 1636); *Harmonie universelle* (Mersenne 1636); *Me veux-tu voir mourir* (Ban 1640); *Me veux-tu voir mourir* (Ban 1640; versierde versie); *Me veux-tu voir mourir* (Boësset

1639); *De oratore* (Cicero); ‘Disquisitionum musicarum libri V’ (Ban); ‘Institutionum musicarum libri IV’ (Ban); ‘Instutiones musicæ flexanimæ’ (Ban); *Stenographia* (Trithemius 1531); *Ars amatoria* (Ovidius); *De institutione musicâ* (Boëthius).

Glossarium: accentus (accent); accentus acutus (acutus-accent); accentus circumflexus (circumflexus-accent); accentus gravis (gravis-accent); actutus (hoog [van tonen]); æquisonantia (unisono=priem); aër (lied); aër aulicus (*air de cour*); basis (baspartij); bassus (baspartij); brevis (brevis); cadentia (cadens); canere (zingen); cantilena (lied); cantare (zingen); cantor (zanger); cantus (gezing); cantus (sopraan-partij); character (musicus) (muzieknoot); chorda (toon[hoogte]); circulus (toonsoort); componere (componeren); concentus (samenklank); consonantia (consonantie); consonantia (consonant [subst.]); diatonicus (diatonisch); dictio (woord [in tekst]); diminutio (versieringsnoot); ditonus (grote tert); duratio (duur [van noten]); fuga (imitatie); fusa (achtste noot); gradus (stap); inconsonus (dissonant [adj.]); instrumentum (muziekinstrument); intervallum (harmonicum) (interval); longa (longa [muzieknoot]); madrigal (madrigaal); maxima (maxima [muzieknoot]); mensura (maat); minima (halve noot); μυσική (noot); modulamentum (melodie); modulari (componeren); modulatio (muziekstuk); modulus (melodie); modus (modus [in mensurale notatie]); motettus (motet); musica (muziek); musica flexanima (zielroerende muziek); μουσικωτάτος (muziektheoreticus); musicus (muzikaal); musicus (musicus); musurgia (muziekleer); musurgus (muziektheoreticus); nota (noot); nota quadrata (kwadraatnoot); nota rhombea (ruitnoot); notula (noot); numerus (ritme); octava (octaaf); organœdus (organist); pars (partij); passus (passage); philomusus (muziekliedhebber); φιλόμουσος (muziekliedhebber); prolatio (prolatio [in mensurale notatie]); quarta (kwart); quinta (kwint); rythmus (gedicht); saltus (sprong); schala (notenbalk); semibrevis (hele noot); semiditonus (kleine tert); semifusa (zestiende noot); semiminima (kwartnoot); semitonium (halve toon); sexta major (grote sext); sexta minor (kleine sext); sonitus (toon); sonus (toon); tempus (maatsoort); tempus (tempus [in mensurale notatie]); tempus inæquale (driedelige maat); tempus proportionatum (driedelige maat); tempus sesquialterum (driedelige maat); tertia (terts); tonus (hele toon); tripla (driedelige maat); tropicus (harmonicus) (toonsoort); unisonus (op één toonhoogte); verba (tekst [van een lied]); versus (gedicht); vox (stem); vox (woord [in tekst]); vox (partij); vox acuta (melodiepartij); vox assa (onbegeleide vocale partij); vox gravis (baspartij); vox solitaria (onbegeleide vocale partij).

Transcriptie

¹Incomparabili heroinæ Dominæ Annæ Mariæ van Schurman Joannes Albertus Bannius salutem plurimam dicit.

[1.] Ab ignotâ manu, heroina incomparabilis, hi characteres tibi obveniunt, nec enim aliter Magnificentiam Tuam interpellare ausus fuisssem, nisi illustris viri et ²musarum splendore excellentissimi Constantini Hugenii, et per eundem Marini ³Mersenni μουσικωτάτου monita me urgerent, cujus jussionibus morem gerere mihi religio est.

[2.] Biennium est, et quod excurrit, cum per C. Hugenum in Mersenni notitiam veni, ejusque varios ac raros *Harmonicorum libros*, Latinè et Gallicè editos, legi. Deinde verò per litteras de variis musicæ ⁴scientis artisque controversiis inter nos actum est, ut divina illa (quam veteres adeò |BM 3v| deprædicant) musicæ scientia, vel temporum injuriâ collapsa, vel hominum incuriâ oblitterata, citra fucum ⁵nativo suo splendori, hoc est veritati et virtuti, restitui posset. Ego enim qui fateor me vix teruntium in musicis fecisse, audeo tamen cum præpotentibus illius cultoribus thesaurum cimmeliaque possidentibus agere, ut interrogando auscultandoque saltem, pedissequorum more, qui minorum auditis colloquiis discunt aliquid, ab iisdem erudiar. Inficias non ibo, quod à puero musica me velut natum emptitiumque mancipium possedit, quam patronam proveciori ætate

1. BPL: notitie van Huygens: <Hujus alter exemplar est in litteris Bannii ad me.> (Een ander afschrift van deze brief bevindt zich tussen de brieven van Ban aan mij).

2. CH: <musarum>.

3. BM: <Mersennii>.

4. BM: <scientiis>.

5. BM: <notivo>.

(licet manumissione sæpius oblatâ) deserere inter alia studia non potui, nec quoad vixero deseram. Cum autem interrogando vel liberior, vel curiosior quibusdam forte appareo, ecce quod amori |BM 4r| scientiæ indulgendum erat, eruditioni adscribunt, ⁶et nescio quâ notâ mihi aliquid nominis affingunt, musicumque, velim, nolim, indigetant. Quid facerem? Cedendum esse fortioribus ⁷existimavi, iisque præcipuè qui mei ⁸dominium habent, morem gerendum censui, eamque ⁹quam mihi imponunt nominis umbram tolerare potius quam tantorum amicorum jacturam facere decrevi.

[3.] Inde nuper evenit, ut cum de musicâ quâdam necessariâ et flexanimâ, hoc est, non ex solo musurgi ingenio arbitrariâ, sed ex ratione atque perspicuis veritatis regulis demonstrandâ cum ¹⁰Mersenno agerem, ille me ad præstanda illi diagrammata statim ursit. Feci id quidem aliquoties. At nuper (ut securius eâ in re mei periculum faceret) Gallicum rythmum, quem 'aërem aulicum' vocitant, per Hugenium transmisit, postulavitque ut verbis transmissis ¹¹modulos musicos, |BM 4v| ex eâ quam tot annis venatus eram scientiâ, |BPL 1v| aptarem; eâ tamen lege ut ¹²artificum suorum in eâdem materiâ ¹³musurgiam remitteret. Feci istud, et transmisi. Gallicumque exemplar authore magno illo Boësseto additis τοῖς μὲν ἰσομοῖς mihi remissum |CH 1v| accepi. Nec id solum, verum adjunctam utriusque modulationis censuram, quam ¹⁴Mersennus his verbis refert:

Tuas partes, nempe Bassum et Cantum simplicem ac varium, non semel cani, et cum Boësseti cantu comparari curavimus. Ipse judicabis ¹⁵uter ad ¹⁶litteram, aures et circulum accommodatius et convenientius. Tua diminutio aptior instrumentis quam voci judicata est, neque simplex cantus adeò patheticus ac noster, quem (uti credo) jam pervidisti. Vale.

Hæc ¹⁷illæ totidem pene verbis. Me verò quod attinet, apud te, ¹⁸excellentissima |BM 5r| domina, silere nefas arbitror; imo cogor (ut observantiam debitam C. ¹⁹Hugenio præstem) tecum libere loqui. Tu verò pro innato tibi candore atque animi liberalitate, ignosce si quid inconditum inconcinnumve, vel minus aptum ²⁰à rusticâ musâ audias.

[4.] Hæc animi mei sententia est. Credo Parisinis cantoribus auditoribusque plus placuisse suum foetum. Nec mirum est. Ita enim placuit ut compositus ac progenitus est. Casu nimirum natus est et casu placet, licet sit monstruosus. Hic jam ego te rogatam velim, heroina præclarissima, ut Batavum in me animum, hoc est sincerum et liberalem, non solum agnoscas, verum etiam externis quibuscumque nationibus ac præcipuè Parisinis musicis persuadeas; nec offensionem me, sed defensionem, ad veritatis musicæ perspicuitatem, |BM 5v| hoc brevi scholio meditari. A trecentis enim annis, et quod excurrit, testibus tabulis publicis originem ex Harlemensium vetustâ Banniorum familiâ duco. Adeò verum est ut nativa indoles à tot sæculis sinceritatem modestiamque Batavæ mentis mihi dederit: à quâ quidquid dicturus sum proficisci, te ²¹defensatrice omnibus notum esse etiam atque etiam rogo.

6. BM: <et nescio ... affingunt> ontbreekt.

7. BM: <putavi>.

8. CH: <dominum>.

9. BM: <quæ>.

10. BM: <Mersenio>.

11. BM: <modulo>.

12. BM: <artificium>.

13. BM: <musurgium>.

14. BM: <Mersennius>.

15. BM: <uter> ontbreekt.

16. BM: <litteram>. BM spelt consequent <litt> voor <lit>.

17. BM, BPL: <ille>.

18. BM: <excellentissima>. BM spelt consequent <excel> voor <exel>.

19. BM: <Hugeniam>.

20. BM: <et>.

21. BM: <defensatricem>.

[5.] Dixi casu enatam fuisse modulationem Parisinam. Sincerè et verè dixi. Utrumque æstiment omnes veræ musicæ amatores et cultores ex hisce rationibus. Primò quidem ad me missa sunt hæc et totidem verba, Gallico idiomate composita:

²²*Me veux-tu voir mourír, insensíble* ²³*Clemâine?*
Viens donnér à tes yeux ce funéste plaisír!
²⁴*L'excèz de mon amóur, et celúy de ta* ²⁵ ²⁶*háine,*
S'en vont en un momént contentér ton désír.
Mais au moins souviéns-toy, cruêlle,
Si je meurs malheuréux, que j'ay vescu ²⁷*fidêlle.* | BM 6r | BPL 2r |

Hæc quidem verba ²⁸erant ad me missa. At in modulo Parisino mihi remisso finis primi versus paulisper mutatus erat, et loco «*insensible Clemaine*» legebatur «*trop aymable* ²⁹*inhumaine*», ubi sensus et □□□□□ multum differunt. Sed ad rem veniamus.

[6.] Ut | CH 2r | hi versus rectè ab ³⁰auditoribus intelligantur, necesse est eosdem accuratè recitari, et nativis accentibus, nimirum pronuntiationi vocis assæ propriis, acuto, gravi, aut circumflexo, prælegi oportet. Quamobrem accentus singulos singulis verbis pro meo iudicio (error si quis est, Batavo ignoscendus) adscripsi. Et jure omnes Galli exteros repræhenderint, si in ³¹accentu, quo sæpius verbi significatio mutatur, peccaverint. Verum enimverò, si eadem verba, et versus, modulatione musicâ recitanda fuerint, majus profectò peccatum erit | BM 6v | accentum in modulatione quam voce assâ non servasse; quandoquidem rationem accentuum sola musica docet. Primariò quidem et perfectissimè intervallo observanda, deinde etiam numero temporis, qui notulis longioribus brevioribusque describitur. Quo præstito nondum satisfactum erit modulamento musico, quod animi affectiones verbis ³²signatas intervallis propriis tam necessariò exprimit quam syllabas accentu legit. Quod imprimis in voce solitariâ, quæ modulamentum habet omnino præstandum est. Imo ex meâ sententiâ, modulamentum in voce acutâ potius quam gravi ³³statuendum, ipsumque non casu, sed fatali quâdam lege, ex principiis musicis sancitâ, procul dubio componi debet. Nam intervalla ipsa quæ modulamento vocis ³⁴solitariæ serviunt, ut sunt gradus et saltus vocis, | BM 7r | specificam ³⁵individuumque quandam habent movendí potestatem: singula quidem proportionis suæ variâ magnitudine. Minora itaque mollius aures, animumque consequenter, afficiant, necesse est; ³⁶at majora vehementius feriunt. De quibus hic obiter aliquid dixisse sufficiat.

22. De accenten die Ban aan de tekst van het lied toevoegde betreffen niet de gewone accenten van de Franse spelling, maar uitspraakaccenten. Om deze laatste te onderscheiden van de spellingsaccenten zijn de betreffende letters vet weergegeven. Bij tweeklanken komt het uitspraakaccent op de eerste klinker.

23. BM: consequent <Climaine> voor <Clemaine>. In BPL is <Clemaine> hier en in de alinea volgend op de liedtekst in <Climaine> veranderd (vermoedelijk in Frankrijk), niet waar verderop in de brief Bans compositie ter sprake komt.

24. In CH en BPL is doorgaans <L'excès> gespeld; hier is de spelling <L'excez> uit Boëssets *IX Livre d'airs de cour à quatre et cinq parties* (Parijs 1642) en BM gevolgd.

25. In CH en BPL is vaak <hayne> gespeld; hier is consequent de spelling <haine> uit Boëssets *IX Livre d'airs de cour à quatre et cinq parties* (Parijs 1642) en BM gevolgd.

26. CH, BPL: «háyne» met circumflexus. In de discussie aan het eind van §34 noemt Ban het accent een acutus en zo komt het in de muziekvoorbeelden meestal voor. In de onderhavige uitgave is «háyne» systematisch met een acutus-accent geschreven. BM noteert geen accenten in het gedicht.

27. CH: «fidêlle», met circumflexus. Ban noemt tegen het einde van §35 het accent een acutus en zo komt het in de muziekvoorbeelden voor. In de onderhavige uitgave is «fidêlle» systematisch met een acutus-accent geschreven.

28. BM: <ad me erant>.

29. BM: <Climaine>.

30. BM: <authoribus>.

31. CH: <accentum>.

32. CH: <signatas> autografisch; BM, BPL: <signatas> ontbreekt.

33. CH: <stadiuendum>.

34. BM: <solitariè>.

35. CH: <et individuumque>; BM, BPL: <et individuaalem>.

36. BM: <et>.

[7.] Omne semitonium est blandum, tonus vehementior. Et quoniam hi gradus conjuncti, vel continuati in majoribus intervallis ³⁷diversimodè ac vario ordine collocari possunt, adeoque in iisdem omninò numerantur, eorum etiam naturam necessariò ³⁸afficiunt (quamvis ipsa demonstratio, ³⁹non ex eo solum, verum à magnitudine et distantia extremorum quoque eliciatur). Itaque, ut pergamus, obiter dicendum est: semiditonium esse blandum, post semitonium. | BM 7v | Ditonus vehemens est ob binos tonos: ⁴⁰in quibus semitonium nullam afferre potest sensibilem blandimenti affectionem. Quod hoc loco accuratè notandum est. Quarta est vehementior ditono; | BPL 2v | quinta vehementissima; et sic de cœteris ⁴¹est judicandum, usque ad octavam, quæ præter ⁴²æquisonantiæ delectationem nihil affectionis animo confert. At quo speciatim intervallo pathetico hoc vel illo utendum sit, singulorum verborum accentus accuratè monstrabunt. | CH 2v |

His præhabitis superest ut modulamentum (quod anima musicæ est) certis limitibus circumscribatur, ne vaga et dissoluta et impos, sed stabilis, connexa atque nervosa sit oratio musica. Omnis enim modulatio propriam constitutionem imprimis habet, tropico quodam seu circulo octavæ definitam comprehensamque, pro | BM 8r | chordarum varietate C, D, E, F, G, A, diatonicè differentem. Et quoniam quilibet circulus proprios gradus saltusque vocis habet, quibus hic ad gravitatem, alter ad dolorem, alius ad iram vel lætitiā aliasve ⁴³affectiones animi exprimendas, efficax est, hinc facile constat magnum circuli delectum habendum esse, ut verba, actionesque iis designatæ rite exprimentur.

[8.] Si ergo quis quærat, quem circulum horum verborum modulatio deponat, respondeo id ⁴⁴à verborum propriâ interpretatione desumendum esse. Itaque hæc verba (quantum ego capio) vehementia sunt, iram indignationemque animi prodentia. Quæ necessariò tonorum gradus et ditonorum, quartarum, quintarumque aut sextæ majoris saltus requirunt. At quia indignatio seu ira ex negato amore pulchri oritur, mortemque | BM 8v | indignando appetit, semitoniorum gradus et ⁴⁵semiditonorum, aut sextæ minoris saltus, ad exprimendam tristitiā intermiscendi sunt. Hæc tamen intervalla eo modo sunt coördinanda, ut finis modulationis indignando sermonem absorbeat.

[9.] Hæc est itaque mentis meæ sententia, firmissimis, uti credo, rationibus ⁴⁶innexa. Quam si musurgus ⁴⁷rectè intellexerit, nihil casu, sed necessariis regulis ab ipsâ naturâ definitis, omnia, et imprimis musicum modulamentum, efficiet. Hoc est, veram musicæ ideam animamque formabit, ⁴⁸ἐπιμέλειαν τῶν λέξεων, quæ modulamentis M. Tullii, teste Gellio, Lib. I, cap. 7, ‘convenit.’ Imò convenit ⁴⁹‘musicæ flexanimæ; illi, inquam, omnium reginæ rerum orationi musicæ, quæ’ (ut Cicero in 2° *De oratore*) ‘tantam vim habet, ut non | BM 9r | modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem, ut bonus ac fortis imperator capere possit.’ Sed ad rem propositam revertamur.

[10.] His obiter commemoratis videamus Parisinam modulationem sequenti diagrammate delineatam | BM 9v | BPL 3r | (Mv01):⁵⁰

37. CH: <diversimodè ... omninò> autografisch, in de kantlijn.

38. BM: <efficiunt>.

39. BM: <non> ontbreekt.

40. BPL, BM: slechts <in quibus semitonium ... affectionem> onderstreept.

41. BM: <et>.

42. BM: <æquisonantis>.

43. CH: <affectionis>.

44. BM: <ad>.

45. BM: <semiditonorum>.

46. BM: <innixa>.

47. BM: <rectissimè>.

48. Gellius, *Noctes Atticæ*, I, 7: ‘... sonus tamen et positura ipsa verborum satis declarat id potius ἐπιμέλειαν τῶν λέξεων modulamentisque orationis M. Tullii convenisse, ...’

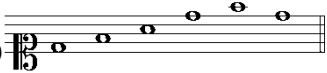
49. Cicero, *De oratore*, 2, 187: ‘Sed *tantam vim habet illa*, quæ rectè à bono poëta dicta est

Flexanima atque omnium regina rerum oratio,

ut non modo inclinantes excipere aut stantem inclinare, sed etiam adversantem ac repugnantem, ut imperator fortis ac bonus, capere possit.’

50. Boëssets compositie is behalve uit Bans brief bekend in een vierstemmige vocale versie, opgenomen in Boëssets *IX. Livre d’airs de cour à quatre et cinq parties* (Parijs 1642), niet in een versie voor zang met luit, basso continuo of een enkele vocale bas. De meerstemmige zetting is niet continu vierstemmig. Integendeel, de zetting varieert per frase van zang met onbecijferde instrumentale bas tot vierstemmig, op de volgende manier:

| CH 3r | Subjecta est hic oculis Parisina modulatio, quam ante sex vel octo menses Boëssetus noster (ita Mersennus scribit) mortales omnes, uti videtur, in eo genere ⁵¹superans, composuit; hoc est sub finem exeuntis anni MDCXXXIX. Quæ num omnibus numeris absoluta perfectaque sit, ex iis quæ dicta sunt jam examinandum est.

[11.] Imprimis itaque, quia res ⁵²omnes certò quodam ambitu ⁵³continentur, circulus seu tropicus harmonicus inspiciendus est. Qui cum ex D per F et A saltus eorumque gradus in D acutum procedat, improprium habet his verbis exprimendis constitutionem: (Mv02) . Id vel solus ⁵⁴semiditonus D-F huic circulo maximè proprius, et à chordâ principali D in semiditonum ⁵⁵procedens, vel ⁵⁶in

<i>Me veux-tu voir mourir, trop ay-mable inhumaine?</i>	<u>Dessus</u> , Basse [zonder tekst] voor 'le luth'
<i>Viens donner à tes yeux ce funeste plaisir!</i>	<u>Dessus</u> , Haute-contre, Taille, Basse
<i>L'excez de mon amour et celuy de ta haine,</i>	Taille, Basse
<i>S'en vont en un moment</i>	Taille, Basse
<i>.... contenter ton désir.</i>	Dessus, Haute-contre, Taille, Basse
<i>Mais au moins souviens-toy, cruelle,</i>	<u>Dessus</u> , Haute-contre, Taille, Basse
<i>Si je meurs malheureux,</i>	<u>Haute-contre</u> , Basse
<i>Si je meurs malheureux, que j'ay vescu fidelle.</i>	<u>Dessus</u> , Haute-contre, Taille, Basse

De stem die onderstreept is, is benut voor de melodie van het lied zoals die in Bans brief voorkomt. Deze is in Boëssets zetting verdeeld over de *dessus* (sopran) en *haute-contre* (alt), maar de melodie van de derde en vierde versregel zoals die bij Ban voorkomt is in de meerstemmige zetting in het geheel niet terug te vinden! De melodie in Bans brief wijkt, voorzover die in de meerstemmige zetting is te herkennen, in een aantal details daarvan af.

Een veel latere bron, Parijs, Bibliothèque Nationale de France, Ms. Rés. Vma 958, geeft Boëssets air weer voor zang en becijferde bas in een versie die substantieel gelijk is aan die uit Bans brief, maar wel tal van detailafwijkingen bevat. De kennis van deze bron dank ik aan Fred Jacobs (Amsterdam).

BM: «toy»: halve f2, gevolgd door kwartrust. «Si je» (beide malen): gepunteerde kwart plus achtste (aldus 1642). «Meurs» (eerste maal): halve bes1, twee kwarten a1, g1. «Meurs» (tweede maal): halve f2, kwarten e2, d2. «malheu-» (beide malen): gepunteerde kwart plus achtste (aldus 1642). Aan het einde: <Boësset 1640>. Al deze wijzigingen zijn in BPL in tweede instantie aangebracht, vermoedelijk in Frankrijk naar aanleiding van Boëssets compositie. De eerste versie was daar conform CH.

51. BM: <seperans>.

52. BPL: <omnis>.

53. BM: <continetur>.

54. BM: <semitonus>.

55. BM: <præcedens>.

56. BM, BPL: <a semiditono>.

semiditonium | BM 10r | ⁵⁷ab F ad D finalem rediens, inter alia intervalla satis ostendit. Quippe ex naturâ suâ lenis, mollis ac blandus est, ut supra ostendimus, adeoque ⁵⁸indignationi ⁵⁹et iræ minaci ineptus | BPL 3v | est; ut de cæteris jam nihil dicam intervallis, quæ mox solidè examinabimus. Ex hoc autem facile apparet omnes passus musicos, hoc est, progressiones de uno intervallo ad alia, verborum affectibus in hoc circulo convenire non posse. Deinde accentuum ratio habenda est.

[12.] ⁶⁰Accentus ipsis verbis syllabisque inscripti, quorum ope hi versus et assâ voce legi, et voce musicâ cani debent, nisi quis ⁶¹studiosè piacula in rectam pronunciationem committere velit. Gravius autem, ut diximus, peccatur in accentu dum canitur, quam dum legitur oratio. Nam ex intervallo musico rectissimè | BM 10v | produntur accentus illi, sine quibus pronuntiatio differentiam soni habere nequit, adeoque nec distinctionem verba accipient. Cum autem ⁶²monosyllabæ dictiones accentum propriè non ⁶³habeant, sed tantum sonum, accentus enim dicit cantum ad alium comparatum. Comparatio autem inter duas ad minus res, accentusque inter duas ⁶⁴ad minus syllabas collatas fieri debet, quarum alia acuta, vel gravis, vel circumflexa erit. Hinc de monosyllabis ⁶⁵quoad accentum hic nihil censendum arbitramur, nisi quod cum | CH 3v | sonum aliquem ⁶⁶habent, isque audiatur necesse est, acutum accentum habere videantur. His prælibatis, Boësseti modulationem per partes discutiamus.

[13.] Orditur autem sic | BM 11r | (Mv03): .
 Me veux-tu voir mou-rir.

Indignans hæc interrogatio est, quæ ⁶⁷motu soni gravis in acutum exprimenda erat. Nam si vocem remittis, non indignaberis.

Hic ergo primus est defectus, quod vox indignabunda impropiè remittitur; nec tantum remittitur vox, sed indignationem semitono ex naturâ suâ blando, parum appositè author exprimit in ⁶⁸syllaba ⁶⁹«voir». Id profectò casu, et non ex certâ scientiâ fecit, nec enim sciens peccasset.

Deinde in dictione «mourir» ultima acuta attollendaque intervallo deprimitur. Verum in hoc nonnihil potest esse excusationis: primo ⁷⁰quidem, quod modus moriendi remissione spiritus ⁷¹et intervalli insinuatur; deinde quod ultima, si non intervallo, saltem numero notulæ longioris à ⁷²semiminimâ in semibreve transiens producatur in accentum acutum, ad similitudinem vocis assæ seu | BM 11v | continuæ. Nam et in tympanis, crepitaculis, aliisque similibus instrumentis, solus ⁷³numerus, varias | BPL 4r | temporis partes notularum duratione distinguens, accentum prodit. ⁷⁴Quemadmodum cum unisonos sonitus syllabatim continuamus, solus

numerus musicus accentum definit. Verbi gratiâ (Mv04): . Fateor quod ille
 ju-bi-le - mus De - o

57. CH: <ab F> autografisch. BM, BPL: <ab F> ontbreekt.

58. BM: <indignationi> en <iræ minaci> onderlijnd.

59. BM: <vel>.

60. BM: <Accentis>.

61. BM: <studiosè> ontbreekt.

62. BM: <monosyllabæ>. BM: consequent <i> voor <y>.

63. BM: <habent>.

64. BM: <ad minus> ontbreekt.

65. BM: <ad>.

66. BM: <habeant>.

67. BM: <motum>.

68. BM: <sillabô>.

69. Vanaf hier zijn in CH alle tekstaanhalingen onderstreept (*niet* aldus in BPL en BM). De onderstrepingen zijn in de onderhavige uitgave niet overgenomen.

70. BM: <quid>.

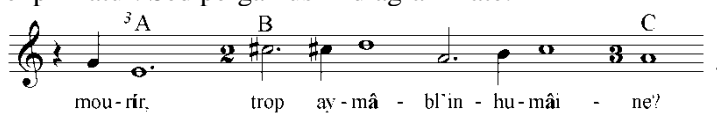
71. BM: <et> ontbreekt.

72. BM: <seminima>.

73. BM: <numeras>.

74. CH: <Quemadmodum cum unisonos ... verba gratia> met muziekvoorbeeld autografisch, in de marge.

defectus nonnihil quidem excusari potest ob rationes allegatas; sed longè excellentior erit modulatio si accentus proprio intervallo ⁷⁵constantis exprimat. Sed pergamus in diagrammate.

[14.] Sequitur ibi (Mv05):

Quod sensum attinet, prior vox, «*aymâble*», blandimentum habet; altera vox, «*inhumâine*», crudelitatem prodit. Itaque malè posuit author saltum sextæ majoris à verbo «*mourír*» ex E in C □ salientem, ut indicant ⁷⁶literæ A, B superscriptæ diagrammati. Nam sexta major est incitata. Rectius sextâ minori, et tribus semitoniis

dixisset hoc modo (Mv06):

Dictio vero «*inhumâine*», ⁷⁷signata litterâ C, et si alio loco sive ⁷⁸semiditoni intervallo vehementius recitari potuisset, attamen hoc loco non | CH 4r | omninò ineptè manere potest. Ideo quod supponat cadentiam secuturi ditoni in A et F, in quo est vehementia; est enim potior portio quintæ incitatissimæ, ab F in C gradientis. Nam et singulorum intervallorum species aliam atque aliam movendi ⁷⁹habent virtutem. Quod partim mathematicis, partim physicis rationibus demonstrari potest. Sed de his alibi. | BM 12v |

[15.] (Mv07):

Imprimis hic peccatur in accentu vocis *donnér*, cujus ultima acuta (signata D) turpiter hic remittitur. Idemque eodem modo fit in mediâ *funéste* (E), quæ attollenda intervallo acuto, etiam ineptè remittitur. Deinde cum modulatio ab acuto in gravem sonum continuo descendat, ⁸⁰nullus hic ⁸¹indignationis interrogantis typus est. Vox enim acuta est incitator, gravis verò levior et magis temperata; quod in 'Institutionibus ⁸²musicis' clarius explicabimus. | BPL 4v |

[16.] (Mv08):

Duo verba hic notanda, quæ affectionem animi indicant, scilicet *amóur* et *háine*, odium. Cæteræ dictiones accentibus | BM 13r | solis pronunciandæ. Peccatur autem in verbo *l'excéz* (F), cujus acuta ⁸³attollenda, et ⁸⁴intervallo et numero hic remittitur. Idem vitium in verbo *amóur* (G), saltem intervallo gravi committitur:

rectius contrario modo cecinisset (Mv09):

«*momént*» [(H)], cujus ultima acuta, sicuti et «*contentér*» [(I)], etiam ultima acuta, utrobique gravi intervallo pronunciatur. Verum in his syllabis numerus longiorum notularum accentum ⁸⁵indicat, dum moram temporis

75. BM: <contantis>.

76. BM: <litteræ>. BM: consequent <tt> voor <t>.

77. BM: <signato>.

78. BM: <semitoni>.

79. BM: <habet>.

80. BM: <>nullius>.

81. BM: <interrogationis>.

82. BM: <musicis> ontbreekt.

83. BM: <tollenda>.

84. BM: <intervallis>.

85. BM, BPL: <indicant>.

faciunt. At quorsum in verbo «*moment*» ultima syllaba semitonio canitur? Nullum enim ibi blandimentum, aut dolor, aut passio est. Certè iste gradus inconcinnus hic est. | CH 4v | BM 13v |

[17.] (Mv10):

Mais au moins sou-viens - toy, cru-êl - le, Si je meurs mal-heu-
 réux. Si je meurs mal-heu - réux. Que j'ay ve - scû fi - dél - le.

Finis hujus cantilenæ maximos patitur defectus. Primò quidem malè adhibetur mensura temporis inæqualis, seu proportionati, scilicet sesquialteri (tripla ⁸⁶vulgò ⁸⁷et promiscuè dicitur), quia ejusmodi tempus potius convenit hilaritati et incitationi, quam morti et ploratu, quibus lenti et æquales passus magis quadrant.

Secundò enorme peccatum ⁸⁸committitur in voce «*cruelle*» (K), dum | BPL 5r | modulatio ultimam gravem ineptissimè et contra naturam prononciationis acuto intervallo attollit: quemadmodum et mediam acutam vel circumflexam deprimit. Si ego Batavus ita pro- | BM 14r | -nunciarem in Galliâ, justissimè ⁸⁹castigarent Galli. Ut autem id ad amussim intelligatur, exhibeamus hic accentuum prononciationem variis modis delineatam. Primò quidem characteribus accentuum superscriptis, verbi gratia «*crüelle*» vel «*crúelle*»; deinde characteribus poëticis verbi gratia «*crüëllë*»; tandem musicis intervallis numerisque, ⁹⁰verbi gratiâ (Mv11):

cru-êl - le cru-êl - le

eamque attollere morâ vocis continuæ, ⁹²et intervallo vocis musicæ: quam poeta longiori morâ sonitus editi producit.

[18.] Quid, quæso, hinc concludendum est? Nunquid manifestum est ex eo, modulationem hanc casu et non ex scientiâ natam esse? Nec enim Galli | BM 14v | (quoad linguam prononciationemque ⁹³delicatissimi) legendo sic loquerentur, vel loquendo sic legerent, ut hæc modulatio loquitur; ⁹⁴neque vir præstantissimus Boëssetus studio, hoc est sciens volensque, in ⁹⁵vernaculâ linguâ tortuosè prononciatum impingeret accentum, cui aurium deliciæ nihil inconcinnum, nihilque inconsonum permittunt. Quid ergo? Studiosè quidem quantum dictitabat industria modulatus est, sonitusque verbis aptavit, sed casu, non ex certâ scientiâ enatos; qui ut casu nati, ita casu præ nostro modulamento authori suo auditoribusque placuerunt. Sed finem faciamus.

[19.] Ista verba | CH 5r | «*Si je meurs malheureux*» vocis ascensu et acumine intervallorum repetita, vitam felicitatemque potius quam mortem miseriamque producit. | BM 15r | Moribundis ⁹⁶enim deficiunt vox et vires omnes, non augentur. Itaque et hoc casu, non ex scientiâ composuit author; casu etiam eidem, auditoribusque placuit. Verum enimverò, si ea, quæ pauculis hic detexi, musicæ misteria viri solertissimi et ad cantum nati probè auscultaverint, ⁹⁷et penitius perspexerint, nullus dubito quin Galliam suam, aliis modulis ⁹⁸ex certissimâ scientiâ oriundis, et potestatem ⁹⁹flexanimam habentibus, deinceps adornabunt.

[20.] Quæ hâctenus diximus, solum modulamentum vocis acutæ (quod aërem vocant Galli) concernunt, cui addita vox gravis vel | BPL 5v | plures aliæ intermediæ concentum efficiunt. Concentus autem, veluti

86. BM: <ergo>.

87. CH: <et> autografisch. BM, BPL: <et> ontbreekt.

88. BM: <committit>.

89. BM: <Galli castigarent>.

90. BM, BPL: <verbi gratia> ontbreekt.

91. BM: <feriri>.

92. BM: <et intervallo vocis musicæ> ontbreekt.

93. BM: <delicassimi>.

94. BM: <nec>.

95. BM: <vernaculæ linguæ>.

96. BM: <etiam>.

97. BM: <et penitius perspexerint> ontbreekt.

98. BM: <ea>.

99. BM: <flexanimamque>.

modulamentum, non casu, sed ex certissimâ scientiâ artisque regulis, cum ¹⁰⁰justâ accentuum pronuntiatione instituendus est. Et quidem quod singulas attinet voces, unaquæque veram accentus | BM 15v | rationem, saltem numero temporis motusque, hoc est notularum variâ quantitate, inter concinendum exprimere debet. At vox gravis veram accentuum pronuntiationem, non solò numero, verum etiam intervallo, quoad fieri potest, modulari debet. Nam duo hæc extrema, vox acuta et gravis, omnem movendi energiam auribus animoque inferunt. Quod si etiam intervallo id fieri aliquando ¹⁰¹in voce gravi non possit, saltem numero accuratè servetur accentus. Ea verò licentia in voce acutâ, quæ modulamentum totius orationis efficit, et cui prima summaque vocem pro libitu flectendi libertas affluit, ¹⁰²(ut supradiximus) non conceditur. Cæterum in concentu vocis gravis et acutæ maximus consonantiarum delectus habendus est. Quælibet enim aliam atque aliam delectandi, movendique habet potestatem; imo quælibet cujusque | BM 16r | species propriam habet, pro diversâ graduum constitutione, energiam, mathematicè quoad rationem, et physicè quoad sensum demonstrabilem. Sed ne in librum excrescat epistola nostra, obiter de singulis aliquid commemorabo.

[21.] Semiditonus mollis, blandus et languens; ditonus verò incitatus est. Quarta ¹⁰³tetrica est, quia imperfectior pars octavæ est, et in duo harmonica intervalla nequit dividi; ideoque dum in basi ponitur, alia ¹⁰⁴perfectiori consonantiâ est corrigenda. Quinta heroïca ¹⁰⁵ac martialis est. Sexta minor ¹⁰⁶blandiens languensque | CH 5v | magis quam semiditonus, ob extremorum distantiam maiorem. Sexta maior severa, et molem verum exprimens. Octava nihil præter æquisonantiæ rationem, solamque delectandi, non movendi potestatem habet. Hæc pauculis perstricta fusissimè | BM 16v | in 'Istitutionibus musicæ flexanimæ' demonstrabo.

[22.] Restat nunc ut basim seu vocem gravem aëris à Domino Boësseto compositam ¹⁰⁷perlustremus, et quid in eâ sit virtutis indagemus. Diagramma est tale (Boes001-006): | BPL 6r | :¹⁰⁸

100. BM: <juxta>.

101. CH: <in voce gravi> autografisch. BM: <in voce gravi> ontbreekt.

102. CH: <(ut supradiximus)> autografisch. BM: <(ut supradiximus)> ontbreekt.

103. BM: <tretica>.

104. BM: <perfectior>.

105. BM: <et>.

106. BM: <blandians>.

107. BM: <perlustramus>.

108. De melodie van de hier gegeven zetting wijkt in sommige details af van de eerder gegeven versie. BM: gepunteerd ritme (gepunteeerde kwart met achtste) op de laatste tel van maat 10, 18, 23, 24, 25 in de melodie. Melodie «meurs» (maat 24): gepunteeerde halve bes1, twee achtsten a1, g1. Melodie «meurs» (maat 26): gepunteeerde kwart (vermoedelijk halve bedoeld) f2, twee achtsten e2, d2. Deze varianten zijn in BPL naderhand aangebracht, vermoedelijk in Frankrijk.

10
 s'ir. L'ex-céz de mon a - mœur, et ce - luy de
 s'ir. L'ex - céz de mon a - mœur. L'ex - céz de mon a - mœur, et ce - luy de

15
 ta hái - ne. S'en vont en un mo - mént con - ten - tér ton dé - s'ir.
 ta hái - ne. S'en vont en un mo - mént con - ten - tér ton dé - s'ir.

21
 Mais au moins sou - viéns - toy, cru - êl - le, Si je meurs mal - heu -
 Mais au moins sou - viéns - toy, cru - êl - le, Si je meurs mal - heu -

26
 réux, Si je meurs mal - heu - réux, que j'ay ve - scú fi - dél - le.
 réux, Si je meurs mal - heu - réux, que j'ay ve - scú fi - dél - le.

| CH 6r | BM 17r | [23.] Memini me ante aliquot annos, dum musicæ mysteria ¹⁰⁹penitus ¹¹⁰disquirerem, diversos musurgos, organædos, aliosque philomusos hanc illamve cantilenam laudantes, multumque extollentes, non semel interrogasse cur pulchram æstimarent, aut quâ in re pulchritudinem sitam censerent. Memini etiam à nemime mihi satisfactum fuisse, dum hic concentum solum, alter fugæ vel cadentiæ rationem, ille motum contrarium modulationis gravis et acutæ æstimaret. Alii denique aliter loquentes, rationem modulamenti in aëre, madrigali, motteto (ut solent vulgè appellari) distinguebant; singuli verò | BM 17v | mihi aliquid, quod ipsi non intelligebant, persuadere conabantur. ¹¹¹Quot enim capita, tot sententiæ; et ¹¹²quot homines, tot judicia erant; quibus mihi contradicere nefas æstimabatur. Attamen non ideò penes me ab indagazione pulchri desistebam, quod etiamnum ante omnia inquirendum est, ut de concentu (cujus ratio à cantu modulamenti longe diversa est) rectè judicemus. Paucis hoc agendum, ne epistolæ modum excedamus. | BPL 6v |

[24.] Primò itaque, cum oratio musica vel cantu, ¹¹³vel concentu recitanda, sensibiliter ab auditoribus intelligi debeat, à ratione pulchri longè alienum est, si à diversis vocibus diversa verba vel ¹¹⁴diversæ syllabæ eodem temporis momento recitentur. Istud enim enormiter verborum perceptioni intellectuique officit, vitiumque est passim omnibus usitatum, quod ferè nemo advertit. Tale autem vitium est, quale in ¹¹⁵scenâ chorus | BM 18r | aliquot personis instructus committeret, si eadem verba simul pronuncianda singulæ personæ non eodem momento syllabatim efferrent, vel eorum loco diversa pronunciarent. Et hæc quidem generalis regula esto, passim, hoc est, ubique et semper religiosè observanda, ne una vox alteram in verborum pronunciatione turbet.

109. BM: <penitus>.

110. CH, BPL: <disquirerum>.

111. CH, BPL: <Quod>.

112. CH: <quot>. BPL: <quod>.

113. BM: <vel concentu> ontbreekt.

114. CH: <diversæ> autografisch. BM, BPL: <diversæ> ontbreekt.

115. BM, BPL: <scenda>.

[25.] Deinde ratio pulchri exigit ut ¹¹⁶etiam vox gravis (quantum fieri potest) accentus rite enunciet, vel varietate intervalli, si concentus id permittat, vel saltem et semper varietate numeri, seu duratione notularum singulis syllabis inditarum.

Tertiò curandum sedulò, ut affectiones animi verbis significatæ à voce gravi exprimantur per consonantias proprias; quemadmodum vox acuta in modulamento easdem expressit per intervalla propria. | BM 18v | ¹¹⁷Nam et consonantiæ aliam atque aliam movendi potestatem habent in concentu, quemadmodum intervalla | CH 6v | in modulamento verbulo diversitatem ¹¹⁸accipiunt. Semiditonus et sexta minor ¹¹⁹blandæ et mæstæ sunt consonantiæ. Ditonus et quinta heriocæ sunt, at sexta major molem quandam rerum indicat. Quarta verò tetrica est, quia in duo harmonica intervalla dividi nequit, adeòque perfectiori intervallo ditoni aut quintæ temperanda. Et parem propemodum cum dissonantiis effectum habet. Dissonantiæ etiam quælibet suo modo aures animumque afficiunt, adeòque cum delectu usurpandæ, de quibus in 'Disquisitionum musicarum libris quinque' et accuratius in 'Institutionum libris quatuor' dicemus.

[26.] Tandem satagendum ne motus vocis gravis fiat ascendendo, vel descendendo, cum verborum significatio vel affectio | BM 19r | aliter dictat. Sunt et alia nonnulla, quæ brevitatis ergo omittenda censemus. Hæc verò paucula à nobis commemorata in præsentiarum sufficiunt, ut periculum vocis gravis, à Domino Boësseto compositæ, faciamus. | BPL 7r |

[27.] ¹²⁰Primus error est in principio, ob inæqualem syllaborum pronunciationem, ut vides sub litterâ A. Isque passim in hoc concentu frequentatur.

Alter verò, quia verbum «*mourir*» ascensu vocis vitam potius exprimit, ut prodit litera B. Rectius sic cecinisset (Mv13):

Tertiò: ¹²¹Repetitio verborum «*Viens donnér à tes yeux*» afficit pronunciationi, ut vides ¹²²in illius diagrammate notatum, signo (*) asterisci inscripti. Melius sic modularetur, ut vides ^{123*} in præcedenti diagrammate.

Quartò, «*funeste plaisir*» (C): Malè exprimitur ¹²⁴«*plaisir*» ¹²⁵intervallo semitonii et consonantiâ sextæ, ¹²⁶atque ille casus vocis ineptus est ad interrogationem indignantis. Ecce aliam energiam | BM 19v | (Mv14):

116. CH: <etiam> autografisch. BM: <etiam> ontbreekt.

117. Margenotitie van Ban: <Nota: Intervallo facere pertinet ad cantum vocis solitarium; at consonantiam facere spectat ad concentum, ad minus duarum vel plurium vocum.>.

118. CH, BM, BPL: <accipe>.

119. BM: <blandæ sunt et mæstæ>.

120. BM: <Primus error est ... Rectius sic cecinisset.> ontbreekt.

121. BM: <repetitio>.

122. CH: <in illius diagrammate notatum> autografisch. BM: <in illius diagrammate notatum> ontbreekt.

123. BM, BPL: <*> ontbreekt.

124. BM, BPL: <semitonio plaisir>.

125. CH: <intervallo semitonii et consonantiâ sextæ, atque> autografisch. BM, BPL: <intervallo semitonii et consonantiâ sextæ, atque> ontbreekt.

126. BM, BPL: <et ille>.

| CH 7r | [28.] Quintò, «*L'excéz de mon amour*»: Peccat concentus enormi sillabarum confusione; peccat etiam basis in accentu «*l'excéz*», quem nec intervallo, nec numero exprimit, ¹²⁷ut vides D et E.

Sextò: Vox «*haine*», plena indignationis, malè exprimitur semiditono blando (F), et peccatur enormiter contra accentum, dum ultima ¹²⁸contra naturam acuitur. Nunquid aptius adhibuisset sextam minorem, quæ et accentum, et affectum melius tetigisset? Nam sexta minor potentior semiditono consonantia est, ut vides in præcedenti exemplo.

Septimò: Verba hæc «*ton désir*» (G) nec semitonii gradu quoad cantum | BPL 7v | vocis gravis, | BM 20r | nec sextâ ¹²⁹majori in octavam ¹³⁰desinente quoad concentum appositè ¹³¹pronunciatur. Nullum ibi desiderii aut impetus vel vestigium apparet, quod ditonus potenter exprimit.

[29.] Octavò, «*souviéns*» (H): ¹³²Accentus numero quidem exprimitur. Cur non et intervallo?

Nondò, «*toy, cruelle*» (I): Bis peccatur. Primò quidem dum secunda ¹³³acuenda, vel ¹³⁴circumflectanda numero notæ minimæ gravis fit; deinde dum ultima gravis acuitur numero notæ temporis semibrevis, quæ minimam duplo excedit.

Decimò, «*Si je meurs (K) malheureux*» (L): Morientium declinant vires; hic verò ascendendo surgunt, non satis appositè. Deinde ultima in «*malheureux*» acuta, fit gravis (L), quorum verborum repetitio non ascendendo, sed descendendo rectius morientis affectum expressisset. Non | BM 20v | ineptè tamen author semitonium adhibuit in voce «*malheureux*»: quod tamen rectius, propter accentum, in ultimam syllabam

acutam reposuisset, ut hic vides (Mv15):
Si je meurs mal-heu - réux. Si je meurs mal-heu - réux.

[30.] Ex hâc brevi anatomiâ poterunt philomusi clarissimè videre atque intelligere quid de hoc concentu et basi prioris modulamenti censendum sit, et quod, amore boni publici atque veritatis musicæ propagandæ singulari affectu stimulatus, toties à me petitam animi sententiam tandem dixerim. Eamque non solum dixerim, verum etiam solidissimis rationibus demonstraverim, quarum clariorem lucem intellectumque philomusi ex 'Institutionibus | CH 7v | meis musicis' (Deo aspirante edendis) post modum | BM 21r | assequuntur. Unde ipsum non casu, vel ex solo musurgi ingenio enatam, impotentemque modulationem, sed necessariam, flexamimam, divinamque, utpote ex certissimis rationibus demonstratam, musicam sui juris facient. Nec quisquam sinistrè hæc mea verba accipiet: quod casu enatam Parisinam modulationem suis authoribus auditoribusque casu placuisse dixerim, si serenum in me animum, Batavamque mentem, veritatis amore æstuantem, et in philomusorum studia omnino profusam, agnoverint, præsertim cum rogatus provocatusque à doctissimo viro Mersenno, suam, suorumque de meo modulamento concentuque censuram, æquissimis auribus et animo ad discendum composito, prius auscultaverim, | BPL 8r | tandemque coactus veritatem rationibus aperuerim. Verum enimverò | BM 21v | ne veritati musicæ fucus aliquis, fucusve, aut caligo aliqua ex humanâ opinione adhærescere videatur.

[31.] Quemadmodum priorem modulationem bono publico promovendo, seriò discussi: ita meum modulamentum concentumque in scenam hanc etiam proferam, solidisque rationibus illius veritatem virtutemque ostendam. Ecce diagramma (Ban001-006):¹³⁵

127. BM: <ut> ontbreekt.

128. BM: <contram>.

129. BM: <major>.

130. BM: <desinentes>.

131. BM: <pronunciantur>.

132. BM: <Accentus acutus>.

133. CH: <acuenda> autografisch.

134. CH: <circumflectandæ>.

135. Alle primaire bronnen geven als eerste noot van maat 13 in melodie en bas achtereenvolgens *bes1* en *g*. Volgens Bans beschrijving in §35 sub S zou er echter bij «*je meurs*» in de melodie een halve toon moeten staan. In §38 beschrijft Ban sub I hoe de melodie daalt onder «*si je meurs*». Om deze redenen zijn als eerste noot van maat 13 in melodie en bas achtereenvolgens *a1* en *f* geplaatst.

Me veux - tu voir mou - rir. in - sen - sí - ble Cle - mâi - ne?
 Viens don - nér à tes yeux ce fu - né - ste plai - sír!
 L'ex - céz de mon a - mœur, et ce - luy de ta hâi - ne. S'en vont en un mo - mént con - ten -
 tér ton dé - sír. Mais au moins sou - viéns. toy, cru - él - le. Si je
 meurs mal - heu - réux, que j'ay ve - scú fí - dél - le. 1640, 5 méi
 Ban

| CH 8r | BM 22r | BPL 8v | [32.] Si liceat sincerè et pro reipublicæ utilitate loqui, narrabo rem ab ovo, sepositâ philautiâ et calore noxio. Tertio Nonas Majas hoc anno MDCXL vir nobilis ac generosus C. Hugenius, totus ad musas et virtutem natus, mihi transmiserat rithmum istum Gallicum. ¹³⁶Quem ¹³⁷serâ vesperâ acceperam, statimque calidè modulationem aggressus, horulæ spatio absolveram hoc, quod propositum est diagramma. Varii musici peritissimi cantare tentantes primâ fronte, primâque | BM 22v | vice subsistebant. Tanta nimirum modulamento virtus inerat, quæ eos subsistere cogebat; partim ob intervallorum potentiam, partim ob numerorum variegatam continuationem, partim etiam ob accentuum proprietatem, accuratamque rectè pronunciandi rationem, quam nimia forte cantandi celeritate assequi non valebant; servatâ verò tardiori mensurâ temporis, omnia ac singula ¹³⁸facilissimè comprehendebant. Gaudebam dum hoc intelligerem, argumentumque ex eo ducebam optimæ ac flexanimæ modulationis. Cum autem Mersennus, cum suo musurgorum choro, suam mihi censuram transmisisset, totidem pene verbis, penes me rem expendens, asseverabam: casu, et non ex ratione vel decore, hanc ¹³⁹Parisini musici cecinerunt modulationem; casu etiam nullâque ratione suffragante, illius censuram promunt qui se in vernaculæ | BM 23r | linguæ accentum peccare non animadvertunt. Amabo! non indignentur Galli, si veritatem virtutemque musicam quærant, cum hæc mea

136. BPL: <Quam>.

137. BM: <cera>.

138. CH, BM: <facillimè>. BPL: <facillimis>.

139. CH, BPL: <Parasini>.

verba audiunt; nam discrepantibus opinionibus utrimque dicenda et probanda est animi sententia, ¹⁴⁰ut veritas elucescat. Ego verò meam modulationem sententiamque paucis explico atque demonstro.

[33.] Primò quidem circulum harmonicum delegi, qui indignationi aptissimus est, nimirum ex F in C procedens ad F, ubi potentissima quintæ species ¹⁴¹basin octavæ constituit: . (Mv017)

Incitatissima etiam quartæ species C-F, ut-fa, culmen octavæ habet. Imò vehementissima ditoni species F-A, fa-la, quintæ basin occupat. Fortissima etiam semiditoni species A-C, re-fa, acutiorem locum quintæ tenet. Omnia ergo ad indignationem disposita sunt. Una etiam hæc sedes in A ad | BM 23v | temperiem ¹⁴²iræ aptissima est. Hæc omnia mathematicè et physicè demonstrabilia sunt; ergo casu ego hunc circum non ingredior. Audite et videte!

[34.] «*Me veux-tu*» (A): Indignatio est, eaque potentissimo quintæ intervallo expressa.

«*Voir*» (B): Indignatio quartæ ascendentis intervallo continuatur.

«*Mourir*» (C): Remittitur sonitus ad significandam mortem, | BPL 9r | ¹⁴³sed, ultimâ syllabâ acuendâ solo intervallo toni, ob eandem | CH 8v | rationem ¹⁴⁴tantumdem attolitur.

«*Inensible Clemâine*» (D): Omnes hi gradus toni sunt; nullum adest semitonium, ne sit aliquod blandimentum, quod sensum afficiat. Ipsaque indignantis interrogatio optimè fit in acutiore chordâ ¹⁴⁵quintæ.

«*Viens donnér*» (E): Indignatio ¹⁴⁶acumine ¹⁴⁷motus surgentis continuatur, ultimaque syllaba «*donnér*» acuitur intervallo et numero notæ minimæ.

«*À tes yeux*» (F): Semitonio oculorum deliciae indicantur.

«*Ce funéste*» (G): Semiditono | BM 24r | tristi vox illa funesta exprimitur: media ejus syllaba semitonio tristi acuitur.

«*Plaisir*» (H): ¹⁴⁸In acutiore chordâ quartæ superioris intervallum semitonii consistens, delectationem prodit. Ultimam notâ semibrevis concinnè acuit; simul etiam indignando interrogat.

«*L'excéz*» (I): Attollitur ultima acuta intervallo quartæ excessusque ostenditur amoris «*Amour*» ¹⁴⁹(K), hujus ultima acuitur. Item excessus odii, dum acuitur ultima in «*celúy*» [(L)], remissâ, instar fastidientis, modulatione ad intervalla gravia, ubi prima in «*háine*» (M) acuitur.

«*S'en vont*» (N): intervallo quintæ velocitas motus momentanei («*en un momént*» (O)) accedente celeriori numero designatur, cujus ultima acuitur.

«*Contentér (P) ton désír*»: Semiditonus ¹⁵⁰à ¹⁵¹chordâ ¹⁵²A in c blandus animi æquitatem prodit; ideoque ultima syllaba acuitur placido ¹⁵³intervallo semitonii, ubi «*ton désír*», etiam ultima acuitur, duciturque in cadentiam, | BM 24v | ut finis periodi ibi prodatur.

[35.] «*Mais au moins (Q) souviéns*»: Semiditonus orantis affectum ostendit, et ultima acuitur.

«*Toy, cruelle*» (R): Nullum hic semitonium est, ut crudelitas appareat à blandimento aliena; acuitur autem media.

«*Si je meurs*» (S): Remittitur modulatio semitonii mæsti intervallo, quod moribundis convenit.

«*Malheuréux*» (T): Remissâ amplius voce, ipsa miseria duobus semitoniiis continuatis ostenditur: ultimaque syllaba solo semitonio tristi acuitur.

140. BM: <et>.

141. BM: consequent <basim> voor <basin>.

142. BM: <iræ> ontbreekt.

143. CH: <sed> autografisch.

144. CH: <dem> in <tantumdem> autografisch. BM, BPL: <tantum>.

145. BM: <quinta>.

146. BPL: <acuminæ>.

147. BM: <motus> ontbreekt.

148. BM, BPL: <In> ontbreekt.

149. <L>.

150. CH: <à chordâ> autografisch.

151. BM: <chordæ>.

152. <D in F>.

153. CH: <semitonii intervallo>, <intervallo> autografisch.

«*Que j'ay vescu* (V) *fidelle*» (X): Vitæ quædem hilaritas ac constantia, intervallo quintæ, acutâ ultimâ syllabâ, innuitur. Fidelitas verò, remisso tantumdem intervallo, eoque, unde orsa erat, modulatione redeunte, constanti quâdam modestiâ, acutâ etiam penultimâ syllabâ, concinnè ostenditur.

[36.] Hæc igitur modulamenti nostri ratio est; ad concentum verò et basin illius veniamus; neque enim | BM 25r | casu facta est. Ut autem hanc ejusque concentum flexanimum intelligas, non sola illius modulatio, sed comparatio cum modulamento perpetuò attendenda est.

[37.] Primò itaque semper et ubique legitimè observatus est in basi | BPL 9v | syllabarum accentus, ¹⁵⁴ut cuius intuenti patebit. A quo bis tantum digressus sum, semel in verbo «*mourir*» (A), exigente id consonantiâ, motuque intervalli, ad testandum moriendi mœrorem; attamen ipso numero notulæ minimæ accentum in | CH 9r | ultimâ expressi.

Secundò in verbo «*celuy*» (E), quod cum non haberet specialem πάθην, licet potuissem acuere ultimam intervallo; remisi tamen et acui numero notulæ minimæ: ut remissione intervalli, et contrario motu partium odium indicarem. Cætera verò ex priori ratione modulamenti | BM 25v | facile possunt intelligi; annotavi autem in gratiam τῶν φιλομουσῶν hæc pauca.

[38.] «*Insenible* (B) *Clemaine*»: Cavi à semiditono et semitono, ne blandimentum affectus alicujus sentiretur.

«*Ce funeste* (C) *plaisir*» (D): Semiditoni consonantiâ rem funestam designavi, oblectationem verò seu placiditatem congesi in consonantiam διαπασῶν octavam, plenissimam delectationis. Accentumque acutum in ultimâ syllabâ, saltu quartæ ascendentis κατ' ἐξοχήν expressi.

«*En un moment* (F) *contenter* (G) *ton desir*»: Momentaneum hoc facili gradatione tertiarum et insigni acumine ultimæ syllabæ, *moment*, expressum observa. «*Contenter*» verò, non solum acuit ultimam, verum etiam semiditoni consonantiâ, in ¹⁵⁵primâ et ultimâ syllabâ (quæ asteriscis notatæ sunt) concinnè adhibet æquanimittatem insigniter ostendit.

«*Souviens*» (H): | BM 26r | Consonantia semiditoni supplicat refricandam memoriam.

«*Si je meurs* (I) *malheureux*» (K): Primò quidem intervallum remittitur, ad mortis passionem ineundam; deinde verò infelicitas accentusque in ultimâ syllabâ verbi «*malheureux*» semiditoni intervallo, consonantiâque appositè exprimitur.

Fidelitas etiam (L) intervallo quintæ et cadentiâ in æquisonantiam abeunte, satis accuratè cum quâdam animi indignatione constantiâque proditur.

[39.] Hæ sunt meæ solidissimæ rationes, quibus munitus hunc circum musicum securissimè ingressus sum, atque meipsum in theatrum et scenam mundi sistens omnium judiciis censurisque exposui. Neque istud sponte meâ aut temere feci, verum provocatus coactusque satis à viris optimis amicissimisque, | BM 26v | atque imprimis ab eruditissimo illo ¹⁵⁶Marino Mersenno, qui pro suo singulari zelo, ad reipublicæ Christianæ utilitatem undique solet viros doctissimos in Palladis Apollinisque arenam ciere. Ille me, post tot doctissimos suos harmonicarum rerum editos libros, ille, inquam, me minus idoneum, et tenuitatis meæ probe conscium, in hoc singulare certamen induxit. Cum igitur | BPL 10r | hoc admirabili felicissimoque omnium ¹⁵⁷litterarum, scientiarum, artium, artificumque proxenetâ, authore atque ¹⁵⁸inventore, hanc provinciam subierim, hoc ei unicum imprimis votum repono, atque intimis animæ meæ viribus obtestor, ut primus ipse et quoscumque deinde | CH 9v | noverit, sive in Galliâ, sive in aliis provinciis, ¹⁵⁹rerum musicarum peritos hortetur, meisque verbis exoret, ut serias animi mei de re musicâ cogi- | BM 27r | -tationes non perfunctoriè, sed maturo iudicio non semel expendant; periculum modulamenti nostri, quâ poterit fieri lentissimâ festinatione, seriâque attentione, faciant; sensim, ac tardâ temporis mensurâ cantent; intervalla numerosque crebriori usu sibi familiares, rite pronunciant; ac tum demum animi sui sententiam, censuramque dicant, eamque solidis rationibus instruant. Præcocior enim ¹⁶⁰illa fuit censura, solique sensui sine ratione mancipata, quam

154. BM: <et>.

155. BM: <proxima est> in plaats van <primâ et>.

156. BM: <maximo>.

157. BM: <litteram>.

158. BM: <inventore>.

159. BM: <verum>.

160. BM: <fuit illa>.

Mersennus, vir optimus, suis literis dictitavit. Si ad veritatem omnes contendimus, non solis sensibus (ut omnes veteres musici sanxerunt), sed rationi sensibus prælucenti, verior censura deferenda est. Hercules meam fidem! Nemo mortalium credat quanto sciendi amore ardeam et quam libens erudior: |BM 27v| quantusque mihi Apollo futurus sit, qui clarius perfectiusque rem musicam (breviter et ¹⁶¹perspicuè hic propositam) ostenderit, docueritque. Non erubescam illi victas manus, meipsumque victum discipulumque instituendum tradere.

[40.] Verum enim verò, ut ingenuè dicam, non solus nec unicus Mersennus mihi hujus susceptæ provinciæ author fuit, sed imprimis vir nobilissimus atque generosus Hugenius, cujus præclarissimas animi dotes innatamque virtutum nobilitatem, omnes quidem in ore habent, at paucissimi rectè intelligunt coluntque. Nemo mortalium credat quantum scientiarum, artium, linguarumque, eloquentiæ etiam ac poëseos, omnisque literaturæ (eminenter semper in his omnibus nitidissimo loquendi scribendique stylo) thesaurum, |BM 28r| in scrinio pectoris sui reconditum habeat; quantâque animi serenitate et modestiâ eundem, tum secretis laribus, tum in publico ad reipublicæ utilitatem, amicorumque beneficentiam, liberalissimè dispenset; adè ut suis præclarissimis virtutibus affectus |BPL 10v| omnium in se rapiat, omniumque amorem primâ fronte sibi conciliet. Maximum quæstum prudens quisque æstimet, cum amicitia illius usuram fecerit. Si enim amicitia virtutem in amore mutuæ benevolentia rectè quis consideret, tanta illius abundantia est, ut in amicos plenissimo semper affluat alveo: quippe qui cum Tito Vespasiano Cæsare se diem perdidisse æstimat, si nulli benefecerit. Ille est cui ego imprimis, et omnes veræ eruditionis, ¹⁶²virtutisque amantes, singulari nomine |CH 10r| debent. Illi tu etiam, excellentissima virgo, |BM 28v| debes, quidquid hâctenus ex animi mei ¹⁶³penetralibus deprompsi. Si te illi debitricem credis, ego te felicioræ æstimo. Cum me monuit ut ad te scriberem, mandato illius statim parui: musamque meam tenuem, splendorem ¹⁶⁴tuum nimium reverentem, ¹⁶⁵suffragante hoc illustri duce, adire permisi; variisque linguis concinnatas tibi ¹⁶⁶deferre modulationes; quæ alias lucem publicam tam citò non aspexissent, ne ante barbam, quod ajunt, senes docere visus fuisssem.

[41.] Illius etiam beneficio habes novos hosce characteres, vulgarium notarum loco, ad ¹⁶⁷describenda musica diagrammata in Galliis excogitatos, quos à Mersenno acceptos mihi transmisit. Hic tu fortasse me rogabis quid de illis censeam? Dicam ingenuè. Parum momenti conferunt ad musica mysteria, sive scientiæ principia, |BM 29r| sive artis elementa spectes, detegenda. Sufficiunt nobis notæ vulgares, affatimque sufficiunt. Artem occultè scribendi quam Steganographiam vocant, mille modis tradidit Joannes Trithemius, sed publica literatura illius non indigebat. Græci etiam suos characteres musicos habuerunt, quos refert Boëthius *Libro quarto Musicae*, Cap. XIII et XV. Postea notæ quadratæ ac rhombeæ apud Christianos excogitatæ sunt, quorum usus à duodecim sæculis, primò in trium linearum scala, et cantu plano, ut vocant, notus fuit. Postea quinque majores notæ musicæ usitatæ fuerunt, scilicet maxima, longa, brevis, semibrevis, minima; quorum ¹⁶⁸valorum modo, tempore ac prolatione variabant; in quorum nominibus characteribusque Erasmus suo tempore perbellè ac lepidè ludere |BM 29v| visus est, hoc modo:

¹⁶⁹ Ex minimis surgit seditio Maxima	Vitium alit requies Longa	Cælum penetrat oratio Brevis	Modulamina mitigat cœna Semibrevis	Castra exuperat favilla Minima
---	---	--	--	--

|BPL 11r|

161. BM: <præcipuè>.

162. BM: <virtutis>.

163. BM: <penetrabilius>.

164. BM: <tuum> ontbreekt.

165. CH: <suffragante> autografisch. BM, BPL: <suffragante> ontbreekt.

166. BM: <differre>.

167. CH, BPL: <discribenda>.

168. BM: <valorem>.

169. BM: <Examimis>.

[42.] Postea verò, quod vix sesquialterum sæculum excedit, hisce notis tres aliæ minores additæ sunt, scilicet ¹⁷⁰semiminima, fusa, et semifusa; quæ omnes in schalâ quinque linearum parallelarum describuntur, ut passim usus habet. Verum cum hæc descriptio nonnihil operosior sit, majusque spatium perlustrandum occupet, |CH 10v| alii breviorē ¹⁷¹facilioremque modum notarum excogitare studuerunt, ut quilibet distinctus character, et intervallum, et numerum sonituum exprimeret. Hoc modo ante viginti annos, circa annum Domini MDCXIX, Guilielmus Braithwaitus |BM 30r| ¹⁷²Anglus septem discriminibus vocum, C, D, E, F, G, A, ♯, septem primorum ordinalium numerorum figuras assignavit, quibus et ordinalium numerorum nomina indidit. Hæc methodus impressa est Londini ex ¹⁷³typographiâ Joannis ¹⁷⁴Norton, anno MDCXXXIX, quam perillustris ac nobilissimus vir Guilielmus Boswel, Eques Serenissimi Anglorum Regis apud Illustrissimos Ordines Fœderati Belgii residens, omnis eruditionis, ¹⁷⁵linguarumque variarum peritissimus, amicus meus multis nominibus præcipuè observandus, ¹⁷⁶Hagam-Comitis ante paucas ¹⁷⁷hebdomadas fœliciter reversus, liberaliter mihi destinavit. Nunc etiam ex Galliâ alius modus affertur, à Mersenno transmissus. Possunt et mille alii excogitari, si cui libuerit eâ in re tempus terere. Verum enimverò cum ad mysteria musices ne pilum quidem conferant, aasdem, ut placeant et serviant, |BM 30v| suis authoribus amatoribusque relinquo.

[43.] Sed ad te, heroina incomparabilis, sermonem converto, cui Deus Optimus Maximus tot tantaque dona liberalissime impendit, ut non solum mundum universum variarum linguarum notitiâ peragrarè valeas, verum etiam tot scientiarum, artiumque liberalium, iisque subalternarum disciplinarum peritiâ et dexteritate ornatissimâ, senatum Apollinis ubique adire merearis; principibus toties quoties volueris τὸ θαῦμα esse possis; nulli non stuporem movere queas, omnibus in pretio esse debeas, immortalēque nunquam obliterandi nominis tui famam, inclytarum virtutum tuarum præmium, non solum merearis, verum etiam cum tam raro exemplo, toti mundo, et præcipuè Belgis Batavisque nostris, ¹⁷⁸eandem relictura sis.

Una porrò inter cæteras |BM 31r| virtutes tuas |BPL 11v| me multum percellit, nimirum divinæ musicæ summa tua peritia, in quâ teste amplissimo doctissimoque viro Jacobo ¹⁷⁹Catzio, virtutum laudumque tuarum præcone eximio, omne punctum ¹⁸⁰tulisti. Ut quid ego tenuis exiguusque homuncio, de ¹⁸¹eâ tecum loqui audeo? Balbusque modulari etiam non vereor? Fateor, hæc nimia libertas est, magnaue satis audacia; sed veniam |CH 11r| pro tuâ singulari humanitate dabis clienti, qui te patronam quærit, suæque (si quam habet) scientiæ defensatricem adit, opem efflagitans, tutelam petens, præsidiumque implorans. Tu enim solis instar, minoribus ignibus non officis, verum omnem singulis virtutem tuam liberalissimè offers. Id mihi satis luculenter Adolphus Vorstius, vir clarissimus, amicus meus singularis, tuique observantissimus, inculcavit.

[44.] Tanto ergo tui nominis splendore, |BM 31v| tanto animi candore, tantæque optimæ mentis tuæ liberali humanitate invitatus, te audentius liberiusque alloquor; animi mei arcana aperio; musicam à teneris unguibus mihi charissimam, rationum pondere tracto, eamque à servitute vindicare, necessariæ libertati, liberæque necessitati suæ, hoc est decori suo, pro virili restituere conor. Tu verò, si quid momentosum in musicis mihi credas, et quippiam in iis magis explicatum desideres, dominium mei habe, et impera: parebo statim, nec te (quamquam nullius ope indigeas) arcana celabo. Nihil enim mihi magis in votis est, quam ut

170. BM: <semiminimæ>.

171. BM: <faciliorem>.

172. BM: <angelus>.

173. BM: <typographe>.

174. BM: <Nouton>.

175. BM: <linguarum>.

176. BM: <Hagam-Comites>.

177. BM: <hebdomadas>.

178. CH: <eandem> autografisch.

179. BM: <Catezio>.

180. BM: <tulistis>.

181. BM: <eo>.

musica, veritati et virtuti restituta, inter ingenuos liberaliter ¹⁸²habeatur: nec in vulgo serviliter et cum ¹⁸³probro, indecoris crepundiis, nugis quisquiliisve mancipata, | BM 32r | ¹⁸⁴quasi per popinas ¹⁸⁵obambulans, teneatur.

Hisce votis meis, reipublicæ utilitati studentibus, pariter adspira; ¹⁸⁶ubicumque potes manum porrigere; quoscumque noveris musicæ intelligentiores excita, iisque rationes meas detege: et si quid opponant explicandum, vel reprobandum, ad me redire cura; imprimis autem μουσικωτάτω Mersenno, qui harum modulationum characterumque tibi copiam à me fieri voluit, hujus epistolæ exemplum non denega, eumque cum suis musicis seriò admone ut maturo iudicio omnia expendant; non præproperè, ut hâctenus, nec ex solo sensuum placito, judicent; periculum hujus doctrinæ cum rationum pondere faciant. Quidquid minus clarum appositumve putant, liberè judicent: et si quid melius solidiusque in hâc disciplinâ habeant, promant. | BM 32v | BPL 12r |

[45.] Spondeo me meliora docti diditissimum discipulum fore: nihilque aliud quam veritatem et reipublicæ utilitatem me venari profiteor. Si quis autem inter reliquos est, qui in verba magistri sui ita juraverit, ut ¹⁸⁷rationi sensuum experimenta corrigenti nihil deferendum autumet, aut qui molendino pistrinove harmonico (ubi nil, nisi mutus, sine sermone docente, | CH 11v | auditur sonus, vel confusione vocum non intelligibilis sermo pronunciatur) ita assuetus est, ut ab eodem affectum seducere et ad meliorem disciplinam animum transferre nequeat, cum Ovidio, ¹⁸⁸3. *De arte [amatoriâ]* loquor:

¹⁸⁹Ille sonet raucum, quiddamque inamabile, carmen
Ut rudit à scabrâ turpis assella molâ.

¹⁹⁰Vel Stratonici musici excellentissimi votum ¹⁹¹Areo cantori molesto (ut refert Athenæus) | BM 33r | nuncupatum subeat, et ut ipse ait: 'AD CORVOS CANAT.' ¹⁹²Quam censuram in musicos incommodos idem Stratonicus alibi, apud eundem Athenæum explicat his verbis: 'Quam quisque norit artem, eam sibi canat.' Ejusmodi autem malè sana servilium hominum pertinacia, ingenuis musicæ cultoribus molesta esse non debet: quæ vulgari ac tritò proverbio censuram suam habet: 'Artis osiores esse solos ignorantes.' Non tantum illos qui nesciunt, sed vel magis eos qui comparandæ eruditioni, discendi tempus impendere, modicumque laborem subire nolunt. Apagite inertia mancipia, studiosisque remoram non facite! Dii laboribus omnia vendunt, desidiâ nihil. Sed errorem suum isti homines facile correxerint, si suâ utentes qualicumque musicæ peritiâ, eique industriam ¹⁹³suam cum studio jungentes, primo rem sibi novam attentè auscultaverint; | BM 33v | deinde quid in eâ diversum sit à suâ opinione vel exercitatione observaverint; postea quam rationi omnia consona sint, expenderit; tandem periculum rei fecerint; denique tum judicaverint. Frequentissimè enim fieri solet ut hominum industria rei experimentum ¹⁹⁴sumens, eandem magis magisque perficiat.

[46.] Vides, heroina incomparabilis, animi mei candorem bono publico, tibi que imprimis, dicatum; quem si rectè inspexeris, quæcumque nomine, meritisque tuis inferiora depromsi, æquâ mente accipies, et impotentiae meæ veniam dabis, rusticamque musam, tibi forte nimium importunam, humaniter excusabis. | BPL 12v |

[47.] Sed jam videor modum epistolæ excessisse. Finem faciam iterumque te reverenter interpellabo, intimis animi mei votis obsecrans, obtestansque, ut mihi rem | BM 34r | arduam, ominibusque insolitam, bono publico præstare conanti, patrona esse non dedigneris. Vale. Harlemi, XIII Kalendis Septembribus MDCXL.

182. BM: <habeatur: nec in vulgo> tussen <serviliter> en <et>.

183. CH, BPL: <probo>.

184. BM: <mancipata, mancipata quasi>.

185. BM: <obambulando>.

186. BM: <vicumque>.

187. BM: <ratione>.

188. BM: <3.> ontbreekt.

189. Ovidius, *Ars amatoria*, III, 289-290: '*Ille sonat raucum quiddam atque inamabile ridet, | Ut rudit à scabrâ turpis asella molâ.*'

190. Athenæus, *Deipnosophistæ*, VIII, 352b.

191. BM: <Arcocantori>.

192. Athenæus, *Deipnosophistæ*, VIII, 351d.

193. CH., BPL: <suam> autografisch.

194. BM: <sumendo>.

Vertaling

Joan Albert Ban groet de onvergelykelyke mevrouw Anna Maria van Schurman.

1. Van de hand van een onbekende komen deze woorden tot u, onvergelykelyke mevrouw, en ik zou u niet hebben durven storen als ik daartoe niet was aangezet door de beroemde en kunstzinnige heer Constantijn Huygens, en ook via hem door de muziekgeleerde Marin Mersenne. Ik voel mij verplicht om aan hun aansporingen gehoor te geven.

2. Ruim twee jaar geleden is het dat ik door Huygens met Mersenne in contact ben gekomen en dat ik zijn verschillende bijzondere boeken over de muziek in het ¹⁹⁵Latijn en het ¹⁹⁶Frans heb gelezen. Vervolgens heeft er tussen ons enige schriftelijke uitwisseling van gedachten op het gebied van de muzikale kunsten en wetenschappen plaatsgevonden, teneinde de goddelijke kunst der muziek (zoals de Ouden haar noemen), ofwel achteruitgegaan door de tand des tijds ofwel verduisterd door des mensen onachtzaamheid, weer te herstellen in haar eigenlijke luister, dat wil zeggen waarheid en kracht zonder opsmuk. Ik immers, die beken in de muziek nauwelijks iets te hebben gepresteerd, durf toch in gesprek te gaan met hen die deze kunst volkomen beheersen en muzikale schatten bezitten, zodat ik door te vragen en te luisteren van diezelfde van alles opsteek, als een lakei die iets leert van het horen van de gesprekken van zijn meesters.

Ik zal niet loochenen dat de muziek mij van kindsbeen af als een geboren en gekochte slaaf bezit, welke meesteres ik bij het vorderen van de leeftijd toch niet voor andere vakken in de steek heb kunnen laten (al heb ik meermalen de kans tot vrijlating gehad) en dat ik dat ook niet wil zolang ik leef. Toen ik door zoveel te vragen sommigen wat vrij en nieuwsgierig toescheen, schreven ze wat uit de liefde tot de wetenschap voortkwam toe aan geleerdheid en gaven mij — ik weet niet waarom — een soort van naam en betitelden mij *nolens volens* als musicus. Wat moest ik doen? Ik heb gemeend te moeten toegeven aan de sterkeren en vooral diegenen die ik als mijn meerderen beschouw ter wille te zijn, en ik heb besloten liever de schaduw van die naam die ze mij opleggen te aanvaarden dan zoveel vrienden te verliezen.

3. Daarom is het onlangs gebeurd dat, toen ik met Mersenne in discussie was over de noodzakelijke en zielroerende muziek, dat wil zeggen die welke niet alleen willekeurig uit de geest van de musicus voortkomt, maar kan worden beredeneerd met de rede en de duidelijke regels van de waarheid, hij bij mij aandrang hem die schema's terstond te tonen. Ik heb dat al herhaaldelijk gedaan. Onlangs (om mij nog meer in deze zaak op de proef te stellen) heeft hij een Frans gedicht (dat zij *air de cour* noemen) via Huygens opgestuurd en mij gevraagd of ik bij de opgestuurde tekst muziek zou kunnen maken volgens de kunde die ik na zo vele jaren had vergaard, met de afspraak dat hij de muzikleer van zijn kunstenaars op hetzelfde gebied zou terugsturen. Ik heb dat gedaan en het muziekstuk opgestuurd, en ik heb op mijn beurt de Franse versie met ^Lde muzieknoden^L van de hand van de grote [Antoine] Boësset ontvangen. Niet alleen dat, maar ook een beoordeling van beide composities, die Mersenne met deze woorden weergeeft.¹⁹⁷

Uw partijen, namelijk de bas en de sopraan, in de eenvoudige en de gevarieerde versie, hebben wij meermalen gezongen en met Boëssets lied vergeleken. U zult zelf oordelen welke van de twee het best aangepast is aan de tekst, het oor en de toonsoort. Uw diminutie wordt meer geschikt geacht voor instrumenten dan voor de stem, en uw eenvoudige versie niet zo pathetisch als de onze, wat u (denk ik) al heeft bemerkt. Gegroet.

Dat waren zo ongeveer zijn woorden. Maar over wat op mij betrekking heeft meen ik tegenover u, waarde mevrouw, niet te kunnen zwijgen. Integendeel, ik denk (om aan de heer Huygens recht te doen) dat ik tegen u vrijuit kan spreken. U zult met uw ingeboren beschaving alles vergeven als u iets hoort dat onbeschaafd of onwelluidend is en niet passend, afkomstig van mijn onbehouwen muze.

195. Marin Mersenne, *Harmonicorum libri XII* (Parijs 1636).

196. Marin Mersenne, *Harmonie universelle* (Parijs 1636).

197. Uit een brief van Mersenne aan Ban, juni 1640 (verloren).

4. Ik zie de zaak zo. Ik geloof dat de Parijse musici en luisteraars hun kind teveel waarderen, wat geen wonder is. Het behaagt hun zoals het is gemaakt en is voortgebracht: het is uit toeval ontstaan en bevat door toeval, ook al is het lelijk. Dít wil ik u vragen, geleerde vrouwe, dat u niet alleen het Hollandse karakter in mij, dat wil zeggen het oprechte en ontwikkelde, onderkent, maar dat u ook het gehele buitenland, en vooral de Parijse musici daarvan overtuigt, en ook daarvan dat ik met deze korte uiteenzetting niet uit ben op een aanval, maar op een verdediging, tot meerder inzicht in de waarheid van de muziek. Ik leid mijn geslacht wel driehonderd jaar terug op de oude Haarlemse familie Ban, wat met openbare akten kan worden bevestigd. Waarlijk heeft deze oeroude afkomst mij de oprechtheid en de bescheidenheid van de Hollandse geest gegeven. Dat alles wat ik zal zeggen daaruit voortkomt, keer op keer vraag ik of dát, onder uw bescherming, aan iedereen bekend moge zijn.

5. Ik zei dat de Parijse compositie uit toeval was ontstaan. Ik zei dat oprecht en naar waarheid. Moge dit door alle beminnaars en beoefenaars van de ware muziek worden beaamd om de volgende redenen. Allereerst is mij de volgende Franse tekst toegezonden:

*Me veux-tu voir mourír, insensíble Clemáine?
Viens donnér à tes yeux ce funéste plaisír!
L'excéz de mon amóur, et celúy de ta háine,
S'en vont en un momént contentér ton désír.
Mais au moins souviéns-toy, cruélle,
Si je meurs malheuréux, que j'ay vescu fidélle.*

Wilt u mij zien sterven, ongevoelige Clemaine?
Kom en geef uw ogen dit gruwelijk genoeg!
De overdaad van mijn liefde, en die van uw haat,
Voldoen aanstonds aan uw verlangen.
Maar bedenk toch tenminste, ¹⁹⁸gij wrede,
Dat ik, al sterf ik ongelukkig, in trouw heb geleefd.

¹⁹⁹Dit zijn de woorden die aan mij zijn gezonden. Maar in de Parijse compositie die mij is toegezonden, was het einde van de eerste versregel iets veranderd en leest men in plaats van «*insensible Clemaine*»: «*trop aymable inhumaine*», wat qua betekenis en ^Lgevoelswaarde^L iets heel anders is. Maar laten wij tot de zaak komen.

6. Opdat deze regels op de juiste manier door de luisteraars worden verstaan, moeten ze goed worden uitgesproken en is het nodig dat ze worden voorgelezen met de oorspronkelijke accenten, uiteraard eigen aan de uitspraak van de onbegeleide stem, namelijk *acutus*, *gravis* en *circumflexus*. Om deze reden heb ik naar eigen inzicht (als er een fout in zit, moet men het mij als Hollander maar vergeven) de afzonderlijke accenten

198. Uit Ban opmerkingen in §35 én uit zijn muzikale zetting van de voorlaatste regel van het gedicht, lijkt te kunnen worden afgeleid dat hij het werkwoord *souvenir* niet wederkerig opvatte en dat hij daarom «*toy*» als een vocativus bij «*cruelle*» beschouwde.

199. In Boëssets *IX Livre* wordt de strofe gevolgd door een tweede:

*Tes extrêmes rigueurs qui secondent tes charmes,
Ont blessé tous mes sens, et me privent du jour.
Je sens couler mon sang aussi bien que mes larmes,
Et mesprisant la mort, je veux mourir d'amour.
Mais au moins, ...*

De volstreckte halsstarrigheid die u bezit naast uw charmes,
Heeft al mijn zinnen bezeerd, en berooft mij van het licht.
Ik voel het bloed stromen, maar ook de tranen.
En de dood verachtende, wil ik van liefde sterven.
Maar bedenk toch tenminste, ...

bij de afzonderlijke woorden geplaatst. En terecht berispen alle Fransen de buitenlanders als die zich vergissen in de accenten, omdat dan dikwijls de betekenis verandert. Een grotere fout is het echter wanneer men bij het vervaardigen van muziek bij de woorden zelf en versregels de accenten van de gewone spraak niet volgt, omdat alleen de muziek de grondslag van de accenten leert. Deze grondslag moet allereerst en uitputtend in acht worden genomen bij de intervallen; en vervolgens bij het ritme van de maat, dat met langere en kortere noten wordt beschreven. Als dat is gebeurd, zal nog niet voldaan zijn aan de eisen van een muzikale compositie, namelijk dat deze de gemoedstoestanden van de geest, aangeduid in de woorden, met de juiste intervallen even noodzakelijk uitdrukt als men de lettergrepen volgens het accent leest. Hetgeen vooral in een onbegeleide stem die een melodie heeft zo moet worden gedaan. Volgens mijn mening moet men ook de melodie eerder in een hoge dan een lage stem leggen, en die stem moet men niet volgens toeval componeren, maar volgens een onontkoombare wet, geruggesteund door de principes van de muziek, ver van twijfel. Want de intervallen van de afzonderlijke stem, de stappen en de sprongen, hebben ieder hun eigen vermogen om te ontroeren, ieder door de grootte van z'n getalsverhouding. Het is noodzakelijk dat de kleinere intervallen zachter het oor en daarmee de geest treffen, en de grotere krachtiger. Waarover ik nu in 't kort genoeg heb gezegd.

7. Een halve toon is zoetelijk, een hele toon krachtiger. En aangezien deze stappen op verschillende manieren en in verschillende volgorde tot grotere intervallen kunnen worden samengevoegd en van daaruit beschreven kunnen worden, beïnvloeden zij ook de aard daarvan (hoewel die niet alleen daardoor wordt bepaald maar ook door de afstand en de verhouding van de uiterste tonen wordt opgeroepen). Daarom zeg ik, om één en ander voort te zetten, dat de kleine tertsen het zoetelijkst is op de halve toon na. De grote tertsen is heftig, vanwege de twee hele tonen, *waarin een halve toon geen enkele zoetheid kan brengen. Dit is hier nu voldoende duidelijk vastgesteld.* De kwart is nog heftiger dan de grote tertsen, en de kwint nog meer, enzovoorts tot het octaaf, dat behalve de bekoring van de eenklank geen effect aan de ziel teweeg brengt. Maar welk zielroerend interval men hier of daar moet gebruiken, dat laten de accenten van de afzonderlijke woorden nauwkeurig zien.

Na deze uiteenzettingen blijft slechts over [te melden] dat de melodie (de ziel van de muziek) binnen bepaalde grenzen blijft, opdat de muzikale voordracht niet vaag, onduidelijk en rommelig wordt, maar stabiel, coherent en bezielend. Elke compositie heeft zijn eigen karakter, begrensd en begrepen in een soort rondgang of octaafcirkel, die diatonisch verschilt in overeenstemming met de verschillende tonen C, D, E, F, G of A. En omdat elke toonsoort z'n eigen stappen en sprongen heeft, waardoor de ene meer geschikt is om ernst, de andere om droefheid, en nog een andere om toorn of vreugde of een andere gemoedstoestand uit te drukken, blijkt hieruit zonneklaar dat de bekoring van een toonsoort het grootst is wanneer de woorden en de handelingen die naar gemoedstoestanden verwijzen op de juiste wijze worden uitgedrukt.

8. Als dus iemand vraagt, welke toonsoort de compositie van deze woorden vereist, antwoord ik dat dit moet worden afgeleid van de juiste interpretatie van de tekst. Aldus zijn deze woorden (voorzover ik ze begrijp) heftig, en brengen ze toorn en verontwaardiging voort. Hetgeen noodzakelijkerwijs stappen van hele tonen en sprongen van grote tertsen, kwarten, kwinten en de grote sexten vereist. Maar omdat de verontwaardiging en de toorn voortkomen uit de ontkennde liefde voor het schone, en in hun verbolgenheid de dood oproepen, moeten stappen van halve tonen en sprongen van kleine tertsen en kleine sexten worden doorengemengd om zo de droefheid uit te drukken. Deze intervallen moeten op zo'n manier worden geordend dat het einde van de compositie door verontwaardiging de tekst volledig in zich opneemt.

9. Dit is daarom een weergave van mijn mening, ingebed, meen ik, in onwrikbare redeneringen. Als de componist deze goed heeft begrepen, zou hij alles, en vooral een muzikale melodie, zonder enig toeval, maar geheel volgens noodzakelijke regels afgeleid uit de natuur zelf tot stand brengen. Dat wil zeggen, hij zal de ware muzikale idee en ziel maken, ²⁰⁰ 'de zorg voor de tekst,'²⁰¹ die men vindt bij de zinsmelodieën van Marcus Tullius [Cicero],²⁰¹ zoals Aulus Gellius dat zegt in hoofdstuk 7 van boek 1 [van zijn *Attische nachten*]; ja die men ook vindt bij ²⁰¹ 'de zielroerende muziek, die,' zeg ik, 'een muzikale redevoering is die de koningin is van

200. Aulus Gellius, *Noctes atticæ*, I, 7: '... de klank immers en de plaatsing van de woorden maakt voldoende duidelijk dat die passen bij de zorg voor de tekst en de melodieën van een rede van Marcus Tullius [= Cicero], ...'

201. Cicero, *De oratore*, II, 187: 'Maar zoveel kracht heeft, volgens de dichter [Pacuvius, in zijn *Hermione*], de redevoering die zielroerend en allesbeheersend kan worden genoemd, dat die niet alleen de gebogene opricht en de staande doet buigen, maar ook, als een sterke en goede aanvoerder, de tegenstrever en tegenrijder in haar macht kan krijgen.'

alle dingen, die (zoals Cicero zegt in het tweede boek van zijn *De oratore*) *zoveel kracht heeft dat ze niet alleen de gebogene opricht of de staande neerbuigt, maar ook als een goede en sterke aanvoerder de tegenstrever en tegensputteraar in haar macht kan houden.*’ Maar laten wij naar de eigenlijke zaak terugkeren.

10. Na de gemaakte opmerkingen kunnen we de Parijse compositie bekijken in het volgende voorbeeld (Mv01n001-005):

Me veux-tu voir mourir, trop ay-mâ-bl'in-hu-mâi-ne?
 6 ne? Viens donner à tes yeux ce funeste plaisir. L'ex-cèz de
 12 mon amour, et celui de ta haine, S'en vont en un mo-
 18 ment conten-tér ton désir. Mais au moins souviens-toy, cruel-
 24 le. Si je meurs malheureux, Si je meurs malheureux, que j'ay ve-scú fi-dél-le.

Boësset 1640

Hier ziet u de Parijse compositie, die zes of acht maanden geleden, dus aan het einde van 1639, is gecomponeerd door onze [Antoine] Boësset (zo schrijft Mersenne het), die naar het schijnt alle andere stervelingen in deze kunst overtreft. Of deze compositie nu in alle opzichten af en volmaakt is, moet nu aan de hand van het reeds gezegde worden onderzocht.

11. In de eerste plaats moet, omdat alle dingen in een zekere omvang zijn vervat, de toonsoort worden bekeken. Aangezien deze vanuit D via F en A in sprongen en stappen naar de hoge D voortschrijdt, heeft deze het verkeerde karakter om deze woorden tot uitdrukking te brengen: . [Mv02n1]

Alleen al de kleine terts D-F, die zo kenmerkend is voor deze toonsoort, en voorkomt als men van de hoofdtoon D met een kleine terts vertrekt en weer via de kleine terts F-D terugkeert, laat dit voldoende zien, temidden van andere intervallen; en omdat die toonsoort van nature licht, zacht en aangenaam is, zoals we hebben laten zien, is die tegelijk ongeschikt voor verontwaardiging en dreigende toorn. Over de overige intervallen zeg ik nog niets; die zullen we spoedig grondig onderzoeken. Hieruit blijkt dat de muzikale passages, dat wil zeggen de voortschrijdingen van het ene naar het andere interval, in deze toonsoort niet geschikt kunnen zijn voor de gemoedstoestanden van de tekst. Vervolgens moet de grondslag van de accenten worden behandeld.

12. Ik heb de accenten bij de woorden en lettergrepen geschreven, volgens welke deze verzen met de stem alleen gelezen en met de muzikale stem gezongen moeten worden, als men niet in z'n ijver wil zondigen tegen de juiste uitspraak. Men zondigt, zoals ik al zei, ernstiger in het zingen tegen de accenten in dan in het spreken. Want uit de muzikale intervallen volgen de juiste accenten, zonder welke de uitspraak niet de juiste verschillen in klank kan hebben en de woorden dus niet hun juiste onderscheidingen verkrijgen. Omdat echter eenlettergrepige woorden geen eigenlijk accent hebben, maar alleen een toon, bestaat het accent alleen door de vergelijking van het ene gezongen woord met het andere. Vergelijkingen worden getrokken uit tenminste twee zaken, en zo vereisen accenten ook tenminste twee lettergrepen tezamen, waarvan sommige *acutus*, andere *gravis*, en nog andere *circumflexus* zullen zijn. Over de eenlettergrepige woorden willen we dus geen oordeel vellen behalve dat, wanneer ze een klank hebben en het horen van een accent noodzakelijk is, ze dan een *acutus*-accent lijken te hebben. Na deze voorbereidingen bespreken wij de compositie van Boësset in gedeelten.

13. Hij begint zo (Mv03nl):
 Me veur-tu voir mou-rit,

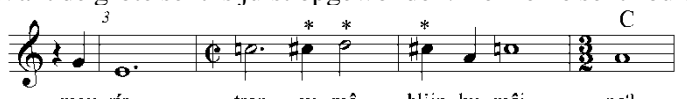
Dit is een verontwaardigde vraag, die moest worden uitgedrukt door een beweging van laag naar hoog. Want als men de stem laat dalen, kan men niet verontwaardigd zijn. Dit is dus de eerste fout, dat de verontwaardigde stem ten onrechte daalt. En niet alleen daalt de stem, maar de componist drukt de verontwaardiging weinig geëigend uit door een halve toon, die door zijn natuur lieflijk is, bij de lettergreep «voir». [1] Dit is zeker door toeval, en niet door zekere wetenschap bepaald; een wetende zou hier immers niet hebben gezondigd. Vervolgens wordt in het woord «*mourir*» de laatste lettergreep, die *acutus* is en door een stijgend interval zou moeten worden opgetild, lager genomen. [2] Maar hier kan men nog iets van excuus aanvoeren. In de eerste plaats dat het sterven wordt weergegeven door het geven van de geest en het dalende interval. En voorts dat de laatste noot, al is het niet door het interval dan nog tenminste door het ritme van de langere noot, die gaat van de kwartnoot naar de hele noot, toch nog een *acutus*-accent krijgt, op de manier zoals dat in de gewone spraak het geval is. Want bij pauken, ratels en dergelijke instrumenten kan men alleen door het ritme, waardoor verschillende tijdsduren van de noten ontstaan, accenten teweeg brengen. Op dezelfde manier wordt, als we syllabisch in unisono voortschrijden, alleen uit het rime het accent bepaald, bij voorbeeld

(Mv04): . Ik geef toe dat het gebrek geëxcuseerd kan worden door de aangegeven
 ju-bi-le - mus De - o

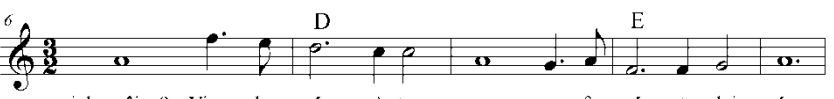
redenen, maar de compositie zal veel beter zijn als het accent door het geëigende interval wordt uitgedrukt. Maar laten we verder gaan met het voorbeeld.

14. Er volgt (Mv05nl):
 mou-rit, trop ay-mâ - bl'in - hu-mâi - ne?

Wat betreft de betekenis heeft het eerste woord, «*aymâble*», een zoetheid over zich, het tweede woord, «*inhumaine*», wreedheid. En daarom is het niet juist dat de componist een sprong van een grote sext toepast, vanaf het woord «*mourir*» [naar «*trop aymâble*»], van E naar Cis (zie de letters A en B in het muziekvoorbeeld). Want de grote sext is juist opgewonden. De kleine sext zou beter zijn, met drie halve tonen,

als volgt (Mv06nl):
 mou-rit, trop ay-mâ - bl'in-hu-mâi - ne?

En al zou het woord «*inhumaine*» (C) op een andere plaats heftiger dan met een kleine terts kunnen worden gezongen, op deze plaats is dat niet geheel ongeschikt, namelijk omdat de cadens van de grote terts van A naar F moet volgen, die heftigheid in zich heeft. Het is immers het grootste deel van de opwindende kwint F-C, want al naar gelang de verschillende soorten hebben de intervallen een verschillend vermogen om te ontroeren. En dit kan deels door wiskundige, deels door natuurkundige redeneringen worden aangetoond. Maar daarover later meer.

15. (Mv07nl):
 inhumaine? Viens don-nér à tes yeux ce fu-né - ste plai - sîr.

In de eerste plaats wordt hier gezondigd bij het accent van het woord «*donner*», waarvan de laatste lettergreep (D) met de *acutus* ten onrechte daalt. Hetzelfde geldt voor de middelste lettergreep van «*funeste*», die zou moeten stijgen, en niet dalen. Omdat de compositie doorlopend daalt, blijft er niets over van de verontwaardigde vraag. Hoge noten zijn immers opgewonden, lage lichtvoetig en meer gematigd, hetgeen ik in de 'Institutiones musicæ' nog duidelijker zal uitleggen.

16. (Mv08nl):

11 L'ex-céz de mon a - móur, et ce - lúy de ta hái -
 16 ne, S'en vont en un mo - mént con - ten - tér ton dé - sír.

Men lette op de twee woorden die een gemoedstoestand aanduiden, «*amóur*» en «*háine*». De andere woorden volgen hun gewone accent. Er wordt gezondigd bij het woord «*l'excéz*», waarvan de tweede lettergreep moet stijgen, terwijl die hier zowel in interval als in ritme juist wordt verzwakt. Hetzelfde gebrek geldt het woord «*amóur*» (G), vanwege het dalende interval. Beter is het om de intervallen om te keren

(Mv09nl):

L'ex-céz de mon a - móur, enz.

Vervolgens zijn er fouten bij de laatste lettergrepen van «*momént*» en «*contentér*», die allebei een *acutus*-accent [op de laatste lettergreep] zouden moeten hebben, maar van dalende intervallen zijn voorzien. Maar het is waar dat het ritme van de lange noten een accent aangeeft, vanwege de tijdsduur. Maar waarom heeft de laatste lettergreep van «*momént*» een [dalende] halve toon? Er is geen zoetheid in, noch smart of hartstocht. Een dergelijke stap is daar geheel ongeschikt.

17. (Mv10nl):

21 Mais au moins sou - viéns - toy, cru - êl - le, Si je meurs mal-heu -
 26 réux, Si je meurs mal-heu - réux, Que j'ay ve - scú fi - dél - le.

Het einde van deze compositie is onderhevig aan de grootste fouten. In de eerste plaats wordt hier ten onrechte de ternaire maat toegepast, in de volksmond de 3/2-maat, omdat een dergelijke maatsoort meer past bij levendigheid en opwinding dan bij dood en geweeklaag, waarvoor langzame en gelijkmatige passages in tweedelige maatsoort beter passen.

In de tweede plaats wordt er een grote vergissing gemaakt bij het woord «*cruêlle*» (K), omdat de compositie de laatste, onbeklemtoonde lettergreep tegen de natuur in een klemtoon geeft, zodat ook de *acutus* of *circumflexus* van de middelste lettergreep wordt onderdrukt. Als ik als Hollander dat in Frankrijk zo zou uitspreken, zouden de Fransen mij zeker berispen. Om dit beter te begrijpen laten we hier de uitspraak op verschillende wijzen zien, eerst met accenten boven de lettergrepen, dan met metrische tekens en tenslotte met

muzikale intervallen en ritmes, bijvoorbeeld (Mv11nl):

cru - êl - le ook cru - êl - le . U ziet

dat hier de adem door de uitspraak wordt gebracht naar de tweede lettergreep, en dat hij deze lettergreep optilt door de verlenging zoals in de gewone spraak en door het interval van de muzikale stem, welke lettergreep de dichter met een verlengde klank naar voren brengt.

18. Wat, vraag ik, moet hieruit worden geconcludeerd? Is het niet duidelijk hieruit dat deze compositie uit toeval en niet uit doordenken is ontstaan? De Fransen (wat betreft taal en uitspraak verfijnde lieden) zouden al lezende niet zo spreken, of al sprekende niet zo lezen, zoals deze compositie spreekt; noch zou de kundige Boësset bewust, dat wil zeggen willens en wetens in zijn eigen taal een zo vervormd accent hebben aangebracht, voor wie immers de genoegens van de oren niets onwelvoeglijks of onwelluidends toestaan. Wat dan? Hij heeft met alle ijver die in hem is gecomponeerd en de noten bij de woorden gezet, maar ze zijn ontstaan uit toeval, niet uit zekere wetenschap. En zoals ze door toeval zijn ontstaan, zo behagen ze door toeval hun maker en de toehoorders, meer dan onze compositie. Maar laten we nu het einde behandelen.

19. [De muziek bij] de woorden «*Si je meurs malheureux*», herhaald met een stijgende melodie, geeft eerder leven en geluk weer dan dood en smart. Zij die gaan sterven ontberen stem en kracht; zij hebben daarvan geen overvloed. Daaruit blijkt dat de componist met toeval, niet met wetenschap te werk is gegaan, en dat hij zichzelf en zijn toehoorders bij toeval behaagt. Waarlijk, wanneer die bekwame en met muzikaal talent geboren mensen goed zullen hebben geluisterd naar de muzikale geheimenissen die ik hier in enkele woorden heb uiteengezet en die dieper hebben doorzien, twijfel ik er niet aan dat ze hun Frankrijk voortaan zullen verrijken met andere composities, uit de zekere wetenschap afgeleid, en voorzien van zielroerende kracht.

20. Wat wij tot nu toe naar voren hebben gebracht, betreft alleen de hoogste stem (die de Fransen het lied noemen), waarmee de laagste, toegevoegde stem of meerdere tussenliggende stemmen een meerstemmige zetting vormen. De zetting moet, net als de melodie, niet door toeval, maar uit zekere wetenschap en volgens de regelen van de kunst, met de juiste weergave van de accenten worden opgebouwd. En aangezien dat alle afzonderlijke stemmen betreft, moet elke stem in een zetting de ware grondslag van het accent uitdrukken door de tijdsduur en door de beweging, dat wil zeggen door de wisselende lengte van de noten. Maar de laagste stem moet [ook] de juiste accentuering weergeven, niet alleen door het ritme, maar ook door de intervallen, voorzover mogelijk. Want de twee buitenstemmen, de hoogste en de laagste, richten de kracht om te roeren op de oren en de geest. Als om de een of andere reden in de laagste stem het juiste interval onmogelijk is, zal die stem tenminste door het ritme het accent moeten weergeven. Deze willekeur kan echter (wij hebben het al gezegd) in de hoogste stem, die de oratorische kracht van de compositie bepaalt en waarin de eerste en de hoogste vrijheid om de stem te naar believen te buigen in overvloed aanwezig is, niet worden toegestaan. Verder moet de samenklank tussen de laagste en de hoogste stem een maximaal behagen van consonanten zijn. Elke consonant heeft weer een ander vermogen om te behagen en te roeren; ja, elke en elk soort ervan heeft, volgens de samenstelling uit stappen, zijn eigen uitwerking, wiskundig vanuit de verhoudingen, natuurkundig vanuit de zintuigen aantoonbaar. Maar om onze brief niet tot een boek te laten uitgroeien, zal ik hierover slechts beknopt iets vertellen.

21. De kleine tert is zacht, lieflijk en verlangend; de grote tert daarentegen opwindend. De kwart is ruw, omdat die het onvolmaaktste deel van het octaaf is en niet in twee harmonische intervallen kan worden verdeeld. Wanneer deze op de bas wordt geplaatst, moet deze door een echte consonant worden gecorrigeerd. De kwint is heldhaftig en krijgshaftig. De kleine sext is lieflijk en verlangend, meer dan de kleine tert, omdat de twee tonen verder van elkaar staan. De grote sext is streng, en drukt moeite uit. Het octaaf is niets behalve een ander unisono, en kan slechts behagen, niet roeren. Deze hier terloops genoemde zaken zal ik in mijn 'Institutiones musicæ flexanimæ' breder uiteenzetten.

[22.] Rest ons nu dat wij de bas of laagste stem van Boëssets air doornemen, om te zien wat daar voor goeds in is. Zie het muziekvoorbeeld (BoeN1001-006):

The image displays a musical score for a vocal piece. It consists of two systems of music, each with a vocal line (treble clef) and a bass line (bass clef). The lyrics are in French. The first system starts with a treble clef and a common time signature (C). The bass line has a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). The second system starts with a treble clef and a 3/8 time signature. The bass line has a key signature of one flat (Bb) and a 3/8 time signature. There are various annotations: 'A' and 'B' above the bass line, and 'C' above the vocal line. The lyrics are: 'Me veux-tu voir mou-rir, trop ay-mâ-bl'in-hu-mâi-ne? Viens don-nér à tes yeux ce fu-né-ste plai-ne? Viens don-nér Viens don-nér à tes yeux ce fu-né-ste plai-'.

10
 s'ír. L'ex-céz de mon a - móur, et ce - lúy de
 s'ír. L'ex-céz de mon a - móur. L'ex - céz de mon a - móur, et ce - lúy de

15
 ta hái - ne, S'en vont en un mo - mént con - ten - tér ton dé - s'ír.
 ta hái - ne, S'en vont en un mo - mént con - ten - tér ton dé - s'ír.

21
 Mais au moins sou - viéns - toy, cru - êl - le, Si je meurs mal - heu -
 Mais au moins sou - viéns - toy, cru - êl - le, Si je meurs mal - heu -

26
 réux, Si je meurs mal - heu - réux, que j'ay ve - scú fi - dél - le.
 réux, Si je meurs mal - heu - réux, que j'ay ve - scú fi - dél - le.

23. Ik herinner mij dat enige jaren geleden, toen ik de geheimenissen van de muziek nader ging onderzoeken, verschillende musici, organisten en andere muzikliefhebbers, als zij een of andere compositie prezen en zeer waardeerden, zich nooit hadden afgevraagd waarom zij die compositie zo mooi vonden of waarin die schoonheid dan wel was gelegen. Ik herinner mij dat niemand mij kon uitleggen, waarom hij alleen de zetting, of juist de opzet van een fuga of cadens, ofwel de tegenbeweging tussen laagste en hoogste stem zo waardeerde. Anderen zeiden weer andere dingen, en maakten onderscheid tussen lied, madrigaal en motet. Sommigen probeerden mij iets te doen geloven wat zij zelf niet begrepen. Zoveel hoofden, zoveel zinnen; en zoveel mensen, zoveel meningen. Het leek mij niet gepast die tegen te spreken. Toch liet ik niet af om het schone te onderzoeken, dat immers vóór alles moet worden doorvorst om op de juiste manier over de zetting (waarvan de opbouw heel verschillend is van die van een melodie) te kunnen oordelen. Hier zal ik er kort over zijn, om niet de grenzen van een brief te overschrijden.

24. In de eerste plaats: wanneer een rede als in muziek of gezang of in samenklank moet worden voorgedragen duidelijk door de toehoorders moet worden verstaan, dan is het ver verwijderd van de grondslag van het schone, als door verschillende stemmen verschillende woorden of verschillende lettergrepen op hetzelfde moment worden voorgedragen. Dat is iets wat enorm indruist tegen de verstaanbaarheid van de tekst, een veel voorkomend gebrek, waartegen bijna niemand waarschuwt. Dit is de fout die op het toneel een koor bestaande uit verschillende personen zou begaan als afzonderlijke personen de lettergrepen van woorden die gelijktijdig moeten worden uitgesproken niet op hetzelfde moment maar op een verschillend moment zouden uitspreken. En dit moet de algemene regel zijn, die men goed in het oog moet houden, overal en altijd, *namelijk dat nooit een stem een andere mag verstoren in de uitspraak van de woorden.*

25. Vervolgens is het een vereiste van de schoonheid dat ook de laagste stem (voor zover mogelijk) de accenten volgens de regels uitspreekt, hetzij door een verschil in interval, als de zetting dit toestaat, hetzij (en dat altijd) door het ritme, dat wil zeggen de duurwaarden van de lettergrepen.

In de derde plaats is het nodig dat de gevoelsinhoud van de woorden in de laagste stem door de juiste consonanten wordt uitgedrukt, zoals die ook door de melodie in de hoogste stem door de passende intervallen

wordt weergegeven. Want de consonanten hebben in de samenklank elk een onderscheiden kracht om te roeren, zoals ook de intervallen in de melodie. De kleine tert en de kleine sext zijn lieflijke en droevige consonanten. De grote tert en de kwint zijn heldhaftig, terwijl de grote sext moeite aangeeft. De kwart is echter ruw, omdat die niet in twee harmonische intervallen kan worden verdeeld en daarom door de volmaaktere grote tert en kwint moet worden beteugeld. En zo is het ook met de dissonanten. Elke dissonant raakt oor en geest op zijn eigen manier, en kan zo met goed gevolg worden gebruikt, en waarover wij in de 'Disquisitionum musicarum libri quinque' en met name in de 'Institutionum [musicarum] libri quatuor' meer zullen vertellen.

26. Tenslotte moet ervoor worden gezorgd dat de beweging van de laagste stem niet stijgend of dalend is wanneer de betekenis of inhoud van de woorden het omgekeerde aangeeft. Er is nog meer, waar ik echter korthedshalve niet op inga. Deze weinige woorden volstaan hier echter, voordat wij de laagste stem van Boëssets compositie op de proef gaan stellen.

27. De eerste fout is in het begin, vanwege de ongelijke uitspraak van de lettergrepen, zoals u kunt zien bij letter A. Deze fout komt in deze zetting overall voor.

De tweede fout is, waar het woord «*mourir*» door de stijging van de stem eerder leven uitbeeldt, zoals bij letter B. Beter is het zo (Mv13nl):

Me veux-tu voir mourir, ne? Viens donner à tes yeux

Ten derde: De herhaling van de woorden «*Viens donner à tes yeux*» bemoeilijkt de verstaanbaarheid, zoals bij de asterisk * in de compositie is aangegeven. Beter kan het zo, zoals bij * in het juist voorafgaande voorbeeld.

Ten vierde: In «*funeste plaisir*» (C) wordt «*plaisir*» niet goed weergegeven door het interval van een halve toon en de sext als consonant; daarom is deze passage ongeschikt om de verontwaardigde mee te ondervragen. Zie hier iets met een andere uitwerking (Mv14nl):

yeux ce funeste plaisir, de ta haine

28. Ten vijfde: Bij de woorden «*L'excès de mon amour*» zondigt de zetting vanwege de grote verwarring van lettergrepen. Bovendien zondigt de bas in het accent van «*l'excès*», dat noch door het interval, noch door het ritme wordt uitgedrukt (D, E).

Ten zesde: Het woord «*haine*», vol van verontwaardiging, wordt slecht uitgedrukt door de lieflijke kleine tert (F) en is helemaal verkeerd in het accent, omdat de laatste lettergreep stijgt tegen het natuurlijke accent in. Had hij niet beter de kleine sext kunnen toepassen, waarmee zowel het accent als het affect beter wordt getroffen? Want de kleine sext is een krachtiger consonant dan de kleine tert, zoals blijkt uit het voorafgaande voorbeeld.

Ten zevende: De woorden «*ton désir*» (G) worden noch wat betreft de melodie in de laagste stem door een halve toon noch wat betreft de zetting (namelijk een grote sext die naar een octaaf gaat) toepasselijk weergegeven. Daar is zelfs geen spoor van wens of aandringen, wat beter door een grote tert wordt weergegeven.

29. Ten achtste: Bij «*souviens*» (H) wordt het accent goed door het ritme weergegeven. Waarom niet ook door de intervallen?

Ten negende: Bij «*toy, cruelle*» (I) zijn er twee fouten. In de eerste plaats waar de tweede, beklemtoonde lettergreep («-*êl*-»), die een *acutus* of *circumflexus* moet zijn, als noot een lage halve noot heeft; vervolgens waar de laatste lettergreep een *acutus*-accent heeft door de hele noot, die tweemaal zo lang is als de halve noot.

Ten tiende: «*Si je meurs (K) malheureux*» (L). Normaal nemen de krachten van de stervende af; hier nemen ze weinig toepasselijk toe. De laatste lettergreep van «*malheureux*», eigenlijk *acutus*, wordt hier *gravis*. Een dalende herhaling van de woorden zou beter het idee van sterven uitdrukken dan de stijgende. Maar niet onkundig heeft de componist in het woord «*malheureux*» een halve toon toegepast, wat hij echter nog beter bij de laatste lettergreep opnieuw had kunnen doen, vanwege het accent, zoals hier te zien (Mv15nl):

30. Uit deze korte ontleding zullen de kunstminnaars duidelijk zien en begrijpen hoe over de zetting en de baslijn van de voorgaande compositie te oordelen en dat ik enkel uit liefde voor het nut van het algemeen en voor het propageren van de muzikale waarheid mijn mening heb gegeven. En dat ik die mening niet alleen heb gegeven, maar ook heb onderbouwd met rotsvaste redeneringen, waarvan de muziekliefhebbers later nog het fijne in mijn 'Institutiones musicae' (dat *Deo volente* zal verschijnen) zullen zien uitgelegd. Waardoor zij niet langer een toevallige, puur aan een componistenziel ontsproten, onmachtige compositie zullen maken, maar een doordachte, zielroerende, goddelijke, ja zelfs uit onwrikbare gronden bewijsbare muziek, op eigen gezag. En niemand zal mijn woorden verkeerd verstaan, dat ik heb gezegd dat de Parijse compositie door toeval is ontstaan en door toeval door z'n componist en toehoorders wordt gewaardeerd, als ze mijn oprechte en Hollandse geest, waarheidslievend en de muziekstudie geheel toegewijd, hebben herkend, vooral toen ik, daartoe aangezet door de geleerde heer Mersenne, met open oren en een geest bereid om te leren, na eerst de mening van hem en de zijnen over mijn melodie en zetting te hebben gehoord, werd gedwongen de waarheid met redenen te ontsluiten. Waarlijk, moge er geen enkele rook of schijn, of nevel van menselijke willekeur lijken te zijn blijven hangen.

31. Zoals ik de voorgaande compositie uitvoerig heb besproken voor het nut van 't algemeen, zo zal ik nu mijn eigen melodie en zetting op dit toneel brengen, en met onwrikbare argumenten de waarheid en deugdelijkheid ervan aantonen. Zie hier het voorbeeld (Bannl001-005):

32. Als het mij toegestaan is oprecht en voor het nut van 't algemeen te spreken, zal ik van voren af aan beginnen, zonder eigenliefde of emotie. Op 5 mei van dit jaar 1640 zond de edele heer Constantijn Huygens, iemand die geboren is om de muzen en de deugdzaamheid te dienen, mij het betreffende Franse vers. Ik ontving het 's avonds laat en begon terstond aan de compositie, die ik in een uurtje voltooide; zie het muziekvoorbeeld. Verschillende bekwame musici die mijn compositie à prima vista probeerden te zingen, moesten er meteen mee stoppen. Het was de daarin gelegen kracht die hen deed stoppen, deels vanwege de macht van de intervallen, deels vanwege de voortdurende afwisseling in het ritme, [en] deels vanwege de plaatsing van de accenten, en de precieze weergave van de juiste uitspraak, die zij door de te snelle uitvoering niet wisten te begrijpen; toen alles langzamer werd uitgevoerd, was alles direct duidelijk. Ik verheugde mij toen ik dat bemerkte, en zag daarin een argument ten gunste van een optimale en zielroerende muziek. Toen echter Mersenne mij zijn oordeel had gestuurd, alsook het koor van zijn muziekkenners, met bijna dezelfde woorden, overdacht ik de zaak bij mijzelf en wist zeker dat de Parijse musici mijn compositie met toeval en niet met rede hebben gezongen. Uit toeval en zonder de stem van de rede brengen zij een oordeel erover naar voren, zij die niet bemerken dat zij in het accent van hun eigen taal fouten maken. Wat ik u bidden mag! Als de Fransen de muzikale waarheid zoeken, hoeven zij het niet beneden hun waardigheid te achten om naar mijn woorden te luisteren. Want door meningen van twee zijden naar voren te brengen en te onderzoeken wordt de waarheid duidelijk. Daarom licht ik nu mijn compositie en mening met enkele woorden toe.

33. In de eerste plaats heb ik de toonsoort uitgezocht die het meest geschikt voor verontwaardiging is, namelijk die welke van F over C naar f loopt, waar de krachtige kwint de basis van vormt (Mv17):

. De zeer opgewonden kwart C-F maakt het octaaf vol. De heftige grote terts F-A vormt de basis van de kwint. De krachtigste soort van kleine terts A-c maakt het bovenste deel van de kwint uit. Aldus staat alles klaar voor de verontwaardiging. Tegelijk is de grondtoon A geschikt om de woede te temperen. Dit alles is wiskundig en natuurkundig aantoonbaar. Aldus gaan wij niet met toeval dit strijdperk in. Hoort en ziet!

34. «*Me veux-tu*» (A): Hier is verontwaardiging, uitgedrukt door de krachtige kwint.

«*Voir*» (B): De verontwaardiging wordt voortgezet door de stijgende kwart.

«*Mourír*» (C): De toonhoogte gaat omlaag om de dood aan te geven, maar, omdat de laatste lettergreep door het interval alleen een *acutus* moet zijn, gaat hij slechts een beetje omhoog vanwege dezelfde reden.

«*In sensible Clemáine*» (D): Dit zijn allemaal hele tonen, zonder een enkele halve toon, opdat er geen lieflijkheid is die het gevoel treft. De vraag van de verontwaardigde eindigt uitstekend op de bovenkwint [C boven F].

«*Viens donnér*» (E): De verontwaardiging wordt voortgezet in de stijgende melodie en de laatste lettergreep van «*donnér*» wordt *acutus*, met een halve noot.

«*À tes yeux*» (F): De halve toon geeft de lieflijkheid van de ogen weer.

«*Ce funéste*» (G): Door een verdrietige halve toon wordt dit onaangename uitgedrukt; de middelste lettergreep krijgt een *acutus*-accent.

«*Plaisír*» (H): Er ontstaat behagen door de halve toon bij de hoogste toon van de kwart [C-F]; hierdoor wordt de laatste lettergreep op een elegante manier *acutus*, met een hele noot. Tegelijk is er een verontwaardigde uitnodiging.

«*L'excézz*» (I): De laatste lettergreep stijgt met een kwart en de overmaat aan liefde wordt getoond in «*amóur*» (K): de laatste lettergreep is *acutus*. Zo ook de overmaat van haat, doordat de laatste lettergreep van «*celúy*» (L) *acutus* is; daarna vertraagt de compositie in plaats van te verlevendigen, en daalt de melodie, waar de eerste lettergreep van «*háine*» (M) *acutus* is.

«*S'en vont*» (N): De snelheid van de beweging op dit moment wordt weergegeven met een kwint en («*en un momént*») (O) met kortere notenwaarden; de laatste lettergreep is *acutus*.

«*Contentér ton désír*» (P): De lieflijke kleine terts ²⁰²A-c geeft de gelijkmoedigheid van de geest; de laatste lettergreep [van *contentér*] is *acutus* door een behaaglijke halve toon, waarna er bij «*ton désír*», eveneens met de laatste lettergreep *acutus*, een cadens is die de eerste periode afsluit.

35. «*Mais au moins (Q) souviéns*»: De kleine terts toont het gevoel van de smekeling; de laatste lettergreep is *acutus*

«*Toy, cruêlle*» (R): Hier geen halve toon, om de wreedheid te laten verschijnen zonder lieflijkheid; de middelste lettergreep is *acutus*.

«*Si je meurs*» (S): Hier daalt de compositie met het interval van een droevige halve toon, wat de stervende past.

«*Malheureúx*» (T): Nadat de melodie hier verder omlaag is gegaan, wordt de misère voortgezet met twee halve tonen, waarvan de laatste *acutus* is.

«*Que j'ay vescu (V) fidéllé*» (X): De vreugde en de kracht van het leven komt tot uiting in de kwint, terwijl de laatste lettergreep [van «*vescú*»] *acutus* is. De trouw echter wordt goed weergegeven door een dalend interval dat bij het einde van de compositie terugleidt naar waar deze begonnen was, wat volgens de regels is, terwijl de voorlaatste lettergreep *acutus* is.

36. Dit is nu de verantwoording van onze melodie. Nu komen we bij de samenklank en de baslijn en die is evenmin uit toeval ontstaan. Om u de zielroerende bas en samenklank te laten begrijpen moet niet alleen de baslijn bekeken worden, maar steeds ook de melodielijn.

37. In de eerste plaats is steeds nauwkeurig het accent van de lettergrepen in de gaten gehouden zoals elke beschouwer duidelijk zal zijn. Hiervan ben ik slechts tweemaal afgeweken, het eerst bij het woord «*mourir*» (A) in verband met de consonantie en de toonbeweging, om de droefheid van het sterven uit te beelden; maar daar is het accent tenminste nog door een halve noot op de laatste lettergreep uitgedrukt. Verder bij het woord «*celúy*» (E), dat niet het speciale pathos heeft, al had ik de laatste lettergreep *acutus* kunnen maken. Ik heb echter de melodie laten dalen en het accent door een halve noot gemaakt, om door de dalende lijn en de tegenbeweging de haat te kunnen uitbeelden. De rest kan uit de uitleg van de melodie gemakkelijk worden begrepen. Terwille van de kunstminnaars geef ik nog wat toelichting.

38. «*Insensíble (B) Clemâine*»: Ik heb de kleine terts en de halve toon vermeden om geen enkele lieflijkheid te laten voelen.

«*Ce funéste (C) plaisír*» (D): Het verachtelijke heb ik aangegeven met de kleine terts als consonant, het genoeglijke of aangename door het octaaf als consonant, die vol van genoeg is. Het *acutus*-accent heb ik op de laatste lettergreep gelegd, na een stijgende kwartsprong, bij uitstek daarvoor geschikt.

«*En un momént (F) contentér ton désír*» (G): Merk op hoe het tijdelijke hier door een gemakkelijke tertsgang en door de topnoot op de laatste lettergreep van «*moment*» is weergegeven. «*Contentér*» heeft niet alleen een *acutus* op de laatste lettergreep, maar laat ook de gelijkmoedigheid zien door de kleine terts als consonant op de eerste en laatste lettergreep (waar de asterisken staan).

«*Souviéns*» (H): De kleine terts als consonant smeekt om de herinnering weer op te frissen.

«*Si je meurs (I) malheureúx*» (K): Eerst daalt de melodie (baslijn) om in de doodsstemming te komen; daarna wordt het ongeluk en het accent op de laatste lettergreep van het woord «*malheureúx*» op de juiste wijze uitgedrukt door de kleine terts als melodisch en harmonisch interval. De trouw [*fidéllé* (L)] wordt

202. De brief heeft hier per abuis D-F, welke noten enkele tellen eerder bij de woorden «*en un moment*» voorkomen.

toepasselijk uitgebeeld door de kwint en de slotcadens met een octaaf, met een zekere verontwaardiging en standvastigheid.

39. Dit zijn mijn rotsvaste overtuigingen waarmee gewapend ik met vertrouwen deze muzikale renbaan heb betreden en mij staande heb gehouden in het toneel des werelds toen ik mij aan het oordeel van iedereen blootstelde. En ik heb dat niet eigener beweging of blindelings gedaan, maar ben daartoe aangezet en gedwongen door bekwame mannen, mijn vrienden, en in de eerste plaats door de geleerde Marin Mersenne, die door zijn bijzondere ijver geleerde mannen pleegt bijeen te brengen in de arena van kunsten en wetenschappen, tot nut van de christelijke gemeenschap. Hij, die zoveel geleerde boeken over harmonische zaken heeft geschreven, hij, zeg ik, heeft mij, minder bekwaam en mij welbewust van mijn tekortkomingen, in deze bijzondere strijd gemengd. Omdat ik mij nu eenmaal door deze bijzondere en bewonderenswaardige voorvechter, schrijver en uitvinder, van letteren, wetenschappen, kunsten en vaardigheden, op dit gebied heb begeven, leg ik nu hier mijn enige wens neer, en betuig die met alle krachten die in mij zijn, namelijk dat hij zelf ook alle bekwamen in de muziek die hij in Frankrijk of elders kent zal aansporen (en uit mijn naam zal smeken) dat ze mijn ernstige overdenkingen over de muziek niet in het voorbijgaan, maar in volle aandacht en meer dan eens zullen bestuderen; dat ze mijn melodie, zo langzaam mogelijk, met serieuze aandacht, proberen; gevoelig en in rustig tempo zingen; dat ze de melodie en het ritme, die ze naar hun gewoonte te snel nemen, naar behoren vertolken; en dat ze pas dan hun mening en oordeel geven, en die met weloverwogen gronden omkleden. Dat eerste door Mersenne in zijn brief neergeschreven oordeel was immers overhaast, en kwam alleen voort uit de zinnen, en niet uit het verstand. Als wij de waarheid nastreven, moet een waarheidslievend oordeel voortkomen niet uit de zintuigen alleen (zoals alle oude [antieke] musici hebben verordend), maar uit de rede, die de zinnen verlicht. Waarlijk! Geen sterveling weet hoe ik brand van zucht tot weten en hoe graag ik leer het beter te doen, en hoezeer hij voor mij een Apollo zal zijn, die mij nog helderder en volkomen de zaak der muziek (hier kort en bondig naar voren gebracht) kan tonen en onderwijzen. Ik zal mij er niet voor schamen mij aan hem over te geven en mij als leerling aan zijn onderwijs te onderwerpen.

40. Voorwaar, om oprecht te zijn, Mersenne is noch de eerste noch de enige door wie ik mij heb begeven op dit terrein; dat is veeleer de edele en waarde [heer Constantijn] Huygens, wiens geestvermogens en ingeboren adeldom op ieders lippen zijn, maar door slechts weinigen worden begrepen en gewaardeerd. Geen sterveling weet welke schat aan wetenschappen, kunsten, talen, welsprekendheid en poëzie, in elk genre (dat hij altijd volmaakt beheerst in woord en geschrift), verborgen is in de schrijn van zijn hart; met welke beheersing en bescheidenheid hij die, zowel binnenshuis als in het openbaar voor het nut van 't algemeen en voor het welzijn van zijn vrienden, vrijelijk ter beschikking stelt; zozeer dat hij door zijn voortreffelijke deugden iedereen direct voor zich inneemt. Juist de briljantsten beschouwen het als een grote winst wanneer ze zich in zijn vriendschap kunnen verheugen. Als iemand het voordeel van die vriendschap terwille van het wederzijds welzijn goed zou bekijken, is de overvloed zo groot dat hij zijn vrienden steeds met volle korven overlaadt, daar hij immers net als keizer Titus Vespasianus een dag verloren acht als hij niemand heeft welgedaan. Hij is het aan wie alle waarheids- en deugdlievenden veel verschuldigd zijn. Ook u, buitengewone vrouw, bent hem verplicht voor alles wat ik hier uit het binnenste van mijn geest tevoorschijn heb gehaald. Als u zich schuldenares jegens hem voelt, acht ik u een gelukkig mens. Toen hij mij maande u te schrijven, heb ik onmiddellijk gehoorzaamd, en heb goedgevonden dat mijn zwakke muze, die uw schittering vereert, onder zijn doorluchtige leiding op weg zou gaan, om u composities te brengen in verschillende talen, die anders de openbaarheid niet zo gauw zouden hebben gezien, opdat ik niet, zoals het spreekwoord gaat, de ouden vóór mijn baard schijn te hebben onderwezen.

41. Door zijn [Huygens'] tussenkomst ontvangt u hierbij de nieuwe muziektokens, bedacht in Frankrijk om muziek te noteren; hij heeft deze na ontvangst van Mersenne aan mij doorgestuurd. U vraagt nu misschien wat ik ervan denk? Ik zal oprecht mijn mening geven. Zij dragen weinig bij tot het onthullen van de muzikale geheimenissen, of u nu let op de beginselen van de wetenschap of de elementen van de kunst. Ons zijn de gewone noten voldoende en dat zal zo blijven. Het geheimschrift dat steganografie wordt genoemd heeft Johannes Trithemius op duizend manieren ²⁰³behandeld, maar de publieke geschriften hadden dat niet nodig. De Grieken hebben ook hun muziektokens gehad die Boëthius noemt in hoofdstuk 14 en 15 van het vierde

203. Johannes Trithemius, *Stenographia* (Frankfort 1608; Darmstad 1621).

boek van zijn ²⁰⁴*De institutione musicæ*. Daarna zijn bij de christenen de kwadraat- en ruitnoten bedacht, waarvan het gebruik twaalf eeuwen heeft geduurd, eerst met een drielijne notenbalk en bij het Gregoriaans. Daarna zijn de vijf voornaamste notentypen in gebruik gekomen, te weten de *maxima*, *longa*, *brevis*, *semibrevis* en *minima*, waarvan de duur wisselt al naar gelang de *modus*, het *tempus* en de *prolatio*, met welks namen en noten Erasmus in zijn tijd heel aardig en fraai schijnt te hebben gespeeld, op de volgende wijze:

Uit kleine dingen ontstaat onenigheid Maxima	Ledigheid is des duivels oorkussen Longa	Gebed bereikt de hemel Brevis	De maaltijd verzacht de gezangen Semibrevis	Het vonkje overweldigt de vesting Minima
--	--	---	---	--

42. Vervolgens, nauwelijks anderhalve eeuw geleden, zijn hieraan nog die andere notenwaarden toegevoegd, nl. de *semiminima*, de *fusa* en de *semifusa*, die allemaal op de gebruikelijke notenbalken met vijf lijnen worden geschreven. Omdat deze vorm van schrijven veel tijd en ruimte kost, heeft men geprobeerd kortere en makkelijkere manieren van noten te bedenken, waarbij elk onderscheiden teken de toonhoogte en de duur zou uitbeelden. Op deze wijze kende twintig jaar geleden, zo rond 1619, de Engelsman William Braithwait aan de zeven nootnamen C, D, E, F, G, A en B de eerste zeven cijfers toe, waarmee hij ook de namen van de rangtelwoorden invoerde. Deze ²⁰⁵methode is te Londen bij John Norton in 1639 gedrukt, welke uitgave de edele heer William Boswell, resident van de Engelse ²⁰⁶koning bij de Staten Generaal van de Republiek, een man van brede kennis en een polyglot, en een bijzondere vriend van mij, mij bij zijn behouden terugkeer in Den Haag, een paar weken geleden, belangeloos ter hand stelde. Nu is uit Frankrijk door Mersenne een andere manier opgestuurd. Er kunnen nog duizend andere manieren worden bedacht als iemand de tijd zou nemen om dat te doen. Waarlijk, aangezien zij aan de de geheimenissen der muziek niets bijdragen, laat ik ze graag hun bedenkers en liefhebbers om ze te waarderen en te begrijpen.

43. Maar tot u, onvergelykelijke vrouw, richt ik mijn woorden, aan wie onze grote God zo rijkelijk zo vele gaven heeft geschonken, zodat u niet alleen de hele wereld kan bereizen door uw talenkennis, maar ook door uw kunde op het gebied van wetenschappen en kunsten het verdient tot de senaat van Apollo toe te treden; zodat u, telkens wanneer u het wilt, voor de leiders daar een wonder kunt zijn; zodat u iedereen met stomheid slaat en u iedereen aan u verplicht houdt; en zodat u niet alleen recht hebt op een onsterfelijke roem, maar die roem ook aan iedereen en vooral aan ons Nederlanders door uw voorbeeld zal nalaten.

Maar onder al uw verdiensten is er één die mij bijzonder treft, namelijk uw muzikale vaardigheid, in welk opzicht u elk detail beheerst, zoals de edele en geleerde heer Jacob Cats mij als uw heraut heeft meegedeeld. Maar hoe durf ik als kleine en onmachtige met u daarover te spreken? Vrees ik niet als een stotteraar te stamelen? Ik geef toe dat het gewaagd en gedurfd is, maar gij zult met uw wellevendheid uw dienaar vergeven die u als beschermster zoekt en tot u gaat als de verdedigster van zijn kunst (als hij die heeft), uw hulp en bescherming vragend. U zult als een evenbeeld van de zon de mindere sterren niet afwijzen, maar juist elk daarvan uw licht vrijelijk geven. Dit heeft Adolphus Vorstius, mijn bijzondere vriend en een bewonderaar van u, met zoveel woorden gezegd.

44. Aangespoord door de luister van uw naam, de schittering van uw gedachten en de beschaving van uw geest, spreek ik vrijuit tegen u; open ik de geheimen van mijn gedachten; behandel ik de muziek, die mij lief is tot in de kleinste details, met het gewicht van redenen; en probeer ik de muziek los te kopen van dienstbaarheid en, voorzover ik dat kan, terug te geven aan haar noodzakelijke vrijheid en vrije noodzakelijkheid. U echter, als u mij op muziekgebied enige autoriteit toekent en nog eens iets nader wilt

204. Boëthius, *Opera quæ extant omnia* (Basel 1570), pp. 1371-1481: 'Boëthii de musica.'

205. William Braithwait, *Methodus nova docendi discendique veterem (ut ita dicam) musicam, cujus novitatem facilitas, facilitatem, jucunditas, jucunditatem utilitas superabit* (Londen: John Norton, 1639).

206. Karel I.

hebben toegelicht, kunt over mij beschikken. Ik gehoorzaam direct en zal niets voor u (al hebt u niemands hulp nodig) verbergen. Niets is meer mijn wens dan dat de muziek, teruggebracht in haar ware staat, onder de kenners vrijuit wordt gekoesterd, en niet slaafs bij de grote massa en met schande, met onfraai gerinkel, beuzelarijen en verwerpelijkheden verpatst, als door kroegen wandelende, wordt onderhouden.

Voeg u bij mijn wensen die op het nut van 't algemeen zijn gericht; bied de helpende hand waar u kunt; wek alle muziekkenners op die u kent, en toon hun mijn overwegingen; en als zij iets uitgelegd willen hebben, of iets afkeuren, stuur hen dan naar mij toe; en sta vooral de ^Lmuziekgeleerde^J Mersenne, die wilde dat door mij deze composities en muziekttekens u zouden geworden, een afschrift van deze brief toe, en vermaan hem met zijn musici dat zij alles ampel overwegen, en niet overhaast, zoals tot nu toe, en puur vanuit de zinnen oordelen; dat zij deze theorie met het gewicht van redenen op de proef stellen. Als zij iets minder duidelijk of toepasselijk vinden, laten zij dat dan vrijelijk zeggen; en als zij iets beters op dit terrein in petto hebben, laten ze dat dan naar voren brengen.

45. Ik beloof dat ik mij een toegewijde leerling zal tonen voor wie mij beter weet te onderrichten; ik verklaar dat ik slechts de waarheid en het nut van 't algemeen nastreef. Als er echter onder de anderen iemand is, die zó heeft gezworen bij de woorden van zijn meester dat hij meent dat niets kan worden aangevoerd waarmee de rede de ervaringen van de zintuigen verbetert, of die de harmonische ²⁰⁷tredmolen (waar, behalve onverstaaanbaar, zonder de leiding van een tekst geen tonen worden gehoord, of alleen maar door de verwarring der stemmen een onbegrijpelijke tekst wordt uitgesproken) zó is toegewijd dat hij zijn voorkeur daarvoor niet kan opgeven en zijn geest niet tot een betere discipline kan brengen, dan zeg ik, met Ovidius in het derde boek van zijn *Ars [amatoria]*:

²⁰⁸Hij laat horen een ruw lied en iets onaangenaams,
Zoals een lelijke ezel balkt bij de ruige molensteen.

Ofwel zoals ²⁰⁹Stratonicus, toen hij zich uitliet over de vervelende zanger Areius (zoals Athenæus vertelt), zei: *'Hij moet maar voor de kraaien zingen.'* ²¹⁰Welk oordeel over onbekwame musici (volgens dezelfde Athenæus) door dezelfde Stratonicus werd toegelicht met de volgende woorden: *'Zoals iemand de kunst beheerst, zo moet hij zingen.'* Een dergelijke ongezonde hardnekkigheid van slaafse mensen hoeft niet vervelend te zijn voor de oprechte muziekbeoefenaar, want de muziek heeft haar oordeel in het gewone en versleten volgende gezegde: *'De kunst wordt slechts gehaat door de onwetende.'* Niet slechts door hen die er niets vanaf weten, maar nog veel meer door hen die er geen tijd en moeite aan willen besteden om zich de kennis daarover eigen te maken! Weg met de luie slaven, en houdt de ijverigen niet tegen! De goden geven alles prijs voor werk, niets voor nietsdoen. Maar die mensen hadden hun fout gemakkelijk verbeterd, als zij, met gebruikmaking van hun muzikale vaardigheid voorzover aanwezig, en door hun toegewijde ijver daaraan te verbinden, in de eerste plaats nauwlettend zouden hebben geluisterd naar een voor hen nieuwe zaak; en vervolgens zouden hebben opgemerkt wat daarin verschilt van hun opvatting of vaardigheid; en daarna alles wat met de rede in overeenstemming is zouden hebben afgewogen; en daarna de proef op de som zouden hebben genomen; en tenslotte opnieuw zouden hebben geoordeeld. Het pleegt immers vaak te gebeuren dat, als de ijver van de mens hem tot experimenteren brengt, hij de zaak meer en meer vervolmaakt.

207. Bedoeld wordt muziek waarbij niet alle stemmen gelijk opgaan wat betreft de tekst.

208. Ovidius, *Ars amatoria*, III, 289-290: 'Zij laat lachend een ruw en onaangenaam geluid horen, | zoals een lelijke ezel balkt bij de ruige molensteen.' Ovidius beschrijft hier de manieren waarop een vrouw niet moet lachen.

209. Athenæus, *Deipnosophistæ*, VIII, 352b: 'Tegen de harpser Areius, die hem [Stratonicus] verveelde, zei hij: 'Zing voor de kraaien.' Stratonicus' woorden ψάλλ' ἐς κόρακας; zing voor de kraaien) zijn een variant op de standaarduitdrukking βάλλ' ἐς κόρακας (letterlijk: loop naar de kraaien) met de betekenis 'loop naar de duivel,' onder meer bij Aristophanes, *Nubes*, 133, en *Vespæ*, 835.

210. Athenæus, *Deipnosophistæ*, VIII, 351d: 'Tegen een muziekstudent die eerst tuinman was geweest en met hem [Stratonicus] in gesprek was geraakt over een muzikaal onderwerp, zei hij [Stratonicus]: 'Een ieder moet de kunst koesteren die hij heeft geleerd.' Weer parafraseert Stratonicus Aristophanes. Aristophanes, *Vespæ*, 1431: "Ἐρδοί τις ἦν ἕκαστος εἰδεῖν τέχνην" (Een ieder moet de kunst beoefenen, die hij heeft geleerd). Hetzelfde gezegde vindt men bij Cicero, *Tusculanes*, I, 42: 'Quam quisque norit artem, in hæc se exerceat.'

46. U ziet hier, onvergelykelyke vrouw, de oprechtheid van mijn geest, die het algemeen nut, en u in de eerste plaats is toegewijd. Want als u dit goed hebt bestudeerd, zult u alles wat ik hier naar voren heb gebracht dat u en uw verdiensten onwaardig is, mij niet euvel duiden, en mij vergeven vanwege mijn onkunde, en mij excuseren voor mijn boerse muze, die u zo ongelegen komt.

47. Maar ik zie nu de maat van een brief te hebben overschreden. Ik eindig en doe weer eerbiedig een beroep op u, u smekend met de oprechte wens van mijn geest, en hopend dat u zich wilt verwaardigen om de beschermvrouwe te zijn van mij die probeert voor het algemeen nut een belangrijke en voor allen nog ongewone zaak tot een goed einde te brengen. Gegroet. Haarlem, 20 augustus 1640.

CHRISTOPHE VILLIERS [SENS]
AAN MARIN MERSENNE (PARIJS)
21 AUGUSTUS [1640]
2495B

Samenvatting: Villiers bericht dat hij door ziekte van Le Riche tot zijn spijt niet in staat is diens composities [over *Me veux-tu voir mourir?*] aan Mersenne te zenden. Vervolgens wijst hij op de gevolgen van de wijziging die Mersenne in de tekst van *Me veux-tu voir mourir* heeft aangebracht voor de betekenis van het geheel, naar aanleiding waarvan hij na een eerder gezonden versie die het hartstochtelijke benadrukte, nu een versie zendt waarin de verontwaardiging voorop staat. Daarnaast beargumenteert hij dat het in liederen minder goed mogelijk is hartstochten als woede en verontwaardiging uit te drukken dan verdriet. Boëssets lied heeft voor hem niet de kennelijk vereiste sfeer van woede. Bans zielroerende muziek lijkt hem evenmin geschikt voor dit soort teksten.

Bijlage: *Me veux-tu voir mourir* (Villiers 1640, tweede versie).

Datering: Het jaartal 1640 wordt door Waard terecht verondersteld en is hier aangehouden.

Primaire bron: Parijs, Bibl. Nat., Fr. Nouv. Acq. 6205, fols. 385-388 (pp. 697-704): brief (twee dubbelvellen, 18x28cm, abcd, efgh | h; autograaf).

Vroegere uitgave: Waard 10, nr. 910, pp. 47-61: volledig.

Namen: Joan Albert Ban; Antoine Boësset; Claude le Jeune; Le Riche.

Titels: *Me veux-tu voir mourir* (Ban 1640); *Me veux-tu voir mourir* (Boësset 1639); *Me veux-tu voir mourir* (Habert; gedicht); *Me veux-tu voir mourir* (Le Riche 1640, voorzien); *Me veux-tu voir mourir* (Villiers 1640, eerste versie).

Glossarium: 3 majeure (grote tert); 4 (kwart); 6 majeure (grote sext); accord (accoord); air (lied); brève (brevis); *cantus* (gezing); chanson (lied); chant (gezing); chanter (zingen); composer (componeren); composition (muziekstuk); consonance (consonant); dessus (sopraanpartij); entrecoupper (syncoperen); flexanime (zielroerend); harmonieux (harmonisch); instrument (muziekinstrument); longue (longa); musique (muziek); partye (partij=stem); faulse quinte (verminderde kwint); fau raport (dwarsstand); sujet (sopraanpartij); tambour (trommel); ton (toon); triple (ternaire maat); triton (tritonus); trompette (trompet); voix (stem).

Transcriptie

Au Réverendissime

Réverendissime Père Mersenne, Religieux Minime,

au Convent de la Place Royale,
à Paris.

de port 4 solz.

Mon Réverend Père,

J'espérois vous envoyer les compositions de musique de Monsieur Le Riche, maistre de musique de nostre ville, mais la fièvre double tierce l'a pris, estant assez comune pour le présent en ce climat, oultre la paresse à composer et transcrire qui luy est assez ordinaire, quoyque je ne sçache d'où elle vient, veu q'ayant assez d'inclination à la musique, il y compose facilement, soit de sa veine, soit par routine et emprunt de divers passages de Claudin et autres autheurs, desquelz il sçait toutes les partyes à perfection. Je ne veux pourtant pas mesestimer de sa promesse, qui s'excutera à son loysir et quand il se portera mieux. Je ne suis son médécin,

qui est cause que je ne puis présumer de ce tems-là, si ce n'est qu'il y a aparence de longueur, suivant l'ordinaire de telles fièvres.

Ce qui n'empeschera de vous dire le sentiment que j'ay eu de l'air qui devoit estre apliqué à la lettre que nous avez envoyé, *Me veux-tu voir mourir, trop aymable inhumaine*, qui est qu'il doit estre pris par pitié et chanté d'une voix triste, lamentable et mourante, tant en son tout que en ses partyes, eu égard à ce mot «trop-aymable inhumaine», lequel, estant suyvy de «Vien donner à tes yeux» etc., semble qu'il faille soubssentendre 'Vien donc donner à tes yeux,' etc., comme s'il disoit: 'Tu veux que je meure, trop aymable inhumaine? Vien donc donner à tes yeux ce funeste plaisir,' etc., comme si par un dernier devoir et respect, cet amoureux vouloit esmouvoir la pitié à cette trop sévère maîtresse, et par une constante amitié jusque à la fin s'efforçoit de convertir sa haine en amour. Et ça esté aussy l'advis dudit Sieur le Riche, à cause de l'épithète que vous aviez mis de «trop-aymable inhumaine», lequel estant changé par vos dernières en cet autre, «trop-cruelle», ou «trop-barbare et ingrate Clymène».

Je ne fais plus de doute que l'air que j'avois donné à cette lettre ne fust trop mol. Car en effet telz épithètes doivent estre expliqués par des accents et chants d'indignation, au lieu que «trop amayble inhumaine» sembloit devoir estre expliqué par un accent de plainte et de pitié. Ce n'est pas que pour cela je veuille soustenir mon air bien fait, ny encor moins le faire entrer en comparaison de celui de Boisset, ny d'aucun autre, n'estant qu'un essay tel que auparavant jamais n'en avois fait, mais pour vous dire que j'avois suivy la lettre, qui me sembloit toute plaintive, suivant mon possible, ne vous l'ayant mesmes envoyé que parce que je voyois que pas un des airs que m'aviez envoyé n'estoit suivant mon sens. Oultre que je croyois que vous désiriez voir plustost une grande diversité de chants sur une mesme lettre qu'autrement, et par accident ceux qui seroient mieux faits.

Je n'ay laissé d'en faire un autre d'indignation sur cette mesme lettre, mais je ne trouve pas qu'elle se puisse si bien représenter en musique que la tristesse et les plaintes, quoyq'on se serve de tons, de 3, de 6 majeures, de 4, et que l'on use de brèves, de longues, d'entrecoupées, de triple, etc., pour représenter les haines, les cholères, les transports, les furies, etc., | 385v | ce que d'aucuns instruments émouvants et estonants les esprits, comme la trompette, le tambour, se sont reservé. En quoy nous voyons que la musique n'est pas encor à ce point: *iram et Martem accendere cantu*.

Aussy l'air de Boësset, quoyqu'excellent, n'a pas pourtant cete impétuosité, ny ce mouvement d'indignation si sensible et flexanime, et ne peut-on sçavoir quand ell'aura cette perfection, veu que j'ay trouvé en composant cette contradiction, à sçavoir, que, quand bien on auroit un dessus ou un sujet qui expliquast en chantant la cholère, l'indignation, etc., que, venant à faire 4 ou plusieurs partyes, cette chanson ou air cholérique, revesche et rude, s'adouciroit par la rencontre des accords des autres partyes; et on auroit beau y insinuer des tritons, faulse quintes, faux raports et autres, qui ne se pratiquent que par quelque licence extraordinaire. Car alors tel air ne seroit plus harmonieux, mais rude, aigre et plain de confusion, hors d'espérance d'obtenir la vertu flexanime que propose vostre Holandois. Laquelle tant plus il promet et tant moins je le crois pour telles sorte d'airs et de musique, car pour ceux qui sont tristes, joyeux et qui expliquent choses grandes, je crois que l'on en pourroit faire de plus flexanime, veu qu'il semble que les consonances s'y accomoderoyent mieux. Et tel est mon sentiment, qui se raportera toujours au vostre.

[...] | 386r | [...] | 388v | [...]

Je vous ay escrit encor au long pour récompenser le tems que je ne vous ay escrit, outre que ne faisant et ne pouvant faire mes lettres q'à plusieurs foyes pour les divertissemens de ma profession, tantost au champs, tantost à la ville, et n'escrivant à la chandelle que choses bien pressées. Plusieurs choses que j'ay à vous repartir, ne peuvent s'escrire qu'à loysir. Lequel prenant, je tire ces lignes de longueur, mais avecque plaisir et pour vous asseurer que je suis toujours,

Monsieur,

vostre très-humble serviteur
Villiers.

1. Vergilius, *Æneis*, 6, 614-615: '..., quo non præstantior alter | Ære ciere viros *Martemque accendere cantu*.'

Ce 21 Aoust.

Vertaling

Aan de eerwaarde pater Marin Mersenne, miniem,

in het klooster aan de Place Royale,
te Parijs.

Eerwaarde pater,

Ik hoopte u de ²composities van de heer Le Riche, muziekmeester van onze stad [Sens], te kunnen sturen, maar deze heeft de zesdedaagse koorts gekregen, hetgeen hier in dit klimaat momenteel tamelijk veel voorkomt, waarbij nog de traagheid in het componeren en overschrijven komt die voor hem tamelijk gebruikelijk is, hoewel ik niet weet waar die [traagheid] vandaan komt, aangezien hij door zijn grote aanleg voor de muziek gemakkelijk componeert, hetzij door inspiratie, hetzij door routine en door gebruik te maken van verschillende passages van Claude [le Jeune] en andere componisten, waarvan hij alle partijen tot in de puntjes kent. Ik wil daarbij zeker geen onderschatting tonen voor zijn belofte, die hij te zijner tijd wel zal inlossen, wanneer hij zich beter voelt. Ik ben zijn dokter niet, hetgeen betekent dat ik dat tijdstip niet tevoren kan aangeven, ware het dat het er de schijn van heeft dat het even zal duren, te oordelen naar het gebruikelijke verloop van dergelijke koortsaanvallen.

Dit alles zal niet [mij] verhinderen u mijn mening te geven over hoe de melodie moet worden gemaakt bij de tekst die u ons heeft gestuurd, *Me veux-tu voir mourir, trop-aymable inhumaine?* [Wilt u mij zien sterven, o al te beminnelijke onmenselijke?], welke [mening] inhoudt dat die [melodie] medelijden moet opwekken en met een bedroefde, beklagenswaardig en stervende stem moet worden gezongen, zowel over het geheel als wat de delen betreft, indachtig de passage «trop aymable inhumaine» [al te beminnelijke onmenselijke], welke, omdat deze wordt gevolgd door [de woorden] «Vien donner à tes yeux» [Kom aan uw ogen geven], enz., de indruk wekt alsof men dat moet opvatten als «Vien donc donner à tes yeux» [Kom dus aan uw ogen geven], enz., alsof hij zei ‘Tu veux que je meure, trop aymable inhumaine? Vien donc donner à tes yeux ce funeste plaisir!’ [Je wilt dat ik sterf, al te lieflijke onmenselijke? Kom dus aan je ogen dit verderfelijke plezier geven!], enz., alsof, deze minnaar door een laatste [opwelling van] plicht en eerbied bij deze al te strenge beminde mededogen wilde opwekken, en zich door een onwankelbare vriendschap tot het einde inspande haar haat in liefde te doen veranderen. Dit was ook de mening van genoemde heer Le Riche, vanwege het adjectief dat u had aangebracht in «trop-aymable inhumaine» [al te beminnelijke onmenselijke], wat in uw laatste brief was ³veranderd in «trop-cruelle» [al te wrede], of «trop-barbare et ingrante Clymène» [al te barbaarse en ondankbare Climaine].

Ik twijfel er niet meer aan dat de melodie die ik had gemaakt bij [de vorige versie van] dit gedicht te vriendelijk van aard was. Want inderdaad moeten dergelijke adjectieven worden uitgebeeld met accenten en melodieën vol verontwaardiging, terwijl «trop-aymable inhumaine» [al te beminnelijke onmenselijke] scheen te moeten worden uitgedrukt door de nadruk te leggen op het klaaglijke en op mededogen. Ik wil niet om deze reden gaan volhouden dat mijn lied goed gemaakt is, laat staan dat ik zou willen dat deze met die van [de heer Antoine] Boësset zou kunnen worden vergeleken, noch met enig andere, daar het slechts een probeersel is, zoals ik nog nooit eerder had gemaakt, [maar breng dit slechts naar voren] om u te zeggen dat ik was uitgegaan van de tekst, die mij geheel klaaglijk van karakter voorkwam, zo goed als ik kon, terwijl ik dit [lied] zelfs alleen heb gestuurd omdat ik zag dat er van de liederen die u mij heeft gestuurd niet één was die mijn opvatting

2. Vermoedelijk een op verzoek door Le Riche te vervaardigen zetting van *Me veux-tu voir mourir*.

3. Boëssets zetting gebruikt de oorspronkelijke frase «trop-aymable inhumaine», die van Ban «insensible Clémaine». Het lijkt wel of Mersenne aan Villiers verschillende varianten heeft voorgesteld voor deze zinsnede, achtereenvolgens «trop-cruelle», «trop-barbare» en «trop-ingrate Climaine», die overigens wat betreft betekenis vrijwel identiek zijn.

volgde. Bovendien meende ik dat u liever een grote verscheidenheid van liederen over hetzelfde gedicht wilde zien dan iets anders en [slechts] toevalligerwijze die liederen die het best gemaakt zouden zijn.

Ik heb [dus] niet nagelaten een ander lied te maken op dezelfde tekst uitgaande van de verontwaardiging van het gedicht, maar ik meen dat men die [verontwaardiging] niet zo goed in muziek kan uitdrukken als droefheid en jammerklachten, ook al bedient men zich [nog zo rijkelijk] van hele tonen, grote tertsen, grote sexten, kwarten, en ook al gebruikt men lange en korte noten, gesyncopeerde ritmes en ternaire maatsoorten, enz., om haat, woede, uitbarstingen, razernij, enz., uit te drukken, hetgeen is voorbehouden aan enkele instrumenten, die de geest opwekken en raken, zoals de trompet en de trommel. Hieruit kunnen we afleiden dat de muziek nog niet op het punt is om ⁴‘woede en strijd met gezang te doen ontbranden.’

Ook het lied van Boësset, hoe voortreffelijk deze ook is, mist toch juist deze heftigheid en ook deze zo gevoelige en zielroerende verontwaardiging, en men kan niet weten of die ooit deze volmaaktheid zal hebben, aangezien ik erin bij het componeren de volgende tegenstelling aantrof, te weten dat, wanneer men een hoogste stem of melodie zou hebben die, wanneer deze gezongen zou worden, woede en verontwaardiging, enz., uitdrukte, dat dit opvliegende, barse en ruwe lied, wanneer men vier of meer stemmen samenvoegt, verzacht zou worden door het ontstaan van samenklanken met de andere stemmen. En men zou er dan tevergeefs tritoni, verminderde kwinten, dwarsstanden en andere zaken, die slechts bij wijze van buitengewone vrijheid mogen worden toegepast, inbrengen. Want dan zou het lied niet meer harmonieus zijn, maar ruw, wrang en vol van verwarring, zonder dat er enige hoop zou kunnen bestaan op de zielroerendheid, die uw ⁵Hollander voorstelt. Hoe meer hij deze [zielroerendheid] in het vooruitzicht stelt, hoe minder ik hem geloof wanneer het om dergelijke liederen en muziek gaat, want waar het gaat om die [liederen] die triest, dan wel vrolijk zijn, en die belangrijke zaken uitdrukken, geloof ik dat men deze tevens zielroerend kan maken, aangezien het mij toeschijnt dat de consonanten zich hierbij beter laten passen. Aldus luidt mijn mening hierover, die altijd zich zal richten naar de uwe.

[...]

Ik heb u zo uitgebreid geschreven ter compensatie van de lange periode dat ik niet heb geschreven, waarbij nog komt dat ik mijn brieven vaak slechts schrijf en kan schrijven wanneer ik vrij ben van mijn beroep, soms op het land, soms in de stad, en dat ik bij de kandelaar slechts dringende zaken schrijf. Verschillende zaken waarover ik met u van gedachten wil wisselen, hebben tijd nodig om opgeschreven te worden. Omdat ik die tijd nu neem, schrijf ik zo’n uitvoerige brief, maar met genoegen en om u te verzekeren dat ik altijd ben,

mijnheer,

uw nederige dienaar
[Christophe] Villiers.

21 augustus [1640].

4. Vergilius, *Aeneis*, 6, 615: ‘..., beter dan wie dan ook kan hij | *Met gezang* kan de mannen bijeenbrengen en *strijd* doen ontbranden.’

5. Joan Albert Ban.

RENÉ DESCARTES (LEIDEN)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | GRAVE)
27 AUGUSTUS 1640
2506A

Antwoord op Huygens' brief van 14 augustus 1640 (**2485**).

Samenvatting: Descartes maakt enkele opmerkingen over Huygens' 'Orgelgebruyck'. Hij looft het taalgebruik en beschouwt het gebruik van het orgel als iets dat Huygens aan de Katholieke Kerk heeft ontleend.

Door Huygens op 1 september 1640 te Grave ontvangen en beantwoord op 8 oktober 1640 (Roth 1926, nr. 59, pp. 144-145 = Adam 3R, pp. 760-761).

Primaire bronnen: Paris, Bibl. Nat., Ms. Fr. Nouv. Acq. 23084, fols. 115-116: brief (dubbelvel, 20x30cm, ab | d; autograaf).

— *Lettres 3* (Descartes/Clerselier 1667), nr. 108, pp. 594-596: volledig, ongedateerd.

— *Epistolæ 3* (Descartes/Schooten 1683), nr. 99, pp. 391-392: Latijnse vertaling naar *Lettres 3*.

— *Brieven ... Derde deel* (Descartes/Glazemaker 1684), nr. 85, pp. 354-355: Nederlandse vertaling naar *Lettres 3*.

— *Brieven* (Descartes/Glazemaker 1692), dl. 3, nr. 85, pp. 244-245: herdruk van vorige.

Vroegere uitgaven: Cousin 9, pp. 118-120: volledig, naar Clerselier. Ongedateerd, geplaatst in 1643.

— Adam 3, nr. 203, pp. 157-159: volledig, naar Clerselier. Ongedateerd, geplaatst tussen brieven van 17 augustus en 30 augustus 1640.

— Worp 3, nr. 2509, p. 85: volledig, naar Clerselier. Ongedateerd, geplaatst tussen brieven van 28 augustus 1640.

— Roth 1926, nr. 58, pp. 141-144: volledig, naar brief.

— Adam&Milhaud 4, nr. 258, pp. 140-142: volledig.

— Adam 3R, pp. 757-760 = Roth 1926, pp. 141-144.

Naam: Justinianus.

Plaatsen: Frankrijk; Genève; Rome.

Titel: 'Orgelgebruyck'.

Glossarium: accord (accoord); instrument (muziekinstrument); orgues (orgel).

Glossarium Latijnse vertaling: harmonia (harmonie); instrumentum (muziekinstrument); organa (orgel).

Glossarium Nederlandse vertaling: overeenkoming (harmonie); speeltuig (instrument); orgel(en) (orgel).

Transcriptie

Aen Mynheer

Mynheer van Zuylichem, Ridder, Raed ende Secretaris van Sijn Hoocheyt,

in't Legher.

¹Monsieur,

Je suis bien glorieux de l'honneur qu'il vous a pleu me faire, en me permettant de voir vostre ²traité Flamend de l'usage des orgues, comme si j'estois fort sçavant en cete langue. Mais, quoyque l'ignorance en soit fatale à tous ceux de ma nation, je me persuade pourtant que l'idiome ne m'a pas empesché d'entendre le sens de vostre discours, dans lequel j'ay trouvé un ordre si clair et si bien suivi, qu'il m'a esté aysé de me passer de ce mélange de mots estrangers, qui n'y est point, et qui a coustume de me faciliter l'intelligence du Flamend des autres. Ce n'est pas toutefois à moy à parler du stile, et j'aurois mauvaise grace de l'entreprendre.

1. Ontvangstnotitie door Huygens: '1 Septembris, Grave.'

2. Clerselier: <traitté Flamend touchant l'usage des orgues>.

Mais pour vos raisons, je puis dire qu'elles sont si fortes et si bien choisies que vous persuadez entièrement au lecteur tout ce que vous avez tesmoigné vouloir prouver. Ce que j'avoue icy avec moins de scrupule à cause que je n'y ay rien remarqué qui ne s'accorde avec nostre Église; et pour les épithètes que vous nous donnez cependant en divers endroits, je ne croy pas que nous devons nous en offencer d'avantage qu'un serviteur s'offense quand sa maitresse l'appelle *schelme* pour se venger d'un baiser qu'il luy a pris, ou plustost pour couvrir la petite honte qu'elle a de luy avoir octroyé. Il est vray que ce baiser n'avance guères, et je voudrois qu'en nous disant de telles injures vous eussiez aussy bien déduit tous les points qui pourroient servir à rejoindre Genève avec Rome. Mais pour ce que l'orgue est instrument le plus propre de tous pour commencer de bons accords, permettez à mon zèle de dire icy *omen accipio* sur ce que vous l'avez choisi pour sujet.

En effet, si quelques | b | Indiens ont refusé de se rendre Chrestiens pour la crainte qu'ils avoient d'aller au Paradis des Espagnols, j'ay bien plus de raison de souhaiter que la religion me face espérer d'estre après cete vie avec ceux de ce païs, avec lesquels j'ay montré par effect que j'aymois mieux vivre que mesme avec mes plus proches parens. Et pardonnez-moy si je me plains un peu de vous à ce propos, de ce que vous m'avez estimé *fera bestia* lorsque vous avez sçeu que j'avois dessein d'aller en France; car, si je m'en souviens, c'est ainsy que Justinien nomme ceux qui n'ont pas *animum redeundi*, et je me propose de ne faire qu'une course de 4 ou 5 mois. Je me plains aussy du sujet que vous dites avoir prévu de mon départ, car je ne suis pas, graces à Dieu, d'humeur si déraisonnable ny si tendre, et je sçay que les plus beaux cors ont tousjours une partie qui est sale; mais il me suffit de ne la point voir, ou bien d'en tirer sujet de raillerie si elle se monstre à moy par mégarde, et je n'ay jamais esté si desgousté que d'aymer ou estimer moins pour cela ce qui m'avoit semblé beau ou bon auparavant.

Au reste, Monsieur, en me plaignant de ce que vous m'avez jugé d'autre humeur que je suis, je ne laisse pas de me sentir très-obligé à la bienveillance qu'il vous plaist me tesmoigner par ce-cy mesme, et je vous supplie très-humblement de croire que je seray toute ma vie,

Monsieur,

vostre très-obeissant et très-passioné serviteur
Des Cartes.

De Leyde, le 27 d'Aoust 1640.

Vertaling

Aan de heer van Zuilichem, ridder, raad en secretaris van Zijne Hoogheid,

in het leger.

Mijnheer,

Ik ben zeer verguld met de eer die u mij heeft bewezen, door mij toe te staan uw nederlandstalige ³geschrift over het gebruik van het orgel in te zien, alsof ik zeer bedreven zou zijn in deze taal. Maar, ofschoon het gebrek aan kennis ervan onvermijdelijk is voor een ieder van mijn volk, verbeeld ik me evenwel dat het taalgebruik mij niet heeft verhinderd de strekking van uw verhandeling te doorgronden, waarin ik een opzet heb aangetroffen die zo duidelijk was en zo goed doorgezet, dat deze het mij vergemakkelijkte het te doen zonder de mengeling van vreemde woorden, die er niet is, en die voor mij gewoonlijk het Nederlands van andere auteurs toegankelijker maakt. Het is in ieder geval niet aan mij om over de stijl te discussiëren, en het zou mij niet passen daarover te beginnen.

Wat nu uw redeneringen betreft: ik verzeker u dat deze zo gedegen en zo goed gekozen zijn, dat u de lezer geheel overtuigt van al hetgeen u hebt aangegeven te willen aantonen. Ik beken dit met des te minder scrupules,

3. 'Orgelgebruyck.'

omdat ik daarin niets heb opgemerkt dat niet in overeenstemming is met [de leer van] onze [katholieke] kerk; en over wat u ons zo hier en daar toevoegt, moeten wij ons, geloof ik, niet meer druk maken dan een ⁴minnaar, die door zijn ⁵minnares ⁶schelm⁷ wordt genoemd, om zich te wreken voor een ⁸kus die hij haar heeft ontstolen, of meer om de kleine schande te bedekken die haar overkwam door hem die toe te staan. Het is waar dat deze kus nauwelijks gevolgen heeft, en ik zou willen dat u, nu u toch zulke smadelijke opmerkingen aan ons adres maakt, op even goede wijze alle punten zou hebben uitgewerkt die zouden kunnen dienen om Rome en Genève weer met elkaar te verenigen. Maar, aangezien het orgel van alle instrumenten het meest geschikt is om met zuivere akkoorden te beginnen, moet u mij toestaan daarop uit de grond van mijn hart te zeggen ⁹dat ik het als voorteken aanvaard¹⁰ dat u het orgel hebt gekozen als onderwerp.

Inderdaad, net zoals enkele Indianen hebben geweigerd zich tot het Christendom te bekeren uit angst dat zij naar het ⁷paradijs der Spanjaarden zouden gaan, heb ik nog veel meer reden om te wensen dat het geloof mij de hoop geeft na dit leven samen te zijn met de mensen uit dit land, met wie ik, naar ik daadwerkelijk heb getoond, liever heb samengeleefd dan zelfs met mijn meest nabije verwanten. En vergeeft u mij dat ik mij op dit punt een beetje beklaag over u, dat u mij zag als ⁸een wild dier,¹¹ toen u vernam dat ik van plan was naar Frankrijk af te reizen. Want, als ik het mij goed herinner heeft Justinianus diegenen die het ontbrak aan ¹²de behoefte om terug te keren¹³ zo genoemd, en ik stel mij voor alleen maar een reis daarheen te maken van vier à vijf maanden. Ik beklaag mij ook over het feit dat u heeft gezegd mijn vertrek te hebben voorzien, want mijn aard is, Gode zij dank, noch zo zonder rede, noch zo teerhartig. En ik weet dat zelfs de mooiste harten altijd een slecht plekje hebben. Maar het is mij voldoende dat niet te zien, of er de spot mee te drijven wanneer het zich door onoplettendheid aan mij toont, en niets heeft mij ooit meer tegengestaan dan datgene wat mij tevoren altijd mooi en goed scheen hierom minder lief te hebben of te achten.

Tenslotte, mijnheer, ben ik, hoewel ik me beklaag over het feit dat u mij een karakter heeft toegedacht dat ik helemaal niet heb, u toch niet minder verplicht voor de welwillendheid die u mij hiermee heeft willen tonen, en ik vraag u nederig te geloven dat ik altijd zal zijn,

mijnheer,

uw gehoorzame en toegewijde dienaar
René Descartes.

Leiden, 27 augustus 1640.

Latijnse vertaling
(naar Descartes/Schooten 1683)

Ad Dominum ***.

Vir Clarissime,

Insignem mihi in gloriam traho honorem illum quo me afficere dignatus es, communicando mihi tractatum tuum linguâ Hollandicâ conscriptum, in quo agis de usu organorum in Ecclesiis, perinde acsi valdè gnarus essem linguæ illius. Verum quamvis ejus ignoratio fatalis sit toti meæ nationi, persuasum tamen habeo, non obstitisse idioma, quominus sensum dissertationis suæ assecutus sim; inveni in eâ dispositionem adeò nitidam et bene ordinatam, ut facile mihi fuerit carere mixtura verborum peregrinorum, quorum nulla habet, quæque

4. Huygens.

5. De katholieke kerk.

6. Het orgelspel.

7. Zie Adam 3, p. 158 (n. b).

8. Justinianus, *Institutiones*, II, 1, 14-15. Bedoeld in tegenstelling tot een huisdier, dat vanzelf steeds naar de woonplaats terugkeert, terwijl het wilde dier geen vaste woonplaats kent.

alias mihi intellectum aliorum scriptorum Hollandicorum facilitare solent. Cæterum meum non est de stylo judicare, neque id nisi perabsurdè conarer.

Verum quantum ad tuas rationes, affirmare ausim, esse eas adeò solidas et bene delectas, ut omnino persuadeas lectori quicquid probaturum te pollicitus eras. Quod hîc eò minori scrupulo fateor, quod in eo nihil offenderim, quod cum Ecclesiâ nostrâ non omninò conveniat. Et quantum ad epitheta, quæ pluribus in locis in nos confers, non arbitror debere nos ex iis majorem indignandi causam arripere, quam si amasia *nequam* appellaret amatorem suum, in ultionem osculi, quod ipsi extorsit, aut potius ad tegendum modicum quo erubuit pudorem, ob specie repugnantis permissum suavium. Fateor quidem parvæ illud osculum efficaciam esse, et vellem ut talibus nos injuriis insectando etiam deduxisses omnia puncta quæ facerent ad reuniendam Romæ Genevam. Cæterum cum organa sint instrumenta maxime propria ad incipiendam bonam harmoniam, permitte zelo meo, ut hîc dicam me *omen accipere* ex eo, quod illud pro subjecto delegeris.

Sanè si Indorum quidam noluerunt Christo nomen dare, metuentes ne in paradisum Hispanorum profecturi essent, multò mihi major causa est optandi, ut regressus ad nostram religionem me faciat post hanc vitam frui consortio hominum hujus regionis, quibus cum effectu testatus sum malle me vivere, quam cum hominibus mei natali soli. Et ignoscas mihi, si paululum hac occasione de te conquerar, eo quod me credideris esse *feram bestiam*, quo tempore rescivisti me in Galliam iter destinasse, nam, nisi fallor, eo nomine Justinianus appellat eos qui non habent *animum redeundi*. Ego verò non nisis 4 aut 5 menses excurrere constitui. Conqueror etiam de causa, quam ais te itineris mei accepisse. Neque enim, Deo sit gratia, adeò ratione destitutus aut etiam tenellus sum. Non ignoro, pulcherrima corpora semper habere partem aliquam sordidam. Mihi autem sufficit eam non videre, aut etiam ridendi ex eâ ansam capere, si forsitan ex incuria se mihi aperiat. Neque unquam adeò fastidiosus fui, ut propterea minus æstimem amemve, quod mihi ante pulchrum bonumque visum fuit.

Cæterum conquerendo, Domine, quod me alio quam sum ingenio acceperis, hoc tamen non obstat, quominus tibi magnoperè devinctus sim pro tuâ benevolentiam, quam eo ipso tibi placuit mihi testificari. Tu me perpetuo mansurum crede, etc. Vale.

Nederlandse vertaling
(naar Descartes/Glazemaker 1684)⁹

Aan Mijnheer ***.

Mijnheer,

Ik ben hovaardig op d'eer, die 't u belijft heeft my aan te doen, met aan my toe te laten, u Nederlandsche verhandeling, het gebruik der orgelen in de Kerk aangaande, te zien, alsof ik zeer kundig in dese taal was. Maar hoewel d'onkunde daaraf aan alle de genen van mijn landaart nootschickelijk is, zo overreed ik my echter dat d'eigenschap my niet belet heeft de sin van u redenering te verstaan, in de welke ik sulck een klare en welvolgende ordening heb bevonden, dat ik lichtelijk de vermenging der uitheemsche woorden, die 'er niet in zijn, en die my gemenelijk het Nederlandsch der anderen gemakkelijker doen verstaan, heb konnen derven. Maar van de stijl te spreken past niet aan my; en het zou my niet wel voegen dat ik dit aanving.

Wat u redenen betreft, ik mag zeggen dat zy zo krachtig, en zo wel uitgekosen zijn, dat gy den leser al 't geen, dat gy betuigt te willen bewijzen, gantschelijk overreed. Ik beken dit hier met minder beschroomheit, omdat ik' er niets in gemerkt heb, hetwelk hier niet met onse Kerk overeenkomt. Wat de bynamen aangaat, die gy ondertusschen in verscheide plaatsen aan ons geeft, ik acht dat wy ons daarover niet meer moeten steuren, dan een minnaar sich steurt als zijn meesteres hem *schelme* noemt, om sich over een kus, die hy haar afgenomen heeft, te wreken, of eerder om de kleine schaamte te decken, die zy hierover heeft, dat zy het hem heeft toegelaten. Doch dese kus vordert weinig, en ik sou wel willen dat gy, ons dus uitscheldende, ook alle de stucken verhandelt had, die zouden konnen dienen om Geneven weer met Rome te vereenigen. Maar dewijl d'orgel het bequaamste speeltuig is om goede over- | 355 | eenkoomingen te beginnen, zo laat aan mijn yver toe dat ik hier zeg dat ik hieruit, dat gy dit tot uw onderwerp neemt, een goed voortteeken neme.

9. De uitgave van 1692 laat een aantal spellingsvarianten zien.

En zeker, indien enige Indianen geweigert hebben Christenen te worden, uit vrees van dat zy in 't Paradys der Spanjaarden zouden komen, ik heb veel meer reden om te wenschen, | 245 | dat de wederkering tot onse Godsdienst my magh doen hopen, van met de genen van dit land, met de welken, gelijk ik warelijk getoont heb, ik liever wil leven, dan in mijn eigen, na dit leven te wezen. Vergeeft het my, zo ik my een weinig over u om deze reden beklaag, dat gy my een *wild beest* geacht hebt, toen gy verstond dat ik voorgenomen had naar Frankrijk te trecken, want indien ik wel onthouden heb, dus noemt Justi[ni]anus degenen, die niet menen weder te komen, en ik meen niet meer dan een tocht van vier of vijf maanden te doen. Ik klaag ook over d'oorzaak, die gy zegt van myn vertrek verstaan te hebben, want ik ben, Godt zy dank, niet zo onredelijk, noch zo teder. Ik weet zeer wel dat de schoonste lighamen altyt enig vuil deel hebben, maar 't is my genoech dat ik het niet zie, of dat ik 'er stoffe om te lachen uit trek, zo het onvoordacht voor myn ogen kom. Ik heb nooit zo afkeerig geweest, dat ik hetgeen, 't welk te voren schoon of goed aan my geschenen heeft, daarom te minder zou beminnen, of achten.

Voorts, mijn Heer, schoon ik over u klaag dat gy my anders van aart, dan ik ben, geoordeelt hebt, zo gevoel ik my echter zeer grotelijks verplicht over de gunst, die 't u belieft, zelfs daar door, aan my te betuigen; en ik verzoek zeer ootmoediglijk van u te geloven, dat ik alle mijn leven zal zijn, enz.

DAVID DE WILHEM (DEN HAAG)
AAN [CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | GRAVE)]
30 AUGUSTUS 1640
2512

Vervolg op De Wilhems brief van 29 augustus 1640 (Worp 3, nr. 2511, p. 97) en antwoord op Huygens' brief van 28 augustus 1640 (verloren).

Samenvatting: De Wilhem meldt dat de gevraagde airs zich bij de kamerdienaar van Willem II bevinden.

Bijlage: Proeve van het handschrift van klerk Herman.

Huygens' antwoord is verloren gegaan.

Primaire bron: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (enkelvel, 20x31cm, a | -; autograaf); bijlage (enkelvel, 17x29cm, a; Harman).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2512, pp. 97-98: fragmenten (<Les airs ... nous a donné.>, <Je ne sçay ... que j'entende.>), verder samengevat.

Namen Brief: Johan Banér; Laurens Buysero; Bonaventura Elsevier; Ferdinand III; Otto Heinrich (Graf) Fugger, Herman; Georg hertog van Lüneburg-Celle; Charles Rechinevoisin (heer van Les Loges); Johann Joachim Rusdorf; Heinrich (Graf) Schlick; Vlacq; Joachim van Wickevoort; Willem II.

Namen Bijlage 1c: Themistocles.

Plaatsen Brief: Amsterdam; Regensburg.

Plaatsen Bijlage 1c: Griekenland.

Titel Brief: *Vindiciæ causæ Palatinæ* (Rusdorf 1640).

Glossarium Brief: air (lied).

Glossarium Bijlage 1a: canere (zingen); chorda (snaar); cithara (citer); concentus (samenklank); consonantia (consonant); dissonantia (dissonant); fides (snaar); fistula (fluit); instrumentum (muziekinstrument); lyra (lier); melodia (melodie); musicus (musicus); organum (orgel); pandura; plectare (strijken/spelen); plectrum (strijkstok); præludium (prelude); pulsare (spelen); sambuca; sonare (klinken); symphonia (samenklank); testudo (luit); tibia (schalmei).

Glossarium Bijlage 1b: accord (samenklank); archet (strijkstok); avant-jeu (prelude); chanson (lied); chanter (zingen); cistre (citer); clavier (klavier); concert (muziekstuk); corde (snaar); cornemuse (doedelzak); desaccord (dissonant); harmonie (harmonie); harpe (harp); instrument (muziekinstrument); jouer (spelen); lut (luit); lyre (lier); mélodieux (melodieu); musicien (musicus); orgue (orgel); pincer (tokkelen); rebec (rebec); soufflet (balg); toucher (spelen); tuyau (orgelpijp); viole (viola da gamba); voix (stem=partij).

Transcriptie

Monsieur mon frère,

Les airs que vous demandez, ou bien Monsieur de Loges, sont entre les main du valet de chambre du jeune Prince; voyla la responce qu'on nous a donné. Puisque vous dites en la vostre du 28, qu'il y a encor du temps pour chercher à loisir quelque valet qui vous serve, je m'enquisterai soigneusement. Monsieur Busero a un garzon qui escrit assez bien. Ce n'est pas Vlac, mais un autre; je ne sçay comme il s'appelle. Si son escriture vous plaist, vous vous accomoderez fort bien avec lui, à ce que je puis comprendre. J'ay donné adresse à la lettre pour Seigneur Wicquefort et, à ce qu'on m'a dit, il est ici, de sorte qu'il trouvera vostre lettre à son retour à Amsterdam.

L'Empéreur ou l'Assemblée Impériale à Ratisbonne envoye le Conte Slick au Mareschal Bannier pour avoir un armistice pour quelque temps et le Conte Fugger au Duc de Lunenburg et Brunswick pour tascher de le gagner et embarasser avec les autres.

Je ne sçay si vous sçavez que Rustorf est mort ici. Son livre *Vindiciarum causæ Palatinæ* est à demi imprimé chez les Elzevier, à ce que j'entends.

Voici l'escriture du garzon du greffier, appelé Harman. Mais il ne sçait point de Latin, et il n'a rien adjousté en la langue pour des escrits en lettre Italienne. *Te mandare deest nos jussa capessere fas est.* Je suis,

Monsieur mon frère,

vostre serviteur très-obéissant et très-affectionné frère
D. de Wilhem.

30 d'Aoust, à La Haye.

Bijlage 1a

Musicus melodias canit et post præludia instrumenta pulsat. Symphonia est plurium [vocum] concertus, quorum consonantia grata est, dissonantia absurda. Organum tibiis et fistulis constat, cithara, testudo, lyra, sambuca, pandura chordis. Fides plectro plectuntur. Tibia utricularis discrepanter sonat.

Bijlage 1b

Un musicien chante des chansons mélodieuses, et après l'avant-jeu il joue des instruments. Un concert est un accord des plusieurs voix, dont l'harmonie est agréable, mais ¹le desaccord est absurde. Des orgues sont composées de clavier, tuyaux et soufflets. Pour jouer du cistre, du lut, de la lyre, de la harpe et du rebec il faut pincer les cordes. Pour jouer des violes il faut toucher les cordes avec un archet. Une cornemuse sonne diversement.

Bijlage 1c

De Griekse vorst Themistocles was van sijn huijsvrouw soo seer bemint, dat men geloofde dat sij op niet anders en dachte als wat hem mocht aengenaem wesen. Waerdoor oock geschiet is, dat dien vermaersten helt van Griekenlandt haer alles toeliet, ende sij oock, gelijk de historiën getuijghen, meerder in haer lant vermocht als de aldergrootste Grieksche vorsten.

Vertaling

Mijnheer mijn zwager,

De liederen waarom u vroeg, of liever de [heer Charles Rechinevoisin,] heer van Les Loges, zijn in handen van de kamerdienaar van de jonge prins [Willem II]; ziedaar het antwoord dat men mij heeft gegeven. Aangezien u in uw brief van de 28ste heeft gezegd dat er nog ruimschoots tijd is om een knecht voor u uit te zoeken, zal ik zorgvuldig gaan zoeken. De heer [Laurens] Buysero heeft een hulpje dat tamelijk goed schrijft. Het is niet Vlacq, maar iemand anders; ik weet niet hoe hij heet. Wanneer zijn schrift u bevalt, zult u zeer tevreden met hem kunnen zijn, voorzover ik heb begrepen. Ik heb de ²brief aan de heer [Joachim van] Wickevoort van een adres voorzien en, naar men mij zegt, is deze hier, zodat hij uw brief zal aantreffen bij zijn terugkeer in Amsterdam.

De keizer [Ferdinand III] of de Keizerlijke Raad in Regensburg zendt graaf [Heinrich] Schlick naar maarschalk [Johan] Banèr om voor enige tijd tot een wapenstilstand te komen, en ook de graaf [Otto Heinrich]

1. <les>.

2. Huygens aan Wickevoort, 28 augustus 1640 (verloren?).

Fugger naar de hertog [Georg] van Lüneburg [Celle] en Brunswijk teneinde hem snel voor zich te winnen en de anderen in problemen te brengen.

Ik weet niet of u al weet dat [Johann Joachim] Rusdorf hier is overleden. Zijn boek *Vindiciæ causæ Palatinæ* is al half gedruk bij [Bonaventura en Abraham] Elzevier, naar ik heb gehoord.

Hier het schrift van het hulpje van de griffier, dat Herman heet. Maar hij kent geen Latijn en heeft niets toegevoegd in de taal voor de geschriften in Italiaanse letters. ^LU moet opdracht geven, en wij zijn gebonden uw bevelen uit te voeren.^J Ik ben,

mijnheer mijn zwager,

uw gehoorzame dienaar en toegewijde zwager
David de Wilhem.

Den Haag, 30 augustus 1640.

Bijlage 1a

Een musicus zingt liederen, en bespeelt, na het voorspel, instrumenten. Een muziekstuk is een samenspel van verschillende stemmen, waarvan de consonantie welluidend is, maar de dissonantie absurd. Een orgel bestaat uit schalmeien (tongpijpen) en fluiten (labiaalpijpen); de citer, de luit, de lier, de harp en de rebec uit snaren. De snaren [van een strijkinstrument] worden met een strijkstok gestreken. De doedelzak klinkt anders dan beide soorten.

Bijlage 1b

Een musicus zingt melodieuze liederen, en bespeelt, na het voorspel, instrumenten. Een muziekstuk is een verzameling van verschillende stemmen, waarvan de harmonie welluidend is, maar de dissonantie absurd. Orgels bestaan uit klavieren, pijpen en balgen. Om te spelen op citer, luit, lier, harp of rebec moet men de snaren tokkelen. Om op een gamba te spelen moet men de snaren bespelen met een strijkstok. Een doedelzak klinkt anders.

Bijlage 1c

De Griekse vorst Themistocles werd door zijn vrouw zozeer bemind, dat men van mening was dat zij slechts aandacht had voor wat hem aangenaam zou zijn. Hierdoor gebeurde het dat deze beroemde held van Griekenland haar alles toestond, zodat zij, zoals de verhalen getuigen, meer in haar land gedaan kreeg dan de grootste Griekse vorsten.

[CONSTANTIJN HUYGENS (GRAVE)]
AAN MARIN MERSENNE [PARIJS]
31 AUGUSTUS 1640
2515

Samenvatting: Huygens zendt Mersenne een door hem gecomponeerd air [*Graves tesmoins*,¹ later *Pathodia* 34] zonder zijn auteurschap te onthullen. Hij vraagt Mersenne om commentaar.

Bijlage: *Graves tesmoins* (Huygens 1640; later *Pathodia* 34).

Een antwoord van Mersenne is niet bekend.

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLIX, dl. 1, p. 939: afschrift (autograaf).

Vroegere uitgaven: Jonckbloet 1882, nr. 9, p. 8: volledig.

— Worp 3, nr. 2515, p. 98: volledig.

— Waard 10, nr. 915, p. 92: volledig.

Namen: Joan Albert Ban; Antoine Boësset.

Glossarium: air (lied); basse (bas[partij]); cadence (cadens); degré (schrede); luth (luit).

Transcriptie

Au Père Mersenne.

Ultimo Augusti 40.

Passez quelques jours m'est tombé en main l'air François, dont une bonne copie que j'en ay faict tirer va jointe à cestes. Il est fort à mon gré, et paroist bien que le bon Bannius ne l'a pas engendré. Depuis le dernier «*ne gouste plus*» la basse du luth descend par des beaux degrez tout du long vers la dernière cadence. Mais peut-estre que je renvoye l'eau à la fontaine, et que vous l'aurez veu. Que si vous en rencontrez d'autres de mesme veine, vous m'en pourriez beaucoup obliger. Si Monsieur Boësset n'en est pas l'auteur, je seray bien-ayse d'en sçavoir son sentiment.

Vertaling

Aan pater Mersenne.

31 augustus [16]40.

Enkele dagen geleden kreeg ik bij toeval het Franse ¹lied in handen waarvan een goed afschrift dat ik ervan heb laten maken bij deze brief gaat. Het stuk bevalt mij zeer, en het is duidelijk dat het niet van de hand van de goede [heer Joan Albert] Ban is. Na het laatst «*ne gouste plus*» (proeft niet meer) daalt de bas van de luit met fraaie schreden helemaal door tot de laatste ²cadens. Maar misschien draag ik water naar de bron, en kent u het lied al. Als u andere [liederen] van hetzelfde slag mocht tegenkomen, zou u mij er zeer mee kunnen verplichten. Als dit lied niet door de heer [Anthoine] Boësset is gecomponeerd, zou ik graag eens zijn mening erover willen horen.

1. In feite zijn eigen *Graves tesmoins*, later *Pathodia* 34.

2. Namelijk van maat 20 tot en met maat 26, van c' omlaag tot D.